

До 95-річчя Інституту педагогіки НАПН України

Національна академія педагогічних наук України
Інститут педагогіки НАПН України

Олександра Яківна Савченко. Уроки співпраці і спілкування

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ ПЕРШИХ ВСЕУКРАЇНСЬКИХ
ПЕДАГОГІЧНИХ ЧИТАНЬ ПАМ'ЯТІ О. Я. САВЧЕНКО
(4 листопада 2021 року)

Електронне видання

Київ – 2021

Національна академія педагогічних наук України
Інститут педагогіки НАПН України
(відділ початкової освіти імені О. Я. Савченко)
Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В. О. Сухомлинського НАПН України
Педагогічний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка
Бердянський державний педагогічний університет
Ізмаїльський державний гуманітарний університет

ОЛЕКСАНДРА ЯКІВНА САВЧЕНКО. УРОКИ СПІВПРАЦІ І СПІЛКУВАННЯ

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
ПЕРШИХ ВСЕУКРАЇНСЬКИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ЧИТАНЬ
ПАМ'ЯТІ О. Я. САВЧЕНКО
(4 листопада 2021 року)**

Електронне видання

*Збірник розглянутий та рекомендований вченою радою
Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України
(протокол № 13 від 18 листопада 2021 р.)*

Редакційна колегія:

Онопрієнко О. В., доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник — голова редакційної колегії;

Бібік Н. М., доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України;

Мартиненко В. О., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Петрук О. М., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Вашуленко О. В., науковий співробітник;

Листопад Н. П., науковий співробітник;

Павлова Т. С., науковий співробітник;

Юношева Т. В., науковий співробітник;

Кондратюк Р. А., старший лаборант

Олександра Яківна Савченко. Уроки співпраці і спілкування : збірник матеріалів I Всеукраїнських педагогічних читань пам'яті О. Я. Савченко «Олександра Яківна Савченко. Уроки співпраці і спілкування», Київ, 4 листопада 2021 р. (наукове електронне видання) / Укладач О. В. Онопрієнко. — Київ : Педагогічна думка, 2021. — 96 с.

ISBN 978-966-644-601-8

DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-601-8-2021-104>

До збірника увійшли матеріали учасників I Всеукраїнських педагогічних читань пам'яті О. Я. Савченко «Олександра Яківна Савченко. Уроки співпраці і спілкування» (Київ, 4 листопада 2021 року), в яких висвітлені події життя і віхи діяльності видатного педагога, дидакта початкової освіти, автора численних наукових праць, навчально-методичних посібників для широкого кола освітян, підручників для учнів початкових класів закладів загальної середньої освіти.

УДК 373.3(092)Савченко:005.745(082)

Матеріали подано в авторській редакції.

Автори публікацій несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, власних імен, покликань на джерела та інших відомостей.

ЗМІСТ

<i>Бібік Н. М.</i> Професійні максими Олександри Савченко	5
<i>Барбашова І. А.</i> Олександра Яківна Савченко – науковий керівник і консультант педагогічних досліджень у галузі початкової освіти	7
<i>Березівська Л. Д.</i> Олександра Яківна Савченко в моєму житті: про що нагадують світлини	10
<i>Алексєєнко Т. Ф.</i> Реалізація принципу дитиноцентризму в інноваційній технології тьюторського супроводу молодших школярів у недержавному закладі освіти	11
<i>Білохвощенко С. М., Кальчук М. І., Махиня С. І.</i> Добрий і мудрий наставник учителів початкової школи	14
<i>Богущ А. М.</i> О. Я. Савченко: вектор наступності дошкільної і початкової ланок освіти	17
<i>Буренок Н. В.</i> Справжня жінка ХХІ століття	22
<i>Ващуленко М. С.</i> Спогади про Олександру Савченко	24
<i>Дічек Н. П.</i> Сучасний класик педагогіки – академік НАПН України Олександра Яківна Савченко	25
<i>Довга Т. Я.</i> Імідж початкової освіти в Україні – ціннісний пріоритет Олександри Савченко	30
<i>Звєкова В. К.</i> Шляхи збереження та зміцнення здоров'я студентської молоді	35
<i>Ігнатуша А. Л.</i> Сучасні погляди на особистісно орієнтоване навчання	38
<i>Калашник О. А.</i> Використання спадщини О. Я. Савченко в роботі вчителя нової української школи	41
<i>Кічук Н. В.</i> Педагогічна інноватика О. Я. Савченко	44
<i>Кічук Я. В.</i> Визначальне значення постаті О. Я. Савченко у параметрах здобутків регіональної освіти українського Подунав'я	47
<i>Коваль Л. В.</i> Масштабність провідницької діяльності Олександри Яківни Савченко та неповторність її особистості	50
<i>Кодлюк Я. П.</i> Олександра Савченко як науковий керівник / консультант дисертаційних досліджень	53
<i>Комурзан Л. А.</i> Педагогічні ідеї Василя Сухомлинського в роботах О. Я. Савченко	55
<i>Краснікова А. І.</i> Педагогічний спадок О. Я. Савченко – невичерпне джерело професійного розвитку педагога	60
<i>Красуцька І. В.</i> Лист до читачів майбутнього	62
<i>Локишина О. І.</i> Глобальний світогляд Олександри Савченко	63
<i>Лук'янець А. М.</i> Моя правда	64

<i>Ляшенко О. І., Мальований Ю. І.</i> Пам'ять серця	66
<i>Лящук Л. С.</i> Неперевершений учитель	70
<i>Масоха Л. М.</i> Штрихи до портрета: Олександра Яківна Савченко	71
<i>Новічкова С. А.</i> З нами назавжди	72
<i>Огійчук А. А.</i> Бувають люди, наче Сонце	73
Онопрієнко О. В.	
О. Я. Савченко: уроки Великого Вчителя	74
<i>Подгорна О. О.</i> Життєві домінанти Олександри Савченко	76
<i>Пономарьова К. І.</i> Теплий спогад із вдячністю	77
<i>Прищепя О. Ю.</i> Один з періодів життя Олександри Яківни	79
<i>Прошкуратова Т. С.</i> Савченко Олександра Яківна	79
<i>Скворцова С. О.</i> Людина в моєму житті	80
<i>Собко В. О.</i> Науковий доробок О. Я. Савченко у підготовці майбутніх учителів початкової школи	82
<i>Сухомлинська Л. В.</i> Онлайн-проект «Казки В. О. Сухомлинського у підручниках та посібниках О. Я. Савченко»	85
<i>Сухомлинська О. В.</i> Прочитання Олександром Савченко праць Василя Сухомлинського	87
<i>Тарасенко Г. С.</i> Екологія душі Олександри Савченко	91
<i>Ткаліч Р. І.</i> Людина народжується, щоб лишити по собі слід вічний (пам'яті В. О. Савченко присвячується)	93
<i>Усик Л. М.</i> Науково-педагогічна спадщина Олександри Савченко	94

Професійні максими Олександри Савченко

Максими – правила, принципи, якими керується людина в своїх діях і вчинках; коректний вислів етичного характеру.

Савченко Олександра Яківна – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПН України, заслужений діяч наук й техніки України. Упродовж п'яти років – заступник Міністра освіти й науки України (1995 – 2000 рр.).

Її перу належать підручники з літературного читання для початкової школи. І – що вперше – навчальні посібники розвивального типу: «Барвистий клубочок»; «Розвивай свої здібності»; «Умій вчитися».

Водночас – «Дидактика початкової школи» для студентів педагогічних факультетів, монографії і методичні посібники: «Сучасний урок у початкових класах», «Порівняння в навчанні учнів», «Сімейне виховання молодших школярів», «Розвиток пізнавальної самостійності молодших школярів» і багато інших гостроактуальних питань і проблем, висвітлених у фаховій періодиці.

Олександра Яківна захистила свою кандидатську дисертацію у віці 29 років. Тема – «Дидактичний прийом порівняння як засіб навчання і розвитку молодших школярів». Одразу почала набувати досвіду наукового керівництва. Першою здобувачкою наукового ступеня кандидата педагогічних наук, на титулі автореферата якої стояло прізвище Олександри Яківни, була Коваль Ніна Степанівна. Тема дисертації «Способи керівництва самостійною роботою пошукового характеру учнів початкових класів».

Ніна Степанівна стала першою ученицею і другом на все життя, що зверталась до свого Вчителя: «Шурочка». Це не всім дано, але в будь-якому випадку усі, хто на дружній ноті, а хто офіційно з Олександрою Яківною, розуміли ту професійну висоту, на якій стоїть наш Учитель.

Після першого успіху керівництва Олександра Яківна дуже швидко стала затребуваною у цій сфері наукової діяльності. Щороку по кілька захистів аспірантів, здобувачів. Діапазон піднятих проблем вражає. Це дослідження змістових характеристик циклів предметів, міжпредметного змісту, способів педагогічного керівництва навчальним процесом; пошуки мотиваційних ресурсів навчання в початковій школі; формування загальнонавчальних навичок, дослідницьких умінь та ін. Вражає також нетиповість, нестандартність підходів до розв'язання наукових проблем.

Водночас Олександра Яківна працює над власним докторським дослідженням, видає монографію «Розвиток пізнавальної самостійності молодших школярів» (1982 р.). У ті часи опублікувати теоретичну працю означало досягти високого рівня визнання, довіри як у колі професійному у державному, так і видавничому.

Олександра Яківна виробила вимогливість передусім до себе. Вона б не дозволила собі зробити щось поверхово.

Ми, учні, завжди намагались тягнутись до Зразка. Треба сказати, що Олександра Яківна скупа на похвалу. Але якщо вже відгукнулась схвально, то здається, що піднімаєшся на сьоме небо...

Докторську дисертацію Олександра Яківна захистила в 1992 році, потім були складні й відповідальні посади – Головним вченим секретарем Академії педагогічних наук, Заступником Міністра освіти й науки України, віцепрезидентом АПН України. І паралельно з цим власні книги, створення нормативної бази загальної середньої освіти, і ми, учні, зі своїми темами. Наші дослідницькі проблеми, наші вдачі, труднощі і все, що пов'язане з науковим керівництвом аспірантів і науковим консультуванням докторантів, підкреслимо, зі справжнім керівництвом: з обговоренням наукових засад, коригуванням дослідницьких кроків, прочитуванням сторінок чужого почерку, стилів, наукових підходів. Робота поштучна – не конвеєр.

Перша докторська дисертація під керівництвом Олександри Яківни захищена в 1998 році Бібік Н. М. («Формування пізнавальних інтересів молодших школярів»), далі робота над докторськими дисертаціями Хоружої Л. Л. (2004 р.), Кодлюк Я. П. (2005 р.), Сорочан Т. М. (2005 р.), Ващенко Л. М. (2006 р.), Мартиненко С. М. (2009 р.), Коваль Л. В. (2010 р.), Клокар Н. І. (2011 р.), Локшиної О. І. (2011 р.), Лобової О. В. (2011 р.), Марусинець М. М. (2012 р.), Мієр Т. І. (2017 р.), Барбашової І. А. (2018 р.).

Діапазон дослідницьких проблем вражає. Це – теорія початкової освіти; підручникотворення; професійна педагогіка; управління; система підвищення кваліфікації – різні спеціальності, нові ракурси, сучасний дослідницький орієнтир. Але спільне – теоретична і практична значущість.

Аналізуючи документ за документом, концепцію за концепцією, спостерігаючи за цією роботою Олександри Яківни, працюючи поряд, знаємо про її титанічну працю, без вихідних і послаблень, спрямовану на збереження вектору розвитку людини – від гвинтика до особистості, а вчителя, який творить цю особистість, від транслятора знань – до людини культури, носія ідей загальнолюдських цінностей, державотворення і демократичних змін.

До цих посилів вона постійно звертається у працях як теоретичного, так і прикладного характеру, в яких вони реалізовані.

До базових, визначальних, Олександра Яківна, зокрема, відносить цінності гуманізації суспільного життя і гуманізації освіти, сутність яких передається лаконічно і водночас ёмко.

Наведемо найпоказовіші вислови-орієнтири, які стали для Олександри Яківни визначальними:

«Навчайся так, ніби ти не досяг своєї мети. Коли ти досягнеш своєї мети – учися так, ніби боїшся її загубити» (*Конфуцій*).

«Сутність справи не в повноті знання, а в повноті розуміння» (*Демокрит*).

«Не думок треба вчити, а уміння думати» (*Іммануїл Кант*).

«У істин проста мова» (Григорій Сковорода).

«Мова народу – найкраща, ніколи не в'януча і вічно знову розквітаюча квітка всього його духовного життя...» (Костянтин Ушинський).

«Школа – духовна колиска народу» (Василь Сухомлинський).

«Слухай, дивись, учись. Будь сьогоднішнім!» (Максим Рильський).

«Звичайно, зробивши цікавим свій урок, ви можете не боятися надокучити дітям. Однак пам'ятайте, що не все може бути цікавим у навчанні, а неодмінно є і нудні речі, і повинні бути. Привчіть же дитину робити не тільки те, що її цікавить, а й те, що не цікавить, робити заради приємності виконати свій обов'язок» (Костянтин Ушинський).

Таким чином, вихідним пунктом, рушійною силою особистісних перетворень Олександра Яківна вважала освоєння цілей і цінностей освіти, тих, «що об'єднують шкільну і педагогічну освіту», «сприйняття яких суспільством і педагогами має консолідувати всіх громадян на досягнення якісно нової освіти», оскільки «від шкільної освіти як найбільш потужної і масової значною мірою залежить створення атмосфери оптимізму, добра, взаємної підтримки, консолідації суспільства навколо захисту інтересів дитинства».

*Барбашова Ірина Анатоліївна,
професор кафедри педагогіки
Бердянського державного
педагогічного університету*

Олександра Яківна Савченко – науковий керівник і консультант педагогічних досліджень у галузі початкової освіти

Постать Олександри Яківни Савченко на теренах вітчизняної початкової освіти видатна і багатогранна, прояви якої потребують різноаспектного аналізу. Одним із внесків ученої в розвиток педагогіки обґрунтовано можна вважати залучення фахівців до наукових розвідок, адже нею створено потужну наукову школу, своєрідний простір у науковій сфері, що охоплює широке поле досліджуваних проблем.

Безсумнівно, у житті кожного аспіранта і докторанта, яким пощастило працювати над дисертаціями під керівництвом Олександри Яківни, складалася суто індивідуальна, неповторна траєкторія здійснення наукового пошуку. Проте, маючи майже тридцятирічний досвід професійного й особистого спілкування з Олександрою Яківною, спостерігаючи способи її роботи зі здобувачами наукового ступеня, спробуємо висвітлити найсуттєвіші, на нашу думку, способи організації співпраці з дослідниками.

Фундаментального значення Олександра Яківна надавала ретельному вивченню особистості здобувача як суб'єкта наукової діяльності. Її цікавила базова освіта здобувача, успішність вивчення психолого-педагогічних дисциплін, розуміння логіки експерименту і необхідності його організації в реальному освітньому процесі початкової школи. Теоретичну готовність до наукової розвідки мені вдалося довести під час складання кандидатського іспиту зі спеціальності в колишньому УНДІПі, екзаменатором якого була саме Олександра Яківна. І досі пам'ятаю ту ґрунтовну бесіду з нею про внесок Костянтина Ушинського в розвиток методики початкової освіти, те поєднання вимогливості й доброзичливості до науковця-початківця.

Вибір теми дослідження відбувався не випадково і був пов'язаний із проблемою, яку вивчала сама Олександра Яківна. Йдеться про дидактичне забезпечення сенсорного розвитку молодших школярів. У 90-ті роки минулого століття вчена готувала до друку навчальні посібники розвивального спрямування «Барвистий клубок» [1], «Розвивай свої здібності» [2], «Умій вчитися» [3]. Ілюстрації, запитання і завдання, тексти цих книг були чітко спрямовані на реалізацію ліній удосконалення зорової, слухової і дотикової перцепції («гостре око», «чутливе вухо», «вміла рука»), передбачали цілеспрямоване й опосередковане виконання сенсорних операцій, сприяли засвоєнню еталонів чуттєвих якостей і різноманітних способів обстеження предметів, збагачували резерв відповідних словесних позначень. Слушно відзначити, що зазначені посібники і в умовах сьогодення залишаються майже єдиною спробою створення наочного обладнання такого типу для комплексного формування чуттєвої сфери школярів. Залучення до аналізу підготовлених Олександрою Яківною матеріалів дозволило усвідомити значущість проблеми сенсорного розвитку учнів, обґрунтувати актуальність розроблення дидактичної системи його організації в школі I ступеня.

Наступний етап – найтриваліший. Його можна позначити як «занурення в проблему» та пов'язати з відстеженням історико-педагогічного шляху її розроблення, вивченням стану її розв'язання в педагогічному досвіді, визначенням експериментальних формувальних впливів на сенсорні вміння здобувачів початкової освіти. Під час роботи над кандидатською дисертацією об'єктом удосконалення були лише зорові (колірні й просторові) сенсорні вміння учнів 1 – 2 класів [4]; у ході підготовки докторської дисертації [5] об'єкт спеціальних дидактичних впливів було розширено шляхом включення до нього сенсорних умінь інших модальностей (слухових фонематичних і музичних та дотикових фізико-механічних і просторових) і розширення контингенту учасників експерименту – учнів 1 – 4 класів.

Олександра Яківна творчі пошуки ніяк не обмежувала, терпляче спостерігаючи за першими «пробами пера», накопиченням первинної інформації. Проте ця наукова свобода була все ж таки відносною, адже керівниця швидко помічала й коригувала будь-які відхилення від теми дослідження, наполягала на ретельному вивченні нормативних документів, у яких регламентовано зміст початкової освіти – Державного стандарту, освітніх програм, підручників і навчальних посібників, – у розробленні яких вона брала безпосередню участь.

Олександра Яківна завжди звертала увагу дослідника на доробок інших аспірантів і докторантів. Наприклад, вагомого значення для нашої розвідки мали праці Тетяни Байбари, Надії Бібік, Ярослави Кодлюк, Лідії Кочиної, Надії Кудикиної, Ольги Лобової, Олени Локшиної, Світлани Мартиненко, Володимира Тименка. Отримані вченими висновки допомогли висвітлити важливі аспекти досліджуваної нами проблеми, зокрема діагностування рівнів сформованості в дітей відчуттів різної модальності, виявлення підручничкового ресурсу розвитку сприймання школярів, конструювання дидактичних ігор сенсорного спрямування, узгодження експериментальних розвивальних впливів із методиками навчання окремих дисциплін у школи I ступеня, порівняння програмових вимог вітчизняної та зарубіжної початкової освіти до вдосконалення чуттєвої сфери учнів. З'являлась можливість професійного спілкування з багатьма авторами, яке триває й дотепер. Формувалося відчуття належності до наукової школи Олександри Савченко, а відтак – великої відповідальності за якість власної наукової роботи.

Після підготовки першого варіанта дисертації починався етап її наукового редагування. Олександра Яківна читала текст ретельно, фіксувала всі критичні зауваження, обов'язково їх пояснювала й уважно вислуховувала аргументи дослідника – відбувалась справжня дискусія, найперший і найскладніший захист положень роботи. Внесені в текст зміни керівниця знов перевіряла і, у разі задоволення ними, дозволяла подавати дисертацію до розгляду в обрану спеціалізовану вчену раду.

Але не лише наукове керівництво складало зміст співпраці Олександри Яківни з дисертантом. Напевно, не було жодної площини життя здобувача наукового ступеня, яку б вона залишила поза своєю увагою: від стану здоров'я всіх членів сім'ї, успіхів або труднощів у професійній діяльності до обміну думками стосовно тих чи інших політичних і культурних подій. Людиноцентричність і є визначальною властивістю Олександри Савченко як видатної особистості, організаторки науки та освіти.

Використані джерела

1. Савченко О. Я. *Барвистий клубок: дивись, міркуй, відповідай. Навчання і розваги : експеримент. навч. посіб.* Київ : Бліц, 1995. 112 с.

2. Савченко О. Я. *Розвивай свої здібності : навч. посіб. для мол. школярів.* Київ : Освіта, 1995. 159 с.

3. Савченко О. Я. *Умій вчитися : навч. посіб. для мол. школярів. 2-ге вид.* Київ : Освіта, 1995. 159 с.

4. Волобуєва І. А. *Система дидактичних ігор та вправ як засіб формування зорових сенсорних умінь учнів 1–2 класів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01.* Київ, 1996. 26 с.

5. Барбашова І. А. *Дидактична система сенсорного розвитку молодших школярів : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.09.* Київ, 2018. 38 с.

*Березівська Лариса Дмитрівна,
директор Державної науково-педагогічної
бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського
НАПН України*

Олександра Яківна Савченко в моєму житті: про що нагадують світлини

Із великим сумом, але водночас і сердечною теплотою згадую талановиту, доброзичливу Людину, неперевершену Вчену – доктора педагогічних наук, професора, дійсного члена НАПН України Олександрю Яківну Савченко, з якою мала честь спілкуватися майже 20 років, спільно працювати в Інституті педагогіки НАПН України, Всеукраїнській асоціації Василя Сухомлинського. Злітаються думки різних років. Світлини нагадують про життєві миттєвості минулого.

Завжди позитивно дивувало уважне й чуйне ставлення Олександри Яківни до колег, привітне та доброзичливе – до всіх людей незалежно від їхнього статусу. Небайдужість і прагнення допомогти інколи вражало. Пригадується період цікавої й творчої роботи над докторською дисертацією, яку я захистила в Інституті педагогіки НАПН України у 2009 році. О. Я. Савченко постійно цікавилася цим процесом, висловлювала поради щодо вивчення проблеми реформування шкільної освіти в Україні у ХХ ст. Могла потелефонувати та під час розмови запропонувати ознайомитись із тією чи іншою працею в контексті дослідження. Надзвичайно вдячна науковій мудрості великої Вченої.

Окремо хочеться згадати період роботи вченим секретарем спеціалізованої вченої ради Д 26.452.01 в Інституті педагогіки НАПН України під головуванням О. Я. Савченко. Співпраця зі здобувачами, науковими керівниками, опонентами, членами ради вирізнялася високим рівнем толерантності й взаємоповаги. Олександрі Яківні вдавалося напрочуд легко знайти межу між принциповістю, вимогливістю та доброзичливістю. Підтримати здобувача наукового ступеня, допомогти людині реалізувати свої наукові наміри й водночас не втратити високий авторитет спеціалізованої вченої ради – так спрямовувалася робота цього органу під її керівництвом.

Незабутніми є щорічні підготовка й участь у міжнародних і всеукраїнських педагогічних читаннях «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю» під орудою незмінної голови Всеукраїнської асоціації Василя Сухомлинського О. Я. Савченко. Вона надихала невичерпною працездатністю, самовідданістю, компетентністю, великою вірою в неповторну силу ідей видатного українського педагога В. О. Сухомлинського. Із особливою теплотою згадую, як садила з Олександрю Яківною дерево на подвір'ї Павлівської середньої школи під час педагогічних читань у 2003 р., про що нагадує світлина.

Плідним і конструктивним було спілкування членів Бюро на засіданнях Всеукраїнської асоціації Василя Сухомлинського під головуванням О. Я. Савченко:

обговорення питань про підготовку до педагогічних читань, діяльність асоціації. Останнім часом вони відбувалися в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського в секторі сухомліністики відділу педагогічного джерелознавства та біографістики. Попри свою постійну зайнятість, учена брала участь і в заходах бібліотеки, присвячених популяризації творчого доробку Василя Олександровича. Запам'яталися яскраві виступи Олександри Яківни, які вирізнялися глибиною розкриття проблеми. Про це розповідають фотоматеріали вебпорталу установи.

Цьогоріч уперше не пролунав дзвінок від Олександри Яківни з новорічними вітаннями, не почути привітань з іншими святами... Так, вона у вирі масштабної наукової, багатогранної діяльності на ниві розбудови початкової освіти України, написання підручників, розроблення державних стандартів, керівництва кандидатськими й докторськими дисертаціями знаходила час поздоровити колег і друзів із днем народження, святами, висловити щирі слова підтримки, подяки за співпрацю.

Згадуючи зустрічі та розмови з Олександрою Яківною, відзначаю, що, незважаючи на високі професійні здобутки й наукові вершини, її провідними рисами завжди були мудрість, людяність і вимогливість. Вона назавжди залишиться в моєму серці взірцем Людини, Вченої, Педагогині. Гортаючи з великою повагою сторінки праць Олександри Яківни, розумію потребу осмислення наукової різновекторної глиби, інтеграції біографічного знання, бібліографії творчого доробку, фотографій про життя та діяльність цієї, без перебільшення, видатної особистості. Назріла потреба створення сторінки «О. Я. Савченко» електронного ресурсу Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського «Видатні педагоги України та світу». Шануємо й пам'ятаємо...

*Алексєєнко Тетяна Федорівна,
головний науковий співробітник
відділу інновацій та стратегій розвитку освіти
Інституту педагогіки НАПН України*

Реалізація принципу дитиноцентризму в інноваційній технології тьюторського супроводу молодших школярів у недержавному закладі освіти

В основу розвитку сучасної філософії освіти покладається принцип дитиноцентризму, сутність якого розкривається у системі ціннісного ставлення до особистості дитини, її потреб, можливостей, розвитку здібностей, визнання її унікальності, а також права бути активним суб'єктом процесу навчання й виховання. Цей принцип був наскрізним у педагогічній спадщині О. Я. Савченко, увійшов і до числа основоположних у Концепції «Нова українська школа» (2016), Державного стандарту початкової

освіти (2018), де розкриваються стратегічні шляхи та базові умови його реалізації, які з урахуванням динамічного розвитку суспільства та соціальних викликів наповнюються новим змістом і формами.

До таких викликів відносимо подальшу стратифікацію суспільства за майновими статками, соціальними претензіями і домаганнями – це слугує формуванню певних соціальних прошарків та нового запиту до освіти від соціальної практики. Ті, хто має вищі майнові статки, відносять себе до бізнес та інших еліт, намагається презентувати свій статус не тільки у певному способі життя, дотриманні особливій споживацької культури, а й орієнтовані на індивідуалізацію освітнього процесу для своїх дітей. Що, своєю чергою, формує і попит на розвиток сегменту приватних закладів освіти, в яких школярі (у порівнянні з учнями інших шкіл) можуть отримувати не тільки кращі матеріальні умови навчання, а й гарантований індивідуальний підхід, при потребі – із залученням до цього процесу додаткових фахівців. Такі можливості має тьюторинг.

Тьюторинг як педагогічне наставництво закріплено у педагогічних системах у кількох різновидах: класичного тьюторингу (tutor), індивідуального тьюторингу (face-to-face tutor), коучингу (couch), менторства (mentor), репетиторства (private tutor), тьюторингу для тьюторів-новачків (novice-tutor), тьюторингу «рівний-рівному» (peer-tutor), електронного тьюторингу (e-tutor), автоматичного тьюторингу (autotutor) (В. Барслай (W. Barclay), Д. Вазкєза (D. Vázquez), Е. Маєрса (E. Myers), В. А. Масона (W.A. Mason), Н. Марроу (H. I. Marrou), Р. Лодге (R.C. Lodge), Х. Лукаса (C. Lucas), І. Пієпера (J. Pieper) та ін. Кожний із них має певну специфіку, обумовлену середовищем здійснення, функціоналом та цільовою групою, на яку він спрямовується.

З урахуванням глобальних та вікових викликів у соціальному розвитку особистості, специфіки діяльності приватної школи під науковим керівництвом автора даної статті аспірантом Т. Альохіним здійснено спеціальне дослідження, у ході якого теоретично та експериментально обґрунтовано технологію тьюторського супроводу соціального розвитку молодших школярів у приватних закладах освіти України. Теоретичним підґрунтям її розроблення стали положення щодо пошуку мотиваційного ресурсу навчання, пізнавальної самостійності молодших школярів, якості та розвитку потенціалу змісту початкової освіти, компетентностей вчителя початкової школи (О. Савченко, 1984; 2008; 2009; 2010); соціального розвитку школярів, співвіднесення її сутності в особистості Я-соціального та Я-індивідуального, соціально-значущих якостей підростаючої особистості та базових соціальних цінностей у малих групах школярів, технології соціального педагогічного супроводу (Т. Алексєєнко, 2009; 2011; 2014; 2020), сутності й змісту соціально-педагогічних технологій (Р. Вайнола, 2008), теоретико-практичних засад упровадження технології тьюторського супроводу (М. Альохін, 2019; 2020; А. Бойко, 2017; Л. Москальова, 2019; К. Осадча, 2017; Н. Погрібна, 2018; С. Подпльота, 2017; С. Толочко, 2017; Т. Швець, 2020; Л. Шеїна, 2014; 2017; 2020 та ін.).

В основу розроблення названої технології покладено узагальнення вітчизняної й міжнародної освітньої практики щодо шкільного тьюторингу як такого, а також визначено функціонал шкільного тьютора, в якому домінують завдання створення умов вільної, самостійної та ініціативної особистості, формування у неї соціально-значущих якостей та моральних чеснот шляхом створення насиченого ресурсного освітнього простору, організації освітніх проб тьюторанта для виявлення його актуальних проблем соціального розвитку, освітніх потреб, стійких інтересів і здібностей і, на підставі цього, – складання його індивідуальної освітньої програми; супроводу учня в його самостійному виконанні завдань ІОП та спільної рефлексії проміжних і кінцевих результатів. Тьюторинг у процесі супроводу соціального зростання здійснюється через методи індивідуальної та групової діяльності [1].

На понятійному рівні тьюторський супровід соціального розвитку молодших школярів визначається нами як цілісна соціально-педагогічна технологія (інноваційний вид соціально-педагогічного наставництва), який здійснюється тьютором як помічником вчителя початкових класів в освітньо-виховному процесі щодо кожного із тьюторантів (учнів під супроводом) з урахуванням актуальних потреб їхнього розвитку, індивідуальних можливостей та здібностей, з метою підтримки в адаптації до умов і вимог школи, гуртування колективу, конструктивної міжособистісної взаємодії у системах «учень-учень», «учень-учитель», «дитина-батьки», формування соціальних компетенцій, ціннісних ставлень і оцінних суджень, емоційно-позитивного мікроклімату в класі і школі, моніторингу етапних досягнень у розвитку особистості та своєчасної їх корекції з використанням інтерактивних методів та яка реалізується відповідно до програми, з дотриманням визначених етапів та алгоритму. Технологія тьюторського супроводу соціального розвитку молодших школярів містить спеціально розроблений авторський інструментарій та методи тьюторської діяльності: трекінг особистісного зростання молодшого школяра, що реалізується за допомогою Альбому «Зростати легко» для 1–2 класів, комплексу занять Інтро та рефлексивних занять, профайлу тьюторанта як модифікації портфоліо молодшого школяра; тьюторіалів соціального розвитку, поведінкових контрактів.

Технологію тьюторського супроводу соціального розвитку молодших школярів вже упроваджено у мережі недержавних закладів загальної середньої освіти «КМДШ» (м. Київ, Львів). Однак, зважаючи на те що за своїм призначенням та змістом вона є суголосною визначеним чинникам якісної початкової освіти, зокрема таким, як «упровадження методик особистісного та компетентно зорієнтованого навчання виховання і розвитку дітей» і «технологічність методик навчання» [2, с.12] вважаємо, що пропонується технологія може мати перспективу та упровадження і в загальноосвітній школі, зокрема у розвитку інклюзивного освітнього середовища та підтримки школярів з числа дітей з інвалідністю. Кількість яких в Україні має тенденцію до збільшення.

Використані джерела

1. Альохін М. М. Тьюторський супровід соціального розвитку учнів початкової ланки приватної школи як інноваційна соціально-педагогічна технологія. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: наук. журнал. Одеса : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2020. № 2 (131). С. 87–94.
2. Нова українська школа: поради для вчителя. Навчально-методичний посібник / за заг. ред. Н. М. Бібік. Київ, Літера ЛТД, 2018. 160 с.
2. Савченко О. Я. Якість початкової освіти: сутність і чинники впливу. Початкова школа. 2009. №8. С. 1–6.

Білохвощенко Світлана Миколаївна,
директор Академічного ліцею № 1
Української міської ради
Обухівського району Київської області

Кальчук Марія Іванівна,
Махиня Світлана Іванівна,
учителі початкових класів
Академічного ліцею № 1

Добрий і мудрий наставник учителів початкової школи

Перше знайомство учителів нашого ліцею із науковцем Олександром Яківною Савченко відбулося під час відвідування її лекцій в Інституті післядипломної освіти та на конференціях у школах міста Києва ще у 90-х роках (на той час педагоги Київської області підвищували свій фаховий рівень безпосередньо в місті Києві). Уже тоді Олександра Яківна зацікавила вчителів початкових класів запропонованими дидактичними прийомами порівняння як засобом навчання та розвитку молодших школярів, рекомендаціями щодо організації самостійної роботи пошукового характеру та конкретними порадами з розвитку пізнавальної самостійності учнів-початківців.

Педагоги почули вперше на лекціях від доктора педагогічних наук Олександри Савченко визначення успішності навчання дитини в школі – КОМПЕТЕНТНІСТЬ. Зокрема вона відзначала: «Уміння вчитися належить до ключових компетентностей, тому є універсальним інструментом сучасної системи неперервної освіти, без якої неможливо досягти самореалізації людини. Навчитися вчитись – це здатність виявляти послідовність і наполегливість у навчанні, вміння організувати власне навчання...» [2, с. 32].

Згодом, ознайомившись з навчальними посібниками Олександри Яківни для молодших школярів: «Барвистий клубочок», «Розвивай свої здібності», «Умій вчитися», – учителі стали широко використовувати їх у практичній діяльності, адже вони вже тоді мали розвивальне спрямування, ще задовго до реформування української школи. А посібник для вчителів «Сучасний урок у початкових класах» мотивував педагогів ліцею до творчості. У ньому Олександра Яківна Савченко радила вчителям: «Не з'явиться «школа радості» під впливом миттєвих емоцій дітей, час від часу проведеної гри або цікавої розповіді вчителя. До зовнішніх умов ми відносимо: емоційну підготовку учнів, емоційну насиченість навчального матеріалу й обраних методів, незвичність способу постановки завдання. Внутрішніми умовами емоційного збагачення процесу засвоєння учнями знань, умінь і навичок є ті процеси, що відбуваються під впливом власної активності дітей, емоційності. Складний взаємовплив зовнішніх і внутрішніх умов породжує результат – позитивні емоції, серед яких найсильнішою є радість пізнання» [1, с. 158].

Саме ці поради Олександри Яківни сприяли розробці в нашому ліцеї системи лінгвістичних казок для уроків української мови. За допомогою казки учні на цих уроках у початковій школі мають змогу легко оволодіти складним теоретичним матеріалом. Нині така форма навчання широко використовується в Україні через освітню технологію «Росток» під керівництвом професора Пушкарьової Тамари Олексіївни, а розроблені посібники мають гриф МОН.

Сьогодні дуже актуальними залишаються посібники Олександри Савченко «Виховний потенціал початкової освіти», «Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра» та багато інших, матеріали яких підвищують фаховий рівень учителів, розвивають їхній творчий потенціал та стимулюють до дослідницької та експериментальної роботи в закладі освіти. Підручники Олександри Яківни з літературного читання для 2-4 класів визнані у ліцеї, як і в Україні загалом, найкращими для роботи з молодшими школярами. Апробуючи вже оновлені підручники Олександри Савченко з читання, вчителі відзначили їхнє розвивальне спрямування запропонованої системи роботи над текстами, високий фаховий рівень розробленої методичної допомоги вчителям. Підручники надзвичайно професійні, цікаві для дітей, насичені різними видами творчих робіт, що сприяє вдумливій пошуковій роботі школярів, вихованню зацікавленості до читання книг. Запропонована система роботи над текстом та вдало дібраний матеріал у ньому навчають молодшого школяра працювати вдумливо й полюбити книжку, а вчителям допомагають інтегрувати уроки та спонукають проводити проєктні роботи. Тому не дивно, що сьогодні більшість класів ліцею працюють за підручниками Олександри Савченко.

Тісною співпрацею з Олександрєю Яківною було включення вчителів нашого ліцею для дослідницької роботи в написанні посібника «Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра» та розроблення посібника «Уроки літературного читання для 3-го класу». Учителі отримали нагоду підвищити свій професійний рівень у створенні методичного продукту, більш досконало заглибитись

у «... проблему розвитку дитячої особистості засобами читацької діяльності, шляхи формування читацької компетентності учнів, виховання цінностей» [3, с. 3]. Години спілкування, створення педагогічного продукту під керівництвом мудрого наставника – це справжні майстер-класи великого Вчителя, справжня «педагогічна школа академіка Олександри Савченко» для вчителів початкової ланки.

Та найбільш тісною співпрацею нашого педагогічного колективу з Олександрою Яківною Савченко стала участь у Всеукраїнських педагогічних читаннях, а згодом і членство у Всеукраїнській асоціації Василя Сухомлинського. Великою честю для ліцею було співпрацювати з доктором педагогічних наук, професором - Олександрою Яківною Савченко. Саме тут ми більше дізналися про Олександру Яківну не лише як про відомого науковця, а і як про Людину. Увага до звичайної школи, до звичайних учителів розкрили її ЛЮДЯНІСТЬ, ДОБРОТУ, бажання допомогти вчителям у їхній важливій роботі – виховання підростаючого покоління. Особливо хочеться окремо сказати про незабутнє спілкування з Олександрою Яківною під час Всеукраїнських педагогічних читань. При всій своїй величезній зайнятості вона завжди знаходила час поцікавитися, як влаштували вчителі свій побут під час участі в читаннях, чи все добре, чи не голодні. Така увага від академіка приємно вражала педагогів ліцею, і всі були безмежно й щиро вдячні їй за таку турботу. Так могла робити лише ЛЮДИНА З ВЕЛИКИМ СЕРЦЕМ. Тому ми справді завжди були вдячні шановній Олександрі Яківні за увагу, за мудрі педагогічні поради і при кожній нагоді використовували можливість зустрітися з нею, поспілкуватися, поговорити про важливі проблеми шкільного життя, які хвилюють сьогодні всіх освітян.

Олександра Яківна Савченко як науковець завжди допомагала нам у підготовці до участі у Всеукраїнських педагогічних читаннях, погоджувалась на зустрічі, щоб відповісти на запитання, які виникли при виборі теми для читань, та при підготовці в написанні статей. Завдяки порадам Олександри Яківни ми завжди знали, що саме потрібно дослідити в педагогічній спадщині Василя Олександровича Сухомлинського та як висвітлити це питання на секційному засіданні з шкільного досвіду. Так, завдяки саме Олександрі Яківні, ми, вчителі Обухівщини, багато років беремо участь у дуже поважних Всеукраїнських учительських зібраннях, маємо можливість відвідувати кращі школи України, вивчати їхній передовий досвід.

У наших спогадах назавжди залишаться незабутні високопрофесійні зустрічі з Олександрою Яківною в стінах нашого ліцею. Незважаючи на свою величезну зайнятість, академік завжди знаходила час приїхати на семінар і дати цінні поради вчителям, поспілкуватися не лише з учителями, а й з учнями на перерві. Олександра Яківна завжди могла потелефонувати, розказати, щось мудре порадити. А було й так, що не раз запитувала нашу думку щодо шкільного життя чи певної освітянської ситуації. Її слова: «А як ви думаєте, як краще буде для дітей...» – свідчать про велику турботу науковця про школу, про ефективність навчання в ній молодших школярів. Це робила Людина з великим серцем, з бажанням внести зміни в освіту, роблячи кращою початкову школу не на папері, а в реальному житті.

Безпосередні зустрічі, творча співпраця з УЧИТЕЛЕМ – це безцінні уроки МАЙСТРА педагогічної справи. Вони залишили зворушливі спогади про шановну Олександру Яківну і почуття вдячності за мудрі, професійні поради і як науковця, і як доброго радника як у складних питаннях учительської роботи, так і в звичайних буденних шкільних справах. Ми безмежно вдячні шановній Олександрі Яківні за ці хвилини спілкування, за творчу співпрацю!

Для педагогів нашого лицю, впевнені, як і для всіх освітян України, вже зараз дуже не вистачає мудрого слова Олександри Яківни про початкову школу. З боєм усвідомлюємо, що ми втратили ВЕЛИКУ ЛЮДИНУ, і разом з тим яке це щастя, що вона була в нашому житті і мали нагоду отримати години важливого спілкування для вдосконалення не лише своєї професійної майстерності, а й усієї системи початкової освіти. Тепер нам залишається вчитуватися в її слова, усвідомлювати їхню цінність для сучасної школи, для молодих педагогів в удосконаленні педагогічної майстерності та робити все, щоб справи Олександри Яківни реалізувались у шкільному житті молодших учнів. Саме тому, організовуючи в школі кабінет Василя Олександровича Сухомлинського, ми усвідомлюємо, що це буде одночасно і кабінет академіка Савченко з методичними матеріалами, які особисто вона подарувала лицю, з висвітленням широкого кола тих рекомендацій вчителям початкових класів, які зможуть зробити початкову школу Школою Радості.

Використані джерела

1. Савченко О. Я. Сучасний урок у початкових класах. К.: «Магістр-S», 1997. 256 с.
2. Савченко О. Я. Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра: посібник. К.: Педагогічна думка, 2014. 176 с.
3. Савченко О. Я., Кальчук М. І. Уроки літературного читання. 3 клас: метод. посібн. К.: Видавничий дім «Освіта», 2016. 304 с.

*Богуш Алла Михайлівна,
професор кафедри теорії та методики дошкільної освіти
Південноукраїнського національного педагогічного
університету імені К. Д. Ушинського*

О. Я. Савченко: вектор наступності дошкільної і початкової ланок освіти

Олександра Яківна Савченко – відома постать в освіті, одна із фундаторів сучасного змісту початкової освіти в Україні, учитель, учений, педагог, наставник, академік – можна продовжувати її посади, звання і причетність до розбудови освіти в Україні на державному рівні.

Зазначимо, що рефреном її науково-педагогічної діяльності була теза: «Освіта має стати загальнодержавним пріоритетом» [7, с. 1].

У доповідях на конференціях, перед учителями школи, заступник міністра освіти України – О. Я. Савченко, опікувалася якістю освіти в Україні. За її словами, стрижневою, довготривалою проблемою для всіх, хто причетний до шкільництва, є забезпечення повноцінної середньої обов'язкової освіти, адже освіта завжди працює на майбутнє [7, с. 3].

О. Я. Савченко була ініціатором розроблення державних стандартів загальної середньої освіти в Україні як соціально-педагогічної проблеми. На її глибоке переконання, скрізь, де молодь одержує документ про загальну середню освіту, мають використовуватися державні стандарти, які вчена розуміла як «основу, ядро для розроблення варіативних програм». Державний стандарт, за словами О. Я. Савченко, повинен, відображати оптимальний обов'язковий мінімум змісту загальноосвітньої підготовки» [6, с. 2 – 3]. Засновник розроблення державних стандартів у неперервній освіті України, вчена назвала цей процес «тихою революцією в освіті». Водночас О. Я. Савченко пояснює, що розроблення ДСО не є одномоментним заходом, це еволюційна і постійна робота з модифікації змісту освіти [6, с. 2], кожні 10 років ДСО повинні змінюватись і доопрацьовуватись. Учена ініціювала розроблення державних стандартів початкової і дошкільної освіти із дотриманням наступності у їх змісті.

Виступаючи в обговоренні проблеми переходу на дванадцятирічне навчання в Україні, О. Я. Савченко пропонує передбачити створення такого розвивального середовища, в якому б дитина могла вільно розвиватися. У цьому зв'язку вчена вперше визначає своє бачення наступності, яке, на її думку, має полягати в тому, щоб «простягнути всі лінії розвитку від дошкілля до початкової школи». Акцентує на важливому: «Щоб не було розмежування: це дитячий садок, де дитина розвивається і виховується, а це школа, де її тільки навчають. Не повинно бути різкої відмінності між цими ланками, а має бути цілісний підхід із плавним переходом дитини від дошкілля до шкільного життя» [8, с.5]

За визначенням Олександри Яківни, наступність – це неперервний процес виховання розвитку й навчання дитини, який на кожному віковому етапі має як загальні, так і спеціальні цілі [10, с.111].

Перспективність, за О. Я. Савченко, націлює на предметне узгодження змісту навчання і поступове нарощування вимог до навчальних досягнень учнів з урахуванням складності процесу адаптації до нових умов навчання [10, с. 111].

Водночас учена, поєднуючи означені поняття, розглядає їх як педагогічний принцип – наступності й перспективності освітньо-виховного процесу, який, за її словами, потребує насамперед якнайточнішого врахування вихідного рівня готовності дітей не лише на «стиках» освітніх ланок, а й у межах кожного етапу [10, с.111].

Глибоко вдумливий педагог визначає, якими саме цілями повинні вирізнятися перші дві ланки освіти. Опишемо їх.

Цілі дошкільного закладу, за О. Я. Савченко:

- загальний розвиток основних здібностей дитини (сенсорних, розумових, фізичних, естетичних);
- становлення бази особистісної культури;
- забезпечення загальної готовності дитини до школи;
- розвиток комунікативних здібностей, пізнавальної активності, творчості дітей [10, с. 11].

Які ж цілі початкової освіти описує вчена?

- розвиток і виховання особистості дитини (інтелектуальний, моральний, соціальний, естетичний, фізичний);
- розвиток сенсорних умінь;
- освітні результати: ключові компетентності (уміння вчитися, комунікативна, загальнокультурна, здоров'язбережувальна, соціальна, ІКТ, підприємницька, ініціативність); предметні компетентності (повноцінні читацькі, мовленнєві, обчислювальні);
- здатність до творчого самовираження;
- виховання ціннісного ставлення до природи, родини, Батьківщини, праці, мистецтва, здоров'я тощо [10, с. 111].

Зазначений компонент змісту освіти двох перших ланок було запропоновано О. Я. Савченко в той час, коли чинним у системі дошкільної освіти був перший варіант БКДО.

Зазначимо, що наказом МОН України в 1992 році було визначено групу розробників Базового компонента дошкільної освіти – її першого державного стандарту, науковим керівником якого була д. п. н. О. Л. Кононко [1]. На жаль, це була невдала спроба, оскільки над БКДО працювали 6 років і тільки в 1998 році означений документ затвердило МОН, а програму до БКДО – «Я у світі» – було опубліковано у 2008 р., коли вийшов термін дії БКДО. До того ж, мусимо зазначити, що в першому варіанті БКДО не простежувалося наступності у його змісті із першим варіантом ДСПО.

Об'єктом стандартизації, як зазначено в документі, виступає зміст освіти: знання, уміння, навички, якими повинна оволодіти дитина на межі дошкільного і молодшого шкільного віку [1, с. 5]. Отже, орієнтація БКДО була на змістовий аспект, який розподілявся за 4 сферами життєдіяльності: «Природа», «Культура», «Люди», «Я сам». У БКДО обмежено було представлено розвиток мовлення дітей і навчання рідної мови, логіко-математичний розвиток тощо, натомість у ЗДО передбачалося ознайомити дітей зі статевою диференціацією та ідентифікацією.

Щодо компетентнісного підходу, за яким було побудовано БКДО, лише згадувалося про компетенції в розвитку мовлення [1, с. 48 – 49] та підкреслювалася важливість компетентності дитини у сфері «Я сам» [1, с. 38].

Ознайомившись зі змістом БКДО (1998), О. Я. Савченко зазначає, що «дошкільна освіта не повинна вбачати свою основну мету лише в підготовці дітей до школи; вона має створити передусім необхідні умови для повноцінної реалізації п'ятишестирічними дітьми своїх можливостей у різних видах діяльності [9, с. 4] і зокрема, в провідній ігровій діяльності. У свою чергу, за словами вченої, маємо створювати в початковій школі такі умови, щоб ті якості, вміння, здобутки дошкільця, формування яких не завершилось на рівні дошкільного віку, могли б повноцінно розвиватись у початковій школі й водночас сприяли б формуванню пріоритетної, провідної діяльності, новоутворення цього віку – навчальної (освітньої) діяльності [9, с. 5].

На нашу думку, це може бути можливим, якщо закласти таку наступність уже в державних стандартах дошкільної і початкової освіти, а також урахувати спадкоємність і перспективність обох ланок освіти.

Не залишила осторонь О. Я. Савченко і проблеми початкової школи щодо спадкоємності окремих аспектів дошкільної освіти, що саме можуть запозичити класоводи у вихователів ЗДО; «чого вчителі-початківці мають учитись у вихователів». Учена рекомендує вчителям початкової школи перейняти різні засоби індивідуального підходу до дитини, тобто особистісно зорієнтований підхід, в основі якого лежить глибоке знання дитини. У цьому відношенні О. Я. Савченко формулює ключову фразу «від управління кожним освітнім закладом до управління навчанням кожної дитини» [9, с. 5], тобто спрямує процес навчання на процес індивідуалізації.

Зазначимо, що у 2010-2011 рр. ДСПО було оновлено на засадах компетентного підходу. Розпочався новий етап у розвитку змісту початкової освіти, як зазначає О. Я. Савченко, відбулася переорієнтація результатів навчання на засвоєння учнями ключових компетентностей [10]. І знову вчена О. Я. Савченко наголошує на забезпеченні наступності в новому варіанті БКДО. За її словами, початкова школа має ґрунтуватися на такій дошкільній підготовці: добре розвиненій ігровій діяльності, пріоритетному розв'язанні виховних завдань; добре розвиненому усному мовленні та уяві; достатній для навчання саморегуляції поведінки; розвиненій руховій і просторовій координації; тренуваності м'язів руки, розвинений окомір, здатність до регуляції [10, с.112]. Водночас учена застерігає від дублювання змісту навчання початкової школи; пропонує створювати освітньо-виховні комплекси «школа-дитячий садок»; нагадує педагогам обох ланок освіти про те, що попередній стан готує новий ступінь розвитку: від того, настільки успішно формувалась особистість дитини на попередньому етапі, наскільки повно реалізовано її подальший розвиток» [10, с.129].

О. Я. Савченко висловлює своє розуміння складників компетентного підходу. Зокрема такі компетенції: суспільно-визнаний рівень знань, умінь і навичок за предметними лініями за наперед заданими нормами. Компетентність, за О. Я. Савченко, інтегрована якість особистості, набута в процесі навчання та суспільного досвіду; компетентність передбачає сформованість різних видів компетенцій [10, с.137].

Враховуючи ключові позиції компетентнісного підходу, викладені О. Я. Савченко, було розроблено й опубліковано нову редакцію БКДО (науковий керівник А. М. Богуш) [2], зорієнтовану на засвоєння випускниками ЗДО різних видів компетенцій за освітніми лініями. Вихідною науковою позицією БКДО була сформованість і розвиток у дітей насамперед предметних компетенцій, які стануть підґрунтям для формування більш ємного поняття «компетентність» у початковій школі. У змісті БКДО передбачалось сформувати 21 компетенцію, тобто за кожною освітньою лінією.

Зазначимо, що вперше у ДСПО та БКДО було забезпечено наступність і перспективність у змісті державних документів обох ланок освіти: набуті дітьми дошкільного віку предметні компетенції стали міцним підґрунтям для формування ключових і загальних компетентностей у початковій освіті.

Вперше, як і в початковій освіті, було передбачено інваріантний і варіативний компоненти державних стандартів освіти.

Водночас уважаємо, що розроблення будь-яких державних документів у галузі освіти повинно відбуватися за висхідною позицією неперервної освіти, а саме: дошкільна освіта–початкова освіта–загальна середня освіта–вища освіта–освіта впродовж життя. Дотримання такої позиції в освіті, на нашу думку, одна з ефективних передумов забезпечення її наступності, спадкоємності, перспективності, неперервності.

Використані джерела

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. Київ. «Дошкільне виховання», 1999.
2. Базовий компонент дошкільної освіти. Дошкільне виховання. 2012, №7.
3. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. Харків, Ранок, 2013.
4. Богуш А. М. Наступність в освітньо-виховній роботі закладів дошкільної освіти і початкової школи. Вибр. науково-пед. статті. Тернопіль, 2019.
5. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика. Підручник. Київ: «Слово», 2011.
6. Савченко О. Я. Проблеми розробки державних стандартів загальної середньої освіти в Україні. Початкова школа. 1997, № 1.
7. Савченко О. Я. Освіта має стати загальнодержавним пріоритетом. Початкова школа. 1997, № 8.
8. Савченко О. Я. Перехід на дванадцятирічне навчання: обговорюється проблема. Дошкільне виховання. 2000, № 4.
9. Савченко О. Я. Наступність і перспективність у роботі двох перших ланок освіти. Дошкільне виховання. 2000, № 11.
10. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. Київ: «Грамота», 2012.

*Буренок Наталія Володимирівна,
вчитель початкових класів
Лисичанської загальноосвітньої школи І–ІІ ступенів № 9
Лисичанської міської ради Луганської області*

Справжня жінка XXI століття

Напевно, кожен з нас коли-небудь задумувався над фразою «Справжня жінка – яка вона?». Відразу виникає в уяві картина гарної успішної леді, яка впевнено крокує життям та долає будь-які перешкоди. Та чи правильне таке мислення? Спробуємо розібратись.

Сучасні жінки – сильні духом, незалежні та самодостатні. Кажуть, що народитися жінкою легко, а от щоб стати справжньою жінкою, потрібно докласти чимало зусиль. Чи є це так?!

То яка вона – справжня жінка?

Мудра жінка – та, яка завжди знає потрібне. Вона знає, як діяти в тій чи іншій ситуації, та найголовніше — вона ніколи не боїться помилитись, адже розуміє, що саме помилки творять її досвід.

Доброта! Справжня жінка завжди намагається нести добро в цей світ, відповідати добром на зло.

Оригінальна! Це те вміння бути собою.

Прямолінійність та тактовність. Здається, що такі риси не можуть поєднуватися в одній людині.

Справжня жінка – це та особистість, яка завжди впевнена в тому, що вона гарна. Хочеться, щоб прекрасна половина людства ніколи не прив'язувалась до шаблонів, встановлених оточенням.

Жінка за своєю природою сповнена любові. Вона віддає цю любов оточуючим. Але Справжня жінка ніколи не забуває про любов до самої себе.

Справжня жінка завжди знає, чого вона хоче. Вона визначає, як буде добре їй і яку саме вершину підкорити у найближчий час.

Ось сьогодні хочеться згадати ту САМУ справжню жінку та найталановитішу людину – Олександрю Яківну Савченко.

Радянський та український педагог, віцепрезидент Національної академії педагогічних наук України, головна наукова співробітниця відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України, академік-засновник Національної академії педагогічних наук України, докторка педагогічних наук, професорка, Заслужена працівниця освіти України, почесна професорка багатьох ВИШів України, фахівчиня в галузі загальної педагогіки і дидактики початкової школи...[1]

Науковий шлях академіка Савченко О. Я. був стрімким, чесним і вражаюче плідним.

Із 1963 по 1967 роки Олександра Яківна працювала вчителем початкових класів шкіл м. Києва та викладачем Київського державного педагогічного інституту імені О. М. Горького.

1971 року захистила кандидатську дисертацію «Дидактичний прийом порівняння як засіб навчання і розвитку молодших школярів», а докторську дисертацію «Формування пізнавальної самостійності молодших школярів» Олександра Яківна захистила у 1984 році, коли їй виповнилось всього 42 роки. Але під час блискучого захисту молода науковця виставила на виставковій полиці в залі засідань спеціалізованої ради десятки знаних уже книжок, які репрезентували її наукові ідеї і були високо поціновані освітянами.

Надзвичайно плідна наукова діяльність Олександри Яківни пов'язана насамперед з Науково-дослідним інститутом педагогіки: аспірантка, молодший науковий співробітник, завідувачка лабораторії початкового навчання НДІ педагогіки, а з 1992 року – головний учений секретар НАПН України.

Крім того, Олександра Яківна працювала й на високих державних посадах. Упродовж 1995–2000 років обіймала посаду заступника міністра освіти України. Була віцепрезидентом НАПН України (2000–2007 рр.).

Савченко О. Я. брала активну участь у підготовці законодавчої бази і формування стратегії розвитку української освіти і науки. Є одним із авторів Державного стандарту для основної і старшої школи, концепції 12-річної загальноосвітньої школи, який був високо оцінений громадськістю (Державна премія України в галузі освіти).

Невтомному перу Олександри Яківни Савченко належить більше 400 наукових праць. Автор підручників і посібників для початкової школи. Серед найвідоміших наукових праць:

Організація навчального процесу в малокомплектній школі: посіб. для вчителя. К.: Рад. шк., 1974;

Скрипченко О. В., Савченко О. Я., Скрипченко Н. Ф. та ін. Підвищення ефективності початкового навчання. К.: Рад. шк., 1974;

Порівняння в навчанні учнів початкових класів: навч. посіб. К.: Рад. шк., 1977;

Сімейне виховання. Молодші школярі. К.: Рад. шк., 1979;

Савченко О. Я., Суворова Г. Ф. Навчально-виховний процес у малокомплектній школі: посіб. для вчителя. К.: Рад. шк., 1987;

Савченко А. Я., Коробко С. Л., Олейник В. Ф. Подготовка студентов к работе с учащимися 6-летнего возраста: учеб. пособие / и др. К.: Вища шк., 1990;

Барвистий клубок: Дивись, міркуй, відповідай: навчання і розваги. – К.: Бліц, 1995;

Розвивай свої здібності: навч. посіб. для мол. школярів / О. Я. Савченко; Міжнар. фонд «Відродження». К.: Освіта, 1995;

Умій вчитися: Навч. посіб. для мол. школярів / Міжнар. фонд «Відродження». Трансформація гуманіт. освіти України. К.: Освіта, 1995;

Дидактика початкової школи: підруч. для студ. пед. ф-тів. К.: Генеза, 1999;

Виховний потенціал початкової освіти: посіб. для вчителів. – К.: СПД Цудзинович, 2007;

Методика читання у початкових класах: посіб. для вчителя. К.: Освіта, 2007 та багато-багато інших.

Провідний учений у галузі загальної педагогіки і дидактики початкової школи, автор педагогічної системи формування пізнавальної самостійності молодших школярів, Олександра Яківна стояла у витоків реформування початкової освіти в контексті розвитку ідей Нової української школи. Знана науковця створила міцну наукову школу (Н. М. Бібік, Л. М. Ващенко, Л. В. Коваль, Я. П. Кодлюк, С. М. Мартиненко, Т. М. Сорочан, Л. Л. Хоружа та багато інших) [4].

Нагороджена орденами «Знак Пошани», княгині Ольги III ступеня, медаллю К. Д. Ушинського, медаллю А. С. Макаренка, Почесними Грамотами Кабінету Міністрів України [3].

Олександра Яківна – видатний вчений, педагог, новатор – завжди намагалася наблизити активну наукову діяльність до вирішення практичних проблем. Вона акцентувала увагу молодих вчених на необхідності підтримки інноваційного розвитку освітньої сфери насамперед шляхом впровадження педагогічних концепцій та методик у реальну шкільну практику. Одночасно звертала увагу на необхідності знаходження нових нестандартних рішень, закликала застосовувати раціональні підходи у вирішенні будь-якої педагогічної або життєвої ситуації.

Життя Олександри Савченко – яскравий приклад долі дослідниці, яка свідомо обрала собі шлях бути провідником світлих ідеалів добра та справедливості. [2]

Я завжди захоплювалася, захоплююсь та буду захоплюватися цією Жінкою – вона мій ідеал!

Ось хто справжня жінка XXI століття!

Використані джерела

1. Сайт <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
2. Сайт <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-vislovyuye-spivchuttya-z-privodu-smerti-akademikazasnovnika-napn-ukrayini-oleksandri-savchenko>
3. Сайт https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=1828
4. Сайт <http://academia.vinnica.ua/index.php/news/1050-sumna-novina-krae-rozum-i-sertse-na-78-mu-rotsi-pishla-z-zhittya-oleksandra-yakivna-savchenko>

Вашуленко Микола Самійлович,
професор кафедри теорії і методики початкової освіти
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка

Спогади про Олександру Савченко

Дуже непросто писати ці спогади, бо Олександри Яківни вже немає з нами. А була ця людина незвичайною, дуже особливою.

Олександра Савченко – кому в освіті невідоме це ім'я? Доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України; заступник міністра освіти (1995 –

2000 роки), голова Міжвідомчої ради з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології; голова спеціалізованої вченої ради із захисту докторських дисертацій; Відмінник народної освіти України, Заслужений працівник народної освіти України, Лауреат Державної премії України в галузі освіти 2011 року, кавалер орденів «Знак Пошани» та «Княгині Ольги» I, II, III ступенів, головний науковий співробітник відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України.

Ким би вона не працювала у своєму житті, робила це дуже відповідально і творчо. На яких би посадах не була Олександра Яківна, найбільший її інтерес – учні, учитель, урок. Для них вона завжди знаходила час і натхнення.

За професією Олександра Яківна була вчителем початкових класів. Іншої професії не здобувала. Але мала таку природу, що все життя наполегливо вчилася.

Талановита в усьому, вразлива й чутлива до найменшої фальші, любила влучне слово, художнє втілення краси в картині чи музичному творі...

А ще – сильна жінка, яка ростила двох дітей, віддавала свою любов і турботу батькам, сестрі, племінникам, онукам.

Бузковий – улюблений колір, бузок – улюблені квіти. Тому ми, колеги, намагалися щовесни принести їй перший бузок.

Багато всього любила на землі... Але, підозрюю, найбільшою її любов'ю була чиста, іще не написана сторінка...

Наукова школа академіка О. Я. Савченко (аспіранти, докторанти, пошукувачі наукового ступеня) – це ті, кому беззастережно віддавались вільний час, досвід, талант.

Ми, колеги, учні, усі, хто кожного дня мав можливість працювати поруч з Олександрою Яківною, завжди захоплювались її розумом, наполегливістю, цілеспрямованістю, неймовірною працездатністю, умінням досягати задуманого; надихалися її науковими здобутками і були вдячні за слухні поради і допомогу. А скільки людей вона підтримала своєю увагою, авторитетом, словом і ділом!

Вічна наша пам'ять про Олександру Яківну!

*Дічек Наталія Петрівна,
завідувач відділу історії та філософії освіти
Інституту педагогіки НАПН України*

Сучасний класик педагогіки – академік НАПН України Олександра Яківна Савченко

Частину цього матеріалу було підготовлено мною як тези виступу на конференції ще минулої осені, коли Олександра Яківна хворіла... А публікація відбулася вже тоді, коли вона пішла у вічність. Сталося так, ніби я мимоволі написала допис на вшанування її пам'яті. З тих пір мене переслідує думка: чи усвідомлюємо ми,

залишені нею тут, що нашою сучасницею була справжній класик педагогіки Олександра Савченко, яка жила і творила поруч з нами, близькими і далекими супутниками її життя, з ким вона щедро ділилася скарбами розуму і душі?

Постать і наукові надбання академіка Олександри Яківни Савченко мене як дослідника історії освіти цікавили вже давно, з часів, коли долучалася до діяльності Всеукраїнської асоціації Василя Сухомлинського і мала радість спілкуватися з Олександрою Яківною – очільницею цієї громадської спілки, слухати її виступи на численних освітянських заходах. На моє переконання, її праці – навчальні книги і підручники для початкової школи та студентів, методичні посібники для вчителів, статті і виступи на злободенні освітянські теми – стали віхою в українській дидактиці. Але найбільше мене вражало те, що вона бачила перспективи поступу освіти і педагогіки, провісницьки розвиваючи найвагоміші напрями досліджень у галузі дидактики початкової школи. До них відносимо розроблення нею таких питань процесу навчання як зміст освіти, розвивальний потенціал навчання, гуманізація навчання й освітнього середовища, емоційність навчання, вміння вчитися як ключова компетентність шкільної освіти, інтерактивні, пошукові, проектні методи навчання.

Аналізуючи її педагогічну спадщину у контексті історії української освіти останньої третини ХХ – перших десятиліть ХХІ ст., дійшла висновку: Олександрі Яківні був притаманний дар передбачати нові траєкторії розвитку освіти, визначати найістотніше у швидко змінюваних освітніх реаліях. Спробуємо довести цю тези на прикладі розроблення Олександрою Яківною концепту «вміння учнів вчитися».

На початку ХХІ ст. авторитетні міжнародні гуманітарні організації, зокрема ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, розробили для освітнього загалу концептуальні моделі для створення на їх основі освітніх програм, які у процесі навчання мають забезпечити формування у молодого покоління планети чотирьох ключових життєвих навичок або ключових психосоціальних компетентностей, присутніх для людини ХХІ ст., а саме: вчитися знати (пізнавати, вчитися); вчитися застосовувати знання (діяти); вчитися бути (жити у злагоді з собою); вчитися жити разом (жити у мирі та злагоді з іншими) [1]. Вибравши євроінтеграційний вектор розвитку, Україна оновлює свою освітню галузь у дусі трендів освітньої політики Європейського Союзу, спрямованої на реалізацію згаданого компетентнісного підходу.

Проте не варто думати, що сучасні реформи в українській освіті здійснюються, так би мовити, з нульової теоретичної і методичної позначки або базуються виключно на зарубіжних ідеях і розробках. Якщо взяти до розгляду історію початкової освіти в незалежній Україні, тобто за останні близько 30 років, то констатуємо вагомий здобутки наших учених-дидактів і методистів щодо забезпечення всебічного розвитку дитини-учня відповідно до її вікових та індивідуальних психофізичних особливостей і потреб, щодо формування в неї творчого мислення, допитливості, вміння прикладати здобуті знання до вирішення практичних завдань. Одним із розробників-зачинателів концепту «вчити вчитися», що є № 1 у переліку ключових життєвих навичок людини ХХІ ст., є саме Олександра Яківна Савченко.

Ще 1979 р. у статті «Навчати дітей учитися» Олександра Яківна визначила чи не найважливішим завданням учителя початкових класів - навчити дитину вчитися. При цьому вчена наголошувала, що вчителям слід зосереджувати увагу не на формальному нагромадженні знань у молодших школярів, а саме на формуванні їхніх пізнавальних умінь, пробудженні в них допитливості, спостережливості, зацікавленості навколишнім світом, бажання якомога більше пізнати і вміти. Водночас навчання, обстоювала вона, має бути «захоплюючим», цікавим, але «інтерес не має нічого спільного з розважальністю, яка не містить пізнавальної мети. Істинний інтерес до пізнання виникає у тих випадках, коли воно пов'язане з вирішенням проблеми. Це означає, що кожен урок повинен носити пізнавальний характер і при цьому захоплювати своїм змістом та способом викладу» [2, с. 68]. Учена доводила, що вміння вчитися формується у молодших школярів разом із виробленням вміння міркувати, із розвитком пізнавальних здібностей у процесі навчальної діяльності, тому головним завданням початкової школи вважала формування особистості, яка вміє і хоче навчатися, яка оволоділа «певними організаційними і мисленневими навичками». Повністю сучасно звучать слова з тієї давньої статті: «Навчити дитину вчитися – означає підготувати її до самостійного життя» [2, с. 70].

Працюючи над докторською дисертацією, О. Я. Савченко опублікувала у 1982 р. монографію «Розвиток пізнавальної самостійності молодших школярів» [6], де обґрунтувала низку важливих положень. По-перше, про те, що творче мислення молодших школярів формується разом із розвитком пізнавальних здібностей учнів, а між розвитком інтелектуальної сфери дитини та її творчими здобутками у будь-якій діяльності, пов'язаній з творчістю, існує тісний взаємозв'язок. Вона доказово стверджує, що творче та інші види мислення у молодших школярів формуються шляхом активізації їхньої пізнавальної діяльності. У структурі такої діяльності особливого значення учена надає пізнавальній активності та пізнавальній самостійності дітей. Результатами своїх досліджень Олександра Яківна переконує, що пізнавальна активність та самостійність – якісні характеристики навчальної діяльності, які сприяють формуванню в учнів прагнення до творчої активної діяльності в усіх видах розумової та фізичної праці.

Учена виділила сутнісні аспекти пізнавальних інтересів: їх можна розвивати в будь-якому шкільному віці; вони раніше й легше усвідомлюються дитиною; це конкретний і реальний імпульс для навчання; вони доступні для виявлення та спостереження. На переконання Олександри Яківни, навчання, підкріплене пізнавальними інтересами, має активний, дієвий характер, при цьому у учнів значно активізуються розумові процеси, з'являється бажання до пошуку, до дослідження.

По-друге, Олександра Яківна висувала, що навчання – основна форма розвитку пізнавальної активності молодших школярів. З одного боку, під час навчального процесу школярі здобувають нові знання, які розширюють їхній кругозір, а з другого боку – у процесі активної пізнавальної діяльності відбувається розвиток навчальних можливостей учня, завдяки яким він може самостійно і творчо не лише

використовувати здобутий запас знань, а й шукати нове знання, задовольняючи притаманні особистості потреби у пізнанні. Чим молодший вік школярів, тим цікавіші завдання слід їм давати, зазначала вчена, а найцікавішим для дітей є те, що максимально розвиває їхню самостійність, збуджує думку.

По-третє, навчання має бути захоплюючим – і це слід вважати одним із ключових принципів дидактики сучасного уроку. Таким чином, кожен урок, за О. Савченко, повинен бути пізнавального характеру і при цьому захоплювати дітей своїм змістом та способом викладу.

Винятково вагомим засобом формування пізнавальних і мисленневих умінь є шкільна навчальна книга, підручник. У їх творенні Олександра Яківна обґрунтувала доцільність йти не шляхом спрощення змісту таких книг, а шляхом їх адаптування до різних можливостей, здібностей та інтересів дітей, доповнюючи обов'язковий для вивчення матеріал різноманітним додатковим. Тобто ще у добу уніфікації підручників обстоювала необхідність нового підходу до їх творення – диференційованого, аби кожен учень міг знайти щось цікаво-корисне для себе, що допомагало б у пізнанні.

Однак не лише на сторінках своїх дидактико-теоретичних праць учена обстоювала таку ідею, а й втілювала її у своїх навчальних книгах для школярів, розроблюючи нові на той час навчально-методичні комплекти для початкової школи – книги для читання, хрестоматії, збірники додаткових завдань і вправ, трохи згодом – робочі зошити з друкованою основою.

Реалізацію цих задумів Олександра Яківна розпочала ще у 1980-х роках, а в 1990-х видала серію з дев'яти посібників розвивального характеру «Умії вчитися» для учнів початкової школи, спрямованих на розвиток у них пізнавальної активності і самостійності мислення, вміння читати з розумінням, висловлювати і обґрунтовувати власну думку усно і письмово, на збудження пильної зацікавленості довколишнім світом на підставі задіяння таких природних інструментів активного пізнання, як «чутливе вухо, гострий зір, вправна рука, чітке мислення. Ці дорогоцінні якості мислячої людини рідко кому дарує природа, їх потрібно розвивати» [3, с. 110]. Слід наголосити, що її книги були не розрізненими, окремими виданнями, а низкою книг, підпорядкованих дидактичній ідеї системного, поетапного і послідовного підходу до формування у школярів уміння вчитися на основі доцільно дібраних чи придуманих автором різноманітних вправ і вигадливих завдань різного рівня складності, з детально вивіреною оформленням і структуруванням матеріалу, копіткою роботою автора над яскравим, цікавим для дитини, унаочненням навчального контенту [8].

Методичні поради і рекомендації щодо шляхів реалізації дидактичного концепту «вчити вчитися» Олександри Яківни створювала не лише для вчителів початкової школи, а й для учнів. Маємо на увазі її навчальний посібник для молодших школярів «Розвивай свої здібності» (1996), що справив значний вплив на розвиток початкового навчання в українській школі, оскільки, по-перше, у ньому було узагальнено тривалі експериментальні спостереження автора і вироблений на їх підставі корисний навчальний матеріал, по-друге, посібник давав можливість самостійної (або разом

із батьками) роботи дитини у позанавчальний час, що створювало додатковий канал формування вміння вчитися на підставі найвагомшого мотиву навчальної діяльності – пізнавального інтересу [3].

Нагадаємо, що вже у 1980-і роки Олександра Яківна долучилася до визначення змісту і програм української початкової школи: за її активної участі було розроблено новацийну міжпредметну програму «Формування загальнонавчальних умінь і навичок», що охоплювала 4 групи умінь – організаційні, загальномовленнєві, загальнопізнавальні, контрольні-оцінні – і входила до програм початкових класів України з 1986 р. [5, с. 220-221]. Фактично відтоді навчальні програми для української початкової школи і донині розробляються за участі і керівництва Олександри Яківни.

Обґрунтований ще у 1970-і роки дидактичний концепт «вчити вчитися» вчена продовжувала розвивати у наступні десятиліття. Теоретико-дидактичного узагальнення ця та інші ідеї вченої набули в її широко відомій книзі «Дидактика початкової школи» (1997), де розвиток загальнонавчальних умінь учнів Олександра Яківна доказово узгоджувала з розвитком інтелектуальної сфери дитини та її творчими здобутками у будь-якій сфері діяльності, пов'язаній з творчістю [4, с. 171-172].

А в переробленому і переосмисленому автором відповідно до викликів цифрового середовища перевиданні книги (2012 р.), що призначалася для студентів – майбутніх учителів й орієнтувала їх на освіту дітей в інформаційному суспільстві ХХІ ст., тобто на інноваційний тип навчання [5, с. 219], видатний науковець виклала сутність і структуру вміння вчитися вже на підставі компетентнісного підходу. Умовою і результатом інноваційного типу навчання автор визначила сформованість в учнів бажання і здатності самостійно вчитися (курсив – О. Савченко), або компетентності «уміння самостійно вчитися» [там само]. Структуру цієї ключової компетентності вона розглядає як сукупність мотиваційного (ставлення і прагнення до навчання), змістового (відомі та нові знання, цінності, уміння, навички), діяльнісного (способи реалізації виконання навчальної діяльності на різних рівнях складності), контрольні-оцінювального (самоперевірка, самоконтроль досягнень), рефлексивно-корекційного (самопізнання і самоусвідомлення своїх пізнавальних можливостей, прагнення їх удосконалення) аспектів-складників [5, с. 221-222].

На переконання академіка О. Савченко, розвиненого вміння вчитися можна досягти лише у процесі цілеспрямованого спеціального формування кожного зазначеного його складника, що вимагає відображення у навчальних програмах і підручниках завдань з їх формування на різному предметному змісті, точного врахування в методиці вікових та індивідуальних особливостей дітей 6-10-річного віку, і відповідної професійної підготовки вчителя [там само].

Відповідно до завдань Нової української школи (з 2017-2018 рр.) колектив науковців Інституту педагогіки НАПН України за керівництва академіка Олександри Яківни Савченко розробив новацийну типову освітню програму для 3-4 класів закладів загальної середньої освіти, базовану на компетентнісних засадах. На основі конкурсу програм Наказом МОН України цю програму було затверджено [7]. Метою початкової освіти

автори програми проголосили «всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей; розвиток самостійності, творчості, допитливості, що забезпечують її готовність до життя в демократичному й інформаційному суспільстві, продовження навчання в основній школі» [7].

Олександра Яківна невтомно працювала над оновленням підходів до витворення навчальних книг для початкової школи, урізноманітнення їх змістового і зображального наповнення. Вона працювала на формування, становлення особистості дитини-школяра, прагнула підготувати її до усвідомлення необхідності і потреби навчатися впродовж усього життя.

Використані джерела

1. Драйден Г., Вос Дж. Революція в навчанні. Пер. з англ. М. Олійник. Львів: Літопис, 2005.
2. Савченко О. Я. Навчати дітей учитися. Початкова школа. 1979. № 11. С. 68–74.
3. Савченко О. Я. Розвивай свої здібності : навч. посіб. для молодших школярів. Київ : Освіта, 1996.
4. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. Київ : Абрис, 1997.
5. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. Київ : «Грамота», 2012.
6. Савченко О. Я. Розвиток пізнавальної самостійності молодших школярів. Київ : Рад. шк., 1982. 177 с.
7. Наказ МОН України від 8 жовтня 2019 року N 1273 «Про затвердження типових освітніх програм для 3 – 4 класів закладів загальної середньої освіти» <https://ips.ligazakon.net/document/MUS32496> (вилучено 17.10.2020).
8. Калініченко Л. М. Формування творчого мислення учнів початкової школи у вітчизняній педагогічній думці (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.). Автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, Київський університет імені Бориса Грінченка, 2019. 20 с.

*Довга Тетяна Яківна,
професор кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка*

Імідж початкової освіти в Україні – ціннісний пріоритет Олександри Савченко

Як відомо, останнім часом в Україні намітились прогресивні тенденції в усіх ланках освіти. На особливу увагу претендує ланка загальної середньої освіти, що пов'язано передусім із реалізацію Концепції «Нова українська школа» та успішним

реформуванням школи I ступеня. Вхідження України в європейський освітній простір поставило науковців та педагогічну спільноту перед необхідністю утвердження позитивного іміджу української освіти в нашій країні і за кордоном.

Український педагог, академік Олександра Яківна Савченко завжди опікувалася проблемами початкової освіти, вважала її справою свого життя, робила все можливе, щоб початкова школа та її вчителі посідали гідне місце в суспільстві. Сьогодні можна стверджувати, що завдяки її зусиллям, в Україні створено позитивний імідж початкової освіти. Представимо ціннісні характеристики іміджу початкової освіти через призму бачення видатного Вченого та Вчителя за покликом душі і серця.

1. Модернізація початкової освіти

З метою наукового обґрунтування очікуваних змін у школі I ступеня науковцями відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України під керівництвом академіка О. Я. Савченко було розроблено Концепцію розвитку початкової освіти, у якій передбачались системні зміни: нові управлінські рішення щодо організації і режиму навчання, модернізації змісту освіти, упровадження компетентнісного підходу і нових технологій, засобів оволодіння вчителями навчально-ігровою комунікацією з учнями та ін. [1].

На переконання О. Я. Савченко, успіх модернізації початкової освіти залежить від багатьох чинників: реалізації дитиноцентрованої мети освіти, ощадливого ставлення до здоров'я дітей, оптимізації змісту з позицій прогнозування й оцінювання компетентнісних результатів, забезпечення в усіх школах мобільного, розвивального середовища, партнерства з батьками, громадою; суттєвого піднесення соціального, матеріального і професійного статусу вчителя тощо [6, с. 18].

За безпосередньої участі О. Я. Савченко було переосмислено мету початкової освіти, яка виразно відображає дитиноцентровану особистісно зорієнтовану спрямованість початкової освіти, а саме: всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості. Базовими теоретичними положеннями конструювання змісту освіти було визначено реалізацію принципу дитиноцентризму в усіх його вимірах і діяльнісного підходу. При цьому було необхідно врахувати не лише актуальні потреби сучасної дитини, а й закласти потенціал для її перспективного розвитку, готовності продовжувати навчання в базовій школі [9, с. 5].

2. Компетентнісна початкова освіта

О. Я. Савченко стояла біля витоків компетентнісного підходу в вітчизняній освіті, вона розробила основні ідеї компетентнісної початкової освіти, і, зокрема, систему ключових компетентностей, якими мали оволодіти учні початкової школи. Провідною з-поміж них дослідниця вважала ключову компетентність «уміння вчитися» – складне інтегроване утворення, сутність і структура якого зумовлені

метою його формування в контексті ідей компетентнісної освіти. Визначення функцій, структури ключової компетентності «уміння самостійно вчитися» зумовлене структурою навчання, яка, з погляду вченої, включає мотивацію, цілепокладання, планування, підготовку та її здійснення (різні рівні складності), рефлексію і оцінювання результатів [5, с. 7].

Важливим кроком в упровадженні компетентнісного підходу вона вважала досягнення взаємозв'язку ключових і предметних компетентностей. Упровадження їх у зміст і методику початкової освіти здійснювалося шляхом виявлення можливостей кожного конкретного предмета для їхнього формування. Технологічно це означає, що сукупність компетентностей передусім було відображено в цілях та змісті Державного стандарту, навчальних програмах, а інструментально-нормативно представлено у державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів. Власне саме останній складник змісту дає чітку установку вчителям щодо того, яким має бути результат вивчення певного матеріалу, а управлінцям – що має бути об'єктом контролю й оцінювання якості початкової освіти [11, с. 7].

3. Виховний потенціал початкової освіти

Під пильною увагою О. Я. Савченко завжди перебував виховний аспект початкової освіти. Вона відзначала, що ефективно організоване навчання містить у собі високий виховний потенціал: у дітей формуються світоглядні уявлення і поняття, ціннісні орієнтації, розвивається гуманістична спрямованість особистості, духовні та матеріальні потреби: зміст багатьох предметів дає змогу вчителю ознайомлювати дітей зі зразками моральної поведінки, з формами спільної діяльності та міжособистісного спілкування. Ні з чим не зрівняним є вплив на дітей особистості вчителя, колективу ровесників, виховне, емоційне тло класу. Залежно від цього учень почуває себе або захищеним або ні; позитивні якості розвиваються швидше, а негативні – блокуються [8, с. 206].

Одною з перших О. Я. Савченко звернула увагу на толерантність як цінність шкільної освіти та відсутність належного науково-методичного супроводу впровадження ідей толерантного виховання молодших школярів у навчально-виховний процес. Нею було здійснено наукове обґрунтування феномену педагогічної толерантності, окреслено загальні педагогічні умови організації цього процесу. Вчена переконувала, що педагогічна толерантність несумісна із байдужістю і відстороненим ставленням вчителя до будь-яких форм насилля над дітьми [10, с. 126].

4. Педагогічні ідеї В. О. Сухомлинського

О. Я. Савченко була великою шанувальницею ідей В. О. Сухомлинського, невтомно закликала вивчати його твори, поширювати та втілювати їх у практику сучасної початкової школи. Як голова Української асоціації В. О. Сухомлинського, вона запевняла: «Ми будемо ще багато разів перечитувати педагогічну спадщину В. О. Сухомлинського, вступаючи в діалог з ним, розв'язуючи ті проблеми, які зараз набувають особливої гостроти, <...> ми повинні добре усвідомлювати, як ці ідеї вписуються в загальну палітру

розмаїття існуючих педагогічних концепцій реформування освіти. З погляду вченої, ці ідеї, які інтегрують зусилля вчених, державних діячів у прогнозуванні освіти ХХІ ст., дуже співзвучні тим, які зосереджені у спадщині В.О. Сухомлинського [3, с. 109–110].

О. Я. Савченко була переконана, що педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського, створена ним унікальна система всебічного розвитку дитини, великий літературний доробок – усе це має збагачувати особистісний і професійний розвиток педагога, бути джерелом правильних професійних відповідей на виклики, що висуває час, реформи, які розпочинаються в освіті, як правило, з початкової школи [6, с. 18].

Тож не випадково низку питань, пов'язаних з реформуванням початкової освіти в Україні, вона розглядала через призму сухомлиністики, знаходила відповідь на них через «діалог з В. О. Сухомлинським». Це стосується як традиційних явищ і процесів (розвиток особистості школяра, реалізація оздоровчої функції початкової освіти, організація оптимального освітнього середовища початкової школи), так і відносно нових для початкової школи явищ – екологія дитинства, школа культури тощо.

5. Оздоровча функція початкової освіти

Як слушно зауважує О. Я. Савченко, у ХХІ ст. стали помітними позитивні зрушення в реалізації оздоровчих функцій шкільної освіти («здоров'я через освіту»). Приміром, у Концепції 12-річної школи окреслено підходи до реалізації оздоровчої функції школи. Зокрема, передбачено зняти перевантаження на дитячу пам'ять і статичне навантаження на м'язи, розвантажити зміст на всіх ступенях школи від неістотної інформації, перенасичення численними фактами, термінами, датами тощо [4, с. 125].

На думку вченої, В. О. Сухомлинський теоретично осмислив і практично реалізував ефективну модель організації здоров'язбережувального, здоров'ярозвивального середовища. За своєю суттю вся педагогіка Сухомлинського – це своєрідна «лікувальна педагогіка». На багато років він випередив сучасне визнання турботи про фізичне і психічне здоров'я вихованців як спеціальне завдання школи [7, с. 132].

6. Освітнє середовище початкової школи

Звернення до педагогічного досвіду Сухомлинського дозволило О. Я. Савченко розглядати середовище Павльської школи як «діяльне, різнопланове і водночас цілісне за своїм педагогічним впливом навчально-виховне середовище», яке вона конкретизує як освітній простір: шкільне містечко, природне і соціальне довкілля <...> У цьому просторі вчена виділяє загальношкільні середовища та мікросередовища для дітей певного віку і для певних педагогічних цілей [Там само, с. 129].

О. Я. Савченко відзначає, що в книзі «Серце віддаю дітям» чи не вперше у вітчизняній педагогіці яскравою образною мовою розкривається провідна ідея: навчальне середовище – це не клас, а простір навколишнього життя дитини, який вчитель може і повинен педагогічно інструментувати. На сторінках цієї книги вона знаходить «суцвіття відкритих педагогом оригінальних за змістом і формами мікросередовищ у навчально-виховному процесі» [Там само, с. 131].

7. Професійний образ учителя початкової школи

О. Я. Савченко вважає, що перший вчитель відіграє виняткову роль у навчанні і вихованні молодшого школяра: «Вчитель є посередником між дитиною і минулими поколіннями, і лише через нього діти пізнають дійсність. І це «через» означає, що різні цінності, знання, морально-етичні норми не доходять до дітей в стерилізованому вигляді, а несуть в собі особисті риси вчителя, його оцінки, ставлення, його світогляд. Гуманний педагог, прилучаючи дітей до знань, одночасно передає їм свій характер, постає перед ними як зразок людяності» [2, с. 92].

Аналізуючи проблему професійної підготовки майбутнього вчителя в закладах вищої освіти, О. Я. Савченко стверджувала, що нові цілі і функції діяльності вчителя передбачають його фундаментальну психологічну дидактико-методичну підготовку, цифрову грамотність. А для цього потрібно здійснити чимало структурних і змістових змін у його підготовці (інтеграція дидактики і часткових методик, неперервна педагогічна практика, оволодіння педагогічною діагностикою та ін.). На жаль, в нинішній підготовці учителів, з нашого погляду, практичної спрямованості ще замало. Загалом, підготовка майбутніх учителів початкових класів вимагає більш чіткої і послідовної прив'язки до потреб основного замовника – школи, де сучасний вчитель є класоводом, багатопредметником, психологом, соціальним захисником дитини та соціальним партнером батьків [9, с. 8].

Отже, теоретичний і практичний внесок О. Я. Савченко у розбудову вітчизняної початкової освіти, у створення її позитивного іміджу справді неоціненний. На довгі роки він слугуватиме орієнтиром для тих, кому небайдуже майбутнє нашої держави та доля прийдешніх поколінь.

Використані джерела

1. Савченко О. Я., Бібік Н. М., Мартиненко В. О., Пономарьова К. І. Концепція початкової освіти. Початкова школа. 2016. №6. С. 1–4.

2. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти. К. : СПД «Цудзинович Т. І.», 2007. 204 с.

3. Савченко О. Я. Джерела мотивації навчальної діяльності учнів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. В. О. Сухомлинський у роздумах сучасних українських педагогів : монографія / упоряд. : О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко ; авт. кол. : О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко, В. С. Курило, І. Д. Бех та ін. Луганськ : Вид-во «ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. С. 106–110.

4. Савченко О. Я. Екологія дитинства: В. О. Сухомлинський і сучасна початкова школа. В. О. Сухомлинський у роздумах сучасних українських педагогів : монографія / упоряд. : О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко; авт. кол.: О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко, В. С. Курило, І. Д. Бех та ін. Луганськ : Вид-во «ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. С. 117–126.

5. Савченко О. Ключові компетентності – інноваційний результат шкільної освіти. Рідна школа. 2011. № 8–9 (серпень–вересень). С. 4–8.

6. Савченко О. Я. Модернізація початкової освіти: діалог з В. О. Сухомлинським. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: РВЦ КДПУ, 2018. Вип. 171. С. 17–23.

7. Савченко О. Я. Навчально-виховне середовище сучасної школи: діалог з В. О. Сухомлинським. В. О. Сухомлинський у роздумах сучасних українських педагогів : монографія / упоряд. : О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко ; авт. кол. : О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко, В. С. Курило, І. Д. Бех та ін. Луганськ : Вид-во «ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. С. 127–136.

8. Савченко О. Покликання початкової школи. Сучасні проблеми художньої освіти в Україні. 2013. Вип. 8. С. 202–207.

9. Савченко О. Я. Початкова освіта в контексті ідей Нової української школи. Початкова освіта: Методичні рекомендації щодо використання в освітньому процесі типової освітньої програми для 1 класів закладів загальної середньої освіти; типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти (колективу авторів під керівництвом О. Я. Савченко); методичні коментарі провідних науковців Інституту педагогіки НАПН України щодо впровадження ідей Нової української школи в початковій освіті. К. : УОВЦ «Оріон», 2018. С. 4–8.

10. Савченко О. Я. Толерантність як цінність шкільної освіти: методичний аспект. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки. 2014. Вип. 1.46. С. 124–129.

11. Савченко О. Упровадження компетентнісного підходу в початкову освіту: здобутки і нерозв'язані проблеми Рідна школа. 2011. № 8–9 (серпень–вересень). С. 4–8.

Звєкова Вікторія Корнійвна,
завідувач кафедри загальної педагогіки і спеціальної освіти
Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Шляхи збереження та зміцнення здоров'я студентської молоді

У тезах розглянуто проблему здоров'я сучасної студентської молоді; схарактеризовано сутність феномену «здоров'я» як динамічної категорії, що несе в собі фізичне, соціальне, психічне та духовне навантаження; виявлено шляхи формування здоров'я молодого покоління на освітньо-виховному рівні.

Проблема здоров'я молоді в умовах сьогодення набуває глобального значення, яка на соціальному рівні визначає його можливості щодо суспільного існування, а на індивідуальному рівні – його можливості щодо саморозвитку, самовдосконалення та самоактуалізації. Соціально-економічні негаразди, які останнім часом відбуваються у світі та державі, розвиток інформаційно-комунікативних технологій, вільний

доступ до будь-якої інформації, масове поширення шкідливих звичок, пропаганда моральної розбещеності, агресії та жорстокості призвели до нездоров'я підростаючого покоління та студентської молоді.

Відповідальність за це покладається не тільки на батьків та соціальне оточення, а й, великою мірою, на систему освіти будь-якого рівня, оскільки формування здорової особистості починається з родини, школи, і продовжується у студентському віці, де створюється підґрунтя та відбувається засвоєння моральних норм поведінки, формується соціальна спрямованість, відповідальне ставлення до власного життя та благополуччя. Реальна освітня практика поки що не в достатній мірі забезпечує збереження й поліпшення стану здоров'я сучасної молоді, що змушує замислитись кожного щодо майбутнього здоров'я нації в цілому.

Метою дослідження є висвітлення актуальних шляхів збереження та зміцнення здоров'я студентської молоді в закладах вищої освіти. Матеріали та методи – теоретичні: аналіз наукової літератури для визначення стану розробленості досліджуваної проблеми; практичні: опитування, бесіди, тестування, спостереження для виявлення шляхів збереження та зміцнення здоров'я студентської молоді.

Аналіз наукової літератури та публікацій щодо еколого-демографічної ситуації, що склалася на початку нового тисячоліття, змушує замислитись кожного, хто дбає про власне життя і здоров'я, про майбутнє своїх нащадків і людства взагалі та про необхідність зміни наших уявлень про здоров'я людини як феномен. У своїх дослідженнях О. Савченко зазначає, що ситуація зі станом здоров'я населення в Україні погіршується ще й низьким рівнем знань переважної більшості людей щодо фундаментальних законів раціонального формування, збереження та зміцнення свого власного здоров'я впродовж усього життя, у зневажливому й нерідко безвідповідальному ставленні до цієї єдиної онтологічної цінності, якою природа нагороджує людину разом із життям [4].

Єдиним способом розв'язання проблеми є кардинальна зміна поглядів людини на причини та наслідки нездоров'я. А досягти цього можна лише шляхом перебудови системи освіти та виховання людини, набуття знань, що дозволяють їй здійснювати гармонійний розвиток згідно з вимогами сьогодення [2]. Поняття «здоров'я» достатньо складне та характеризується результатом взаємодії людини з навколишнім середовищем, умовами її існування, головними мотивами її поведінки та світоглядом. На сьогодні немає загальноприйнятого визначення дефініції «здоров'я». Існує більше ніж 480 тлумачень цієї категорії [2].

Ми погоджуємося з великим науковцем – О. Савченко, яка зазначає, що здоров'я людини це динамічна категорія, що несе в собі фізичне, соціальне, психічне та духовне навантаження, яка інтегрує чотири складові, що є взаємодіючими, взаємовпливаючими один на одного, інтегруючись, створюють здоров'я людини як цілісність і як цінність [4].

У наукових працях сучасних науковців поняття «здоров'я» тісно пов'язано з поняттям «здоровий спосіб життя». У своєму дослідженні Ю. Лисицин писав:

«Здоровий спосіб життя... краще досягнути на основі вивчення складових здоров'я людини, і, перш за все, умов і виконання їх у тому суспільному договорі, який, по суті, укладає кожний громадянин з державою і суспільством і згідно з яким кожен зобов'язаний вести здоровий спосіб життя для захисту та охорони свого здоров'я і здоров'я інших, а суспільство, держава через свою соціальну політику повинні забезпечувати умови для реалізації здорового способу життя» [3].

Одним із пріоритетних завдань перебудови та модернізації системи вищої освіти в сучасних умовах є формування та розвиток усебічно розвиненої, духовно збагаченої особистості, яка знаходиться в гармонійному стані із собою та навколишнім світом, що передбачено певними концептуальними й директивними документами. Утвердження феномену здоров'я як цінності визначається політикою держави та реалізується на правовому, соціально економічному, юридичному, медичному, освітньо-виховному, культурологічному та екологічному рівнях. На освітньо-виховному рівні заклади вищої освіти мають забезпечувати формування життєвого пріоритету здоров'я, виховання мотивації у студентської молоді щодо необхідності дотримуватись здорового способу життя, оволодіння сучасними технологіями формування, збереження та зміцнення всіх складових здоров'я: фізичного, психічного, соціального та духовного. З метою реалізації низки державних проєктів щодо збереження та зміцнення здоров'я молоді, формування здорового способу життя населення, закладами вищої освіти, зокрема Ізмаїльським державним гуманітарним університетом та Південноукраїнським національним педагогічним університетом ім. К. Д. Ушинського (м. Одеса), ведеться активна оздоровча робота зі студентами.

Переглянуто та оновлено програми фізичного виховання студентської молоді з метою широкого використання інноваційних форм, методів та засобів фізичної культури для більш ефективного впливу на фізичний розвиток студентів; підтримується постійна участь студентів у загальноміських та загальноуніверситетських спортивних заходах і змаганнях. Серед інноваційних форм, завдяки яким студенти залучаються до оздоровлення навіть у позааудиторний час, є челенджи в соціальних мережах («Виконай 20 віджимань та передай товаришу», «Покажи свою ранкову зарядку» та ін.); спортивно-інтелектуальні змагання «Квести» з великими відстанями 105 між пунктами; проведення та популяризація сучасних форм фізичної активності (паркур, турнікмен, велотріал, фрирайд, скейтбординг); спортивно історичні змагання серед студентів із козацькими традиціями «Кубок отамана», «Джура» та ін. Психічна складова здоров'я реалізується через психологічні та соціально-психологічні тренінги, які проводяться зі студентами та спрямовані на краще розуміння ними власного внутрішнього світу, усвідомлення можливостей зміни себе на краще, допомагають зрозуміти власні почуття, переглянути сформовані стереотипи, навчають ефективним моделям поведінки, комунікаціям і взаєморозумінню. Найкращими, на думку студентів, є тренінги: «Пізнай себе», «Мій емоційний інтелект», «Позитивне мислення», «Конфлікти. Як їх долати?» та інші. Еколого-валеологічні заходи («Здоров'я молоді – здоров'я нації», «Друге

життя», «Молодь – проти СНІДу» та ін.), які постійно проводяться на факультетах, формують духовне здоров'я молоді.

Під час заходів студенти мають можливість відчути себе маленькою частиною великого Всесвіту та усвідомити значення особистого прикладу для збереження здоров'я нації та світу в цілому. Як часто ми зустрічаємося в своєму житті з образами чи нерівністю? Як подолати агресію і жорстокість? Для ґрунтовного висвітлення цієї проблеми, з метою зміцнення та збереження соціального здоров'я студентів, Вченою Радою ІДГУ було затверджено «Положення про запобігання та протидію булінгу (цькуванню, дискримінації, сексуальним домаганням та іншим проявам неетичної поведінки». Якщо у будь-кого виникла проблема, можна завжди отримати кваліфіковану допомогу психолога та дружню підтримку від фахівців.

Таким чином, збереження та зміцнення здоров'я студентської молоді визначається способом їхнього життя, який інтегрує потреби студентів та відповідно до них види діяльності. Спосіб життя не можна нав'язати. Кожна людина самостійно формує свій спосіб життя і своє мислення. Проте система освіти має можливість вплинути на зміст та характер способу життя окремої людини, групи чи колективу, створюючи комфортні умови для всебічного гармонійного розвитку молодого покоління.

Використані джерела

1. Бобрицька В. І. 2006. Формування здорового способу життя у майбутніх учителів : монографія. Полтава, 432 с.

2. Бойчук Ю. Д., Науменко Н. В. 2018. Підготовка майбутніх учителів до формування духовного здоров'я молодших школярів : теоретико-методичні аспекти : монографія. Харків, 128 с.

3. Лисицын Ю. П. 1991. Формирование здорового образа жизни, санология – политика и практика в СССР. Советское здравоохранение. № 7. С. 5 – 9.

4. Савченко О. Я. 2002. Реформування шкільної освіти і реалізація її оздоровчої функції. Шлях освіти. № 1. С. 2– 6.

Ігнатуша Алла Леонідівна,
викладач педагогіки та психології
ВСП «Лисичанський педагогічний фаховий коледж
ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»

Сучасні погляди на особистісно орієнтоване навчання

Одне з актуальних питань сучасної педагогіки – розробити системи навчання, які б забезпечили повноцінний розвиток особистості. Виконати таке завдання можна завдяки створенню активного освітнього середовища, що, у свою чергу, вимагає

зміни функцій вчителя, розробки якісного психолого-педагогічного та науково-методологічного забезпечення тощо. Практика доводить, що активне середовище можливо створити завдяки використанню технологій особистісно орієнтованого навчання та виховання.

Перші спроби запровадження даної технології можна побачити у працях видатних класиків гуманістичної педагогіки, а саме Ф. Рабле, Вітторіно да Фельтре, Я. А. Коменського та ін.

Сучасне визначення особистісного підходу запропонували в 60-х роках минулого століття відомі зарубіжні вчені К. Роджерс, А. Маслоу, В. Франкл. Утверджуючи напрям гуманістичної педагогіки та психології, вони засвідчували, що повноцінне виховання можливе лише в тому випадку, коли будуть створені умови для відкриття дитиною свого унікального «Я».

Значний внесок у розробку методології і теорії особистісно орієнтованої освіти, визначення напрямів і технологій створення особистісно орієнтованого навчання і виховання здобувачів освіти зробили І. Бех, С. Подмазін, Є. Степанов, М. Приходько, В. Рибалка, І. Зязюн, О. Савченко, О. Пехота, М. Чобітько, І. Якиманська та інші.

Особистісно орієнтований підхід має суттєво гуманізувати освітній процес, утвердити принципи справедливості і поваги, максимально розкрити потенційні можливості дитини, стимулювати її до особистісної творчості. «Особистісно зорієнтоване виховання – це утвердження людини як найвищої цінності, навколо якої ґрунтуються всі інші суспільні пріоритети», – вважає Іван Бех [1, с. 29].

С. Якиманська під особистісно орієнтованим навчанням розуміє таке навчання, ядром якого є особистість здобувача освіти, її самоцінність. Є. Степанов визначив особистісно орієнтований підхід як методологічну орієнтацію в педагогічній діяльності, яка дозволяє через опору на систему взаємопов'язаних понять, ідей та способів дій забезпечити і підтримати процеси самопізнання, самобудови та самореалізації особистості, розвитку її неповторної індивідуальності [3, с. 3].

Особистісно орієнтоване навчання – це навчання, центром якого є особистість дитини, її самобутність, самоцінність. Це визнання учня головною фігурою всього освітнього процесу.

За визначенням О. Савченко особистісно орієнтоване навчання – це «організація навчання на засадах всебічного врахування індивідуальних потреб і можливостей учня, глибокої поваги до його особистості, ставлення до нього як до свідомого і відповідального суб'єкта навчально-виховної взаємодії з учителем і ровесниками» [4, с. 626]. Метою даного навчання є створення умов для індивідуальної самореалізації учня, розвитку і саморозвитку його особистісних якостей. Особливо О. Я. Савченко підкреслювала значення особистісно орієнтованого спілкування на уроках у початковій школі. Вона зазначала: «особистісно-орієнтоване спілкування на уроці – стрижень стимулювання навчальної праці, воно не може бути зорієнтоване на абстрактного молодшого школяра» [5, с. 138]. Академік у посібнику для вчителів «Сучасний урок у початкових класах» писала, що молодший школяр

потребує особистісного контакту з учителем на уроці, прагне дістати схвалення та підтримку своїх дій.

Ознаками особистісно орієнтованого навчання О. Савченко вважала:

- багатоваріативність методик і технологій, уміння організувати навчання одночасно на різних рівнях складності, утвердження всіма засобами цінності емоційного благополуччя, позитивного ставлення до світу, тобто внутрішньої мотивації;
- діагностичність навчання. Основою всіх перетворень має стати реальне знання потенційних можливостей дітей. «Для оновлення навчального процесу треба діагностувати дитину» – відзначала Савченко О. Я. [6, с.5]. На практиці вчителі майже не звертають уваги на психологічні передумови неуспішності, приписуючи шкільні невдачі першокласників їх лінощам, неуважності, емоційній незрілості, а то й розумовій відсталості. Визначаючи шкільну готовність педагога, як правило, приділяють значно більше уваги виявленню того, як дитина читає, ніж як вона думає, хоч саме друге визначає перше, а не навпаки, вважає О. Я. Савченко;
- переважання навчального діалогу. Працюючи над розробкою моделей уроків, треба прагнути побудувати їх на оптимальному поєднанні традиційних, перевірених часом принципів дидактики, таких як науковість, відповідність віковим особливостям з інноваційними підходами особистісно орієнтованого навчання. На думку О. Я. Савченко, учні повинні бути співавторами уроку.

На сучасному етапі розвитку освіти України робиться акцент на упровадженні особистісно-орієнтованої моделі освіти, заснованої на ідеології дитиноцентризму. Дитиноцентризм розуміється як максимальне наближення навчання і виховання конкретної дитини до її сутності, здібностей і життєвих планів.

Актуальними для нової української школи є такі ідеї дитиноцентризму:

- відсутність адміністративного контролю, який обмежує свободу педагогічної творчості;
- активність учнів в освітньому процесі, створення освітнього середовища, яке б перетворило навчання на яскравий елемент життя дитини;
- практична спрямованість освітньої діяльності, взаємозв'язок особистого розвитку дитини з її практичним досвідом;
- відмова від орієнтації освітнього процесу на середнього школяра і обов'язкове врахування інтересів кожної дитини;
- виховання вільної незалежної особистості;
- забезпечення свободи і права дитини в усіх проявах її діяльності, врахування її вікових та індивідуальних особливостей, забезпечення морально-психологічного комфорту дитини;
- упровадження шкільного самоврядування, яке під свободою і самостійністю дитини передбачає виховання гуманістичних та демократичних ідей і світогляду, необхідних сучасному суспільству.

Таким чином, призначення особистісно орієнтованих технологій полягає в тому, щоб підтримувати та розвивати природні якості дитини, її здоров'я та індивідуальні здібності, допомагати у становленні її суб'єктивності, соціальності, творчої самореалізації особистості.

Використані джерела

1. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / [Автор-укладач Н. П. Наволокова]. Х.: Основа, 2009. 176 с.
2. Пехота О. М., Кіктенко А. З., Любарська О. М. Освітні технології: [Навчально-методичний посібник] / [За заг. ред. О.М. Пехоти]. К.: А.С.К., 2001. 256 с.
3. Кодлюк Я. П. Дидактика початкової школи: практичний курс: навчально-методичний посібник. Тернопіль: Астон, 2013. 160 с.
4. Савченко О. Я. Особистісно орієнтоване навчання. Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; [головний ред. В. Г. Кремень]. К.: Юрінком Інтер, 2008. С. 626 – 627.
5. Савченко О. Я. Сучасний урок у початкових класах: посібник для вчителів. К.: «Магістр – S», 1997. 256 с.
6. Савченко О. Я. Вдосконалення навчально-виховного процесу в малокомплектних школах. Рідна школа. 1995. № 5. С. 5.

Калашник Олена Анатоліївна,
вчитель початкових класів
Веселівського ліцею
Старобільського району
Луганської області

Використання спадщини О. Я. Савченко в роботі вчителя нової української школи

Єдиною мірою часу є пам'ять. Це пам'ять про людей, які свої думки, справи присвятили навчанню й вихованню підростаючого покоління, служінню людству. І найкращий пам'ятник Генію є продовження його Величної справи послідовниками.

Для вчителів початкових класів такою людиною є Вчитель учителів – Олександра Яківна Савченко. Українська дослідниця в галузі загальної педагогіки і дидактики початкової школи, доктор педагогічних наук, професор, академік-засновниця НАПН України, талановитий педагог, авторка педагогічної системи формування пізнавальної самостійності молодших школярів. Олександра Яківна досліджувала проблеми дидактики, методики початкової освіти, підготовки дитини до школи, є автором підручників для початкової школи.

Перше знайомство з педагогікою у студентські роки почалося для мене з підручника О. Я. Савченко «Дидактика початкової школи», який витримав три видання; посібників для вчителів «Урок у початкових класах», «Сучасний урок у початкових класах», «Навчально-виховний процес у малокомплектній школі». Багато відповідей на актуальні питання можна знайти в першій в Україні «Методиці читання у початковій школі», у книгах, редагованих О. Я. Савченко (наприклад «Навчання і виховання учнів 1 класу», «Навчання і виховання учнів 2 класу»), та статтях дослідниці, опублікованих у журналі «Початкова школа».

Олександра Яківна брала найактивнішу участь у створенні законодавчо-нормативної бази модернізації загальної середньої освіти. За її наукового керівництва підготовлено Концепцію державних стандартів загальної середньої освіти як для 11-річної, так і 12-річної школи, Концепцію 12-річної загальноосвітньої школи, Концепцію початкової освіти, Державні стандарти для початкової і основної школи. З 1995 по 2000 рік працювала заступницею міністра освіти України.

У період розбудови Нової української школи Олександра Савченко очолила колектив із розробки Типової освітньої програми для учнів 1–2 і 3–4 класів, яка побудована на принципі дитиноцентризму.

Я надаю перевагу саме цій освітній програмі тому, що вона окремо по класах розмежовує обсяги знань учнів, мета спрямована на оволодіння молодшими школярами ключовими компетентностями відповідно до їхніх індивідуальних психофізичних особливостей. Мені імponує те, що в зазначеній програмі є інтегрований курс «Навчання грамоти», який допоможе ефективно організувати та результативно проводити уроки відповідно до Державного стандарту початкової освіти. Також у цій програмі вказані принципи, за якими вона побудована, є перелік ключових компетентностей та наскрізних умінь, подано інформацію щодо контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів (формувальне та підсумкове оцінювання).

Упровадження компетентнісного підходу в підручники та посібники для 2–4-х класів («Українська мова та читання», «Я люблю читати»), у підсумкових завданнях до розділів «Перевір свої досягнення» реалізовано послідовно чотири групи запитань, які відповідають структурі читацької компетентності. Наприклад, знаю, розумію, можу пояснити, умію, виявляю ставлення. Це варіант упровадження компетентнісних завдань для самоперевірки.

Я поділяю думку Олександри Яківни щодо необхідності постійного вивчення своїх учнів як обов'язкової умови особистісно зорієнтованої освіти, коли ставимо дитину «у центр», розвиваємо суб'єкт-суб'єктне навчання – основою якого має бути всебічне знання кожної дитини. Тоді можна створити реальний портрет свого класу, побачити перспективу його розвитку; адже у вчителя є можливість впливати на дитину протягом чотирьох років, бачити її у різноманітних навчальних і життєвих ситуаціях. Молодші школярі дуже різні за своїм ставленням до навчання, пізнавальними і фізичними можливостями. Тому, щоб навчати всіх учитися, треба якомога

раніше і повніше враховувати їхні індивідуальні особливості в усіх видах навчальної діяльності. В. О. Сухомлинський стверджував, що «...немає абстрактного учня... Мистецтво й майстерність навчання і виховання полягає в тому, щоб розкривати сили і можливості кожної дитини... А це означає, що у навчанні має бути індивідуалізація – і у змісті розумової праці, і в характері завдань, і в часі».

Багатоаспектна діяльність О. Я. Савченко як голови Всеукраїнської асоціації імені Василя Сухомлинського є важливим внеском у вивчення, популяризації й впровадження у шкільну практику ідей видатного українського педагога. Адже він створив інноваційну педагогічну систему на засадах гуманізму, глибокого вивчення особистості школяра, поєднання індивідуалізації з «мудрою владою колективу», впровадження нових організаційних форм навчання і засобів співпраці вчителів і батьків для створення у школі умов для всебічного розвитку дітей з різними інтелектуальними і фізичними можливостями.

Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського, створена ним унікальна система всебічного розвитку дитини збагачує особистісний і професійний розвиток учителя, є джерелом професійних відповідей на виклик сучасним потребам розвитку української школи, – так вважає О. Я. Савченко. І ми, учителі, беручи приклад з Олександри Яківни, маємо «ще більше докладати зусиль, щоб досліджувати, розширювати й доглядати освітянське поле, засіяне зернами ідей Сухомлинського».

Завдячуючи праці талановитої наставниці Савченко О. Я., педагогіка початкової школи України є широковідомою і визнаною в усьому світі. Нові ідеї розвитку української освіти формуються під керівництвом відомих науковців, серед яких ім'я Олександри Яківни Савченко, яке завжди сяятиме як висока зоря. Вчителі – початківці з вдячністю будуть використовувати у своїй діяльності наукову й педагогічну спадщину наставниці, нести її неоціненний внесок у розбудову початкової школи України!

Використані джерела

1. Закон України про освіту [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://sakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

2. Державний стандарт: [Електрон. Ресурс]. Режим доступу: <http://www.kmi.gov.ua/ua/npras/prosatverdzhennya-derzhavnoqo-standartu-pochatkovoyiosviti>.

3. Концепція НУШ [Електрон. Ресурс]. Режим доступу: <http://mon.gov.ua/storage/app/media/zaqalna%20seredn%20ya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

4. Савченко О. Я. Товариство послідовників ідей Василя Сухомлинського. Початкова школа. 1998. № 9. С. 1 – 4.

5. Сухомлинський Василь. Серце віддаю дітям. Харків, АКТА, 2012. 527 с.

6. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти. 1–2 класи. Закон України «Про освіту». Державний стандарт початкової освіти. К.: ТД «Освіта-Центр плюс», 2018. 240 с.

*Кічук Надія Василівна,
декан педагогічного факультету
Ізмаїльського державного
гуманітарного університету*

Педагогічна інноватика О. Я. Савченко

З-поміж найславетніших постатей вітчизняної педагогіки початкової ланки освіти останніх десятиліть чільне місце посідає визнаний науковець [3] і дидакт [4], розробник Концепції та Державних стандартів початкової освіти, очільник Всеукраїнської Асоціації В. О. Сухомлинського, автор типової освітньої програми для закладів загальної середньої освіти «НУШ – 1, 2, 3, 4» О. Я. Савченко.

Вивчення й узагальнення наукового доробку вченої уможливило констатувати про те, що правомірно говорити про сформовану платформу створених педагогічних нововведень. Вважаємо цілковито вмотивованим розрізняти такі параметри її педагогічної інноватики, як-от: наукова фундаментальність нового, що пропонується освітянам-практикам; всебічність апробації нового, котра передує його узагальненню на рівні наукових публікацій; надання базового значення інтегративності в реалізації дитиноцентризму в освіті через презентацію кожного з новостворених науково-педагогічних продуктів. Зазначене, як нам видається, й забезпечує ту гарантованість стабільно високої оцінки та фактактивного освоєння педагогічним співтовариством ідей, з яких зітканий науково-практичний доробок вченої.

Освітянському загалу широко відомі запропоновані О. Я. Савченко як нові форми організації педагогічної праці фахівців початкової освіти, управління процесами створення, освоєння, оцінювання педагогічних інновацій, так і нові технологічні підходи до забезпечення педагогічної взаємодії суб'єктів освітнього процесу. Якщо стиснути до афоризму домінанту створеного нею інноваційного простору, то це, на наше переконання, досить лаконічно відтворює такий її вислів: «Створимо найкращу освіту – змінимо світ, у якому живемо ми і житимуть наші діти».

У зазначеному ракурсі доречно зосередити увагу на одній із найпотужніших ідей, закладених у дидактичній системі О. Я. Савченко, адже її конструктивність пов'язана із незворотністю процесу реформування, котре згорнуто подане конструктом «Нова українська школа». Маємо на увазі концептуальний і нормотворчий супровід розвитку критичного мислення дитини молодшого шкільного віку. Схарактеризуємо означене більш докладно.

Витоки поняття «критичне мислення» сучасні дослідники пов'язують із вченням Сократа, записаним Платоном, та його трактуванням, з одного боку, як аналіз фактів для формування судження, а, з іншого – інтелектуальну спроможність «судити» та «вміти розрізняти» (Алексеєва В. В., Андервуд М. К., Вейд С., Квартюк Н. М., Купер Дж. Л. та ін.). По суті особистість послуговується критичним мисленням для вдосконалення власного мислення, адже йдеться про більш активне використання

логіки, різноаспектність апробації навчальної інформації, усвідомленість доказів. Отже, педагогічну самоцінність критичного мислення особистості на всіх етапах її життєвого шляху важко переоцінити. Натомість принципово значущим є вироблення такого типу мислення особистості з перших днів перебування в школі. Це й покладено в основу авторського погляду О. Я. Савченко на створення, оцінювання, освоєння і використання педагогічних новацій. Зокрема, як засвідчує у цьому плані практика початкової освіти наскрізною вимогою, котру закладено авторкою у типовій освітній програмі для закладів загальної середньої освіти до відповідних навчальних дисциплін, є рефлексивність, тобто звертання уваги здобувачів освіти на прийняття рішень, які «керують їхніми переконаннями та діями», адже це створює можливість виробляти «більш ґрунтовні висновки» [2]. До того ж у «Типових освітніх програмах для закладів загальної середньої освіти. Початкова освіта», розроблених під керівництвом О. Я. Савченко, окреслено й орієнтовні параметри навчально-пізнавальних досягнень учнів [5]. У цій площині деталізовано «мовний інвентар», який забезпечує (на рівні загальних і обов'язкових результатів) конструктивне формування здатностей молодшого школяра критично мислити. До того ж ученою запропоновано педагогічну систему, котра включає різноаспектні спостереження, аналіз, інтерпретацію, оцінку, умовивід, пояснення щодо прийняття молодшим школярам відповідного рішення. При цьому враховано і базові аспекти критичного мислення як складного явища – організаційний (вміння вилучати необхідну інформацію із різних джерел), операційний (навички виконання дій за алгоритмом), інформаційний (здатність використовувати набуте в різних сферах діяльності), комунікативний (уміння вести діалог).

У доробку О. Я. Савченко зацентовано увагу на конструктивних педагогічних технологіях удосконалення саме умінь і навичок критичного мислення особистості – однієї із основних життєвих компетентностей. У цьому зв'язку робиться узагальнення про те, що педагог Нової української школи зобов'язаний виявляти при цьому «терпляче коригування», заохочуючи дітей мислити критично; типовими визнано такі його вислови: «Мені цікаво почути твою думку про це»; «Якщо ми це зробимо, як ви думаєте, що станеться»? «Давайте поміркуємо про всі можливі рішення».

Деталізуємо вищезазначене сказане вище через деякі аспекти інноваційної майстерності розробниці типових освітніх програм, зокрема щодо предметів «Українська мова та читання» (3 клас), «Я досліджую світ» (2, 3 класи), «Мистецтво» (3 клас), а також спираючись на визначені форми організації самопідготовки молодших школярів («Зошит для письма і розвитку мовлення», 4 клас; «Альбом-посібник з дизайну та технологій», 3 клас).

Перший аспект – розвиток навички критично мислити через «умовні позначки», що спрямовують роботу учня із підручником. До прикладу, інтегрованого курсу «Мистецтво» – «спостерігаємо, міркуємо, пояснюємо», «підсумовуємо та узагальнюємо», «слухаємо, переглядаємо». Одне із запропонованих учням завдань

має такий зміст: «Скористайтесь мережею Інтернет та подивіться ляльковій спектаклі. Розкажіть рідним та друзям, які дійові особи вам найбільш сподобались і чому»; до того ж вимагає зосередження на відповідних ключових питаннях («Обґрунтуйте свою думку», «Поясніть свій вибір», «Порівняйте свою точку зору із позицією друзів»).

Другий аспект – удосконалення вмінь критично мислити через пріоритетність дослідницької діяльності молодших школярів. До прикладу, «Досліджуємо властивості ґрунту». Пропонується ведення учнями «Сторінки дослідників», запроваджуються засоби ініціювання участі у проекті «Як я впливаю на моє довкілля», вмотивовується виконання ними практико-орієнтовних завдань (типу «Вибери продукти для свого шкільного ланчбоксу; обміняйтесь думками, які з них корисні для здоров'я») (1, с. 93).

Третій аспект – змістове переструктування навчальної літератури, адресатом якої є здобувач початкової освіти. Йдеться про повноцінне врахування організаційно-методичних орієнтирів розробленої О. Я. Савченко типової освітньої програми для закладів загальної середньої освіти (на кшталт «У світі рідного слова. НУШ – 1», «Майстер саморобко. НУШ – 3»). У цій площині підвищений інтерес, на наш погляд, складають, з одного боку, засоби спрямування дозвілля дитини з актуалізації її здатність до рефлексії (творчі завдання типу «Розглянь дитячу роботу та виготов з паперу власний казковий будинок»), а, з іншого, повноцінне врахування ролі уваги та чуйності до контексту – ключового елементу критичного мислення (зокрема, через стимулювання дій влучним зверненням до дитини – «пізнаю слово», «розрізняю голосні і приголосні звуки», «правильно пишу слова з буквою «щ», а що мені не вдалося?» тощо).

Отже, навіть деякі наведені абриси педагогічної інноватики О. Я. Савченко вже доводять унікальний таланти, яким тільки можна захоплюватися. Ізмаїльський державний гуманітарний університет пишається такою випускницею, а педагогічний факультет є засновником навчально-наукової лабораторії педагогічних інновацій імені О. Я. Савченко, де студентством опрацьовується науково-методичний доробок видатного педагога.

Використані джерела

1. Бібік Н., Бондаренко Г. Я досліджую світ. 3 кл. Харків: «Ранок», 2020. 136 с.
2. Большакова І. Критичне мислення. Початкова школа. К: Вид. дім «Перше вересня», 2016. 144 с.
3. Євтух В. Наукові школи у контексті інтелектуальної інфраструктури університету. Вища освіта України. 2021. № 1. С. 39 – 42.
4. Лук'янець Л. Світло особистості. Початкова школа. 2017. № 5. С. 1 – 4.
5. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти. Початкова освіта. К: ТД «Освіта – центр плюс», 2018. 240 с.

Визначальне значення постаті О. Я. Савченко у параметрах здобутків регіональної освіти українського Подунав'я

Трансгранична своєрідність Ізмаїльщини, як і виключна роль освіти у розбудові регіону, є загально визнаними [2] науковцями (А. К. Тичина, Т. С. Шевчук, О. А. Зарудняк, Н. О. Макарчук та ін.). Окреслене актуалізує соціально-педагогічні вимоги до інтенсифікації освітніх проєктів, спрямованих на конструктивну реалізацію реформи «Нова українська школа», гуманізацію суб'єкт-суб'єктних відносин учасників освітнього процесу, гуманітаризацію соціально-розвивального середовища життєдіяльності особистості, зокрема, через пріоритетність полікультурної освіти.

Освітня спільнота здебільшого єдина у визнанні недостатньо динамічними процеси оновлення сфери освіти в регіоні. У цьому зв'язку принципово важливою є задіяність впливу тих факторів, які вирізняються не лише неординарністю, а ще й повноцінністю через уніфікування історико-педагогічних, регіональних традицій та чинника неперевершеності особистісно-професійного авторитету представників соціуму. Така площина цілком вписується в сучасне розуміння практичної філософії компетентнісного підходу в освіті [1]. Відтак, це дозволяє по-новому оцінити постать О. Я. Савченко – яскравого представника освітян українського Подунав'я та української інтелектуальної еліти, модератора якісних вимірів не лише загальнодержавного, а й регіонального розвитку початкової освіти; особистості, котра уособлює численні конструктивні новоутворення в організації загальної середньої та професійної освіти, тобто особистості, що вчиться, й фахівця, який вчить.

Педагогічний дискурс дозволяє, по-перше, констатувати, що здобутки Ізмаїльського державного гуманітарного університету – єдиного державного закладу вищої освіти в українському Подунав'ї впродовж усіх 80 років існування і мав системоутворювальним саме яскраві особистості. Так, дослідники історії розбудови цього закладу вищої освіти (В. П. Кокош, Л. В. Кирилюк, Ф. Ф. Сім'я) дійшли висновку, що його витоки пов'язані із постаттю О. А. Зарудняка – першого декана педагогічного факультету, з діяльності якого не лише розпочалася у 1956 році історія вишу, а й особистості, котра мала суттєвий мотивуючий вплив на становлення інтелектуально-творчого потенціалу студентки Олександри Мартинової-Савченко. Донині, аналізуючи динаміку становлення ІДГУ, дослідники єдині у висновку про те, що вектор стратегії його розбудови безпосередньо або опосередковано визначався через консультативно-організаційну допомогу одного з перших в Україні лауреатів Державної премії в галузі освіти, випускниці педагогічного факультету О. Я. Савченко. Завдячуючи саме її ініціативам

домінування суто педагогічної спрямованості професійної підготовки спеціалістів зберігається й дотепер [5].

По-друге, мабуть, немає аналогів постаті О. Я. Савченко у вітчизняній науковій еліті, яка б настільки масштабно й особистісно-професійно характеризувала б ученого як учасника розбудови української освіти і науки саме в контексті європейської та світової інтеграції. Адже йдеться про академіка-засновника Національної академії педагогічних наук, яка розпочала трудову діяльність з пересічного вчителя-практика. Отож, О. Я. Савченко, утримуючи на пульсі освітянську реальність учительки початкових класів, із часом вже професорка, спромоглася взяти активну участь у розробці нормативно-правової бази української системи освіти. Обіймаючи посаду заступника Міністра освіти й науки України (1995 – 2000 р. р.), вдалось за можливе особистісно-професійно вплинути на приєднання до Болонського процесу та педагогічно вмотивовано визначити змістові лінії євроінтеграційного контенту вітчизняної освіти. У цьому плані вигідно вирізняється проблематика тих наукових досліджень здобувачів, котрі виконані під науковим керівництвом або за науковим консультуванням академіка О. Я. Савченко [3]. Йдеться про віддзеркалення в них нетиповості поставлених педагогічних проблем та нестандартність підходів щодо їх розв'язання з огляду на національні пріоритети.

По-третє, обіймаючи посади віцепрезидента НАПН України, академіка-секретаря Відділення дидактики, методики та інформаційних технологій в освіті, О. Я. Савченко бере найактивнішу участь не лише у розробці відповідних концепцій та Державних стандартів загальної середньої освіти для 11-річної, а й для 12-річної української школи. Тим самим учена уособлює здатність повноцінно виконувати унікальну місію – плідно і відповідально спрямовувати теоретичні і практичні здобутки українських освітян. Маємо вказати, що деталізуючи історичні витоки та сучасний стан підготовки в Україні кадрів найвищої кваліфікації, (зокрема, через аспірантуру і докторантуру), вченими констатовано ґрунтовну діяльність Ради з координації тематики наукових досліджень з психології та педагогіки, що функціонує при НАПН України й яку довготривалий час очолювала академік О. Я. Савченко. Йдеться про вияв ученою особистісно-професійної відповідальності, що визнано вітчизняною науковою спільнотою. До того ж оцінено й її внесок щодо відповідності кандидатсько-докторської підготовки світовим аналогам та чіткого окреслення меж відносно інституційного місця аспірантури і докторантури в освітньо-науковій сфері в контексті законодавчої бази України, повноцінного врахування як галузевих, так і територіальних аспектів підготовки кандидатів і докторів наук, а також умотивованого балансу традицій та інновацій [6, с. 260–313].

Наукові й суто освітянські здобутки Ізмаїльського державного гуманітарного університету – лідера педагогічних інновацій на півдні Одещини – пов'язані із ініціюванням О. Я. Савченко розвитку в ньому надзвичайно важливого, на наше переконання, соціально-фахового явища. Йдеться про інституцію, поза якої не уможлиблюється у сучасному світі визнання інноваційного університету – наукові

школи [7]. Як переконливо засвідчує досвід ІДГУ, саме це створює неперевершене за значущістю відчуття молодих науковців: розуміючи «професійну висоту, на якій стоїть» очільник наукової школи, намагатися завжди «дотягнутися до зразка» [3, с. 5].

По-четверте, студентсько-викладацька спільнота ІДГУ має, на наше переконання, завдячувати долі, що в інституційній біографії є й донині перший декан педагогічного факультету, який постійно в університетському колі, ілюструючи науково-практичний доробок яскравих випускників. При цьому, спираючись на життєву мудрість, особливо виокремлювати О. Я. Савченко, як яскравого представника української академічної науки й авторитету в педагогіці. Практика показує, що, наголошуючи на пошані, повазі, вдячності за сприяння, студентство ж має змогу не лише засвоювати теоретико-практичні результати діяльності наукових шкіл ІДГУ [2; 4], а й опановувати найсучасніші здобутки випускників, користуючись фондами університетської бібліотеки. У цьому ракурсі важко переоцінити багаторічну діяльність О. Мартиненко-Савченко як керівника Всеукраїнської асоціації імені В. О. Сухомлинського, активного вченого, котрий має понад семисот наукових публікацій, та визнаного громадського діяча, заслуженого працівника вітчизняної освіти.

Використані джерела

1. Клепко С. *Практична філософія компетентнісного підходу в освіті. Вища освіта України 2021. № 1. С. 26 – 38.*
2. *Наука і освіта українського Подунав'я: виміри, виклики, перспективи: кол. монографія. За ред. Я. В. Кічука. Ізмаїл: СМІЛ, 2020. 432 с.*
3. *Наукова школа академіка Олександри Савченко / Упор. Я. П. Кодлюк та ін. К: Пед. преса, 2008. 188 с.*
4. *Науковці Ізмаїльського державного гуманітарного університету (бібліографічний довідник) / гол. ред. Л. Ф. Циганенко, відп. ред. І. Б. Циганок. Ізмаїл: ІРБІС, 2020. 160 с.*
5. *Педагогічна освіта в Ізмаїльському державному гуманітарному університеті / Відп. ред. Л. Ф. Циганенко. Ізмаїл: ТОВ РВА «Ірбіс», 2016. 18 с.*
6. *Таланова Ж. В. Докторська підготовка у світі та Україні: монографія. К: Міленіум, 2010. 476 с.*
7. *Творча особистість педагога: методологія теорії, технології. Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2012. 140 с.*

*Коваль Людмила Вікторівна,
декан факультету
психолого-педагогічної освіти та мистецтв
Бердянського державного педагогічного університету*

Масштабність провідницької діяльності Олександри Яківни Савченко та неповторність її особистості

Минув рік, як від нас пішла у вічність Олександра Яківна, біль втрати не проходить, а навіть сильнішає. Я завжди жила й знала, що є надзвичайно близька людина, підтримку якої відчувала постійно, зв'язок з якою не переривався кілька десятиліть. Якщо бути до кінця відвертою з собою і перед моїм Учителем, то маю сказати так: «Для мене вона була провідником на освітянській ниві, відкрила дорогу в науково-педагогічний світ; там тримала, надихала на успіхи. Завжди «підкладала соломинку», але вимагала бути чесною, гідною, професійною».

Уже пройшло Різдво, Великдень, перший День учителя – і все без неї. Безумовно, життя продовжується, та ми, її учні, стали сиротами, а наші наукові плани, конференції, статті, книжки тепер позбавлені інноваційних поглядів Олександри Яківни, її мудрого слова. Не знаю, як кому, а мені здається, що ми розгублені, що не можемо підніматися на нові наукові вершини й дихати там на повні груди. Немає зразка, немає її професійної висоти. Олександро Яківно, розумію, що вам би не сподобалися ці слова, але поки що так...

Познайомилася я з Олександрою Яківною в середині 80-х років. На той час вона щойно захистила дисертацію й стала першим доктором педагогічних наук в Україні, який досліджував проблеми, пов'язані з процесом навчання, вихованням і розвитком молодших школярів. Для вітчизняної початкової освіти то був час справжніх перетворень під впливом наукових ідей О. Я. Савченко. Пориноючи у спогади тих років, не можна не згадати, який вплив на педагогічну громадськість мала її книга «Розвиток пізнавальної самостійності молодших школярів». Цю наукову працю вчителі брали один у одного, щоб ґрунтовно вивчити новий педагогічний досвід, оскільки його впровадження дозволяло кардинально змінити процес навчання в початковій школі.

Доля розпорядилася так, що мені, звичайній молодій вчительці початкових класів з маленького провінційного міста Бердянська, пощастило не тільки познайомитися з авторкою цієї книги, а й довгі роки співпрацювати, адже саме Олександра Яківна стала спочатку керівником моєї кандидатської дисертації, а згодом – і науковим консультантом докторського дослідження.

Я мала можливість спостерігати, як Олександра Яківна працювала на різних посадах і долала нелегкі сходинки кар'єрного та наукового зростання: завідувач лабораторії початкового навчання НДІ педагогіки УРСР, головний учений секретар АПН України, заступник Міністра освіти, віцепрезидент АПН України. Проте,

які б посади вона не обіймала, завжди залишалася чуйною й надзвичайно порядною людиною. Мабуть, усі, хто її знав, погодяться, що Олександра Яківна була справжнім утіленням скромності. Ця якість притаманна їй у всьому: у вмінні висловлюватися та спілкуватися з людьми на роботі й удома, у манері одягатися, облаштовувати владні кабінети тощо. За роки знайомства з нею розуміла, що скромність Олександри Яківни йшла від багатства душі, природної інтелігентності, закоханості у справу, якій вона віддавала всю себе.

Наш Учитель уміла власним прикладом надихати, давати наснагу, пробуджувати бажання жити й творити. Інколи хотілося поскаржитися на власні проблеми, які виникали в роботі, а потім, проаналізувавши масштабність незліченних справ, які вона виконувала (написання книг, наукове керівництво, участь у різноманітних освітянських проєктах, робота над державними документами тощо), починала усвідомлювати, що успіх залежить тільки від тебе, від того, наскільки правильно ти навчився розставляти пріоритети, вміло розподіляти час.

Наукові ідеї Олександри Яківни щодо реформування змісту професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи з орієнтацією на запит шкільної практики дозволили мені своєчасно визначитися з власним науковим пошуком на рівні докторського дисертаційного дослідження. Так, завдяки її високопрофесійному керівництву, доречним порадам і вмінню пробуджувати справжню любов до педагогічної науки з'явилася спочатку монографія «Професійна підготовка майбутніх учителів у контексті розвитку сучасної початкової освіти», а потім – докторська дисертація «Система професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до застосування загальнонавчальних технологій».

Усе, що Олександра Яківна робила у своєму житті, мало духовне підґрунтя. У неї був особливий дар відчувати проблеми та приходити вчасно на допомогу. І тут можна навести безліч прикладів. Так, у моєму професійному становленні, окрім науково-викладацької, є ще й адміністративна діяльність: багато років я очолюю факультет підготовки вчителів початкових класів. Мабуть, мене зрозуміють колеги, що, коли ти відповідаєш за людей, то надзвичайно важливим є можливість почути авторитетну думку інших, якою щедро ділилася Олександра Яківна. Вона завжди була моїм першим радником, уміла підказати, як правильно сформулювати тему міжнародної чи всеукраїнської конференції, скоординувати список запрошених, доцільніше структурувати збірник наукових праць тощо.

Життя Олександри Яківни – це приклад справжнього служіння справі, уособлення любові до науки, безмежна людяність. Вона завжди уважно й ретельно перечитувала роботи кожного свого аспіранта й докторанта, допомагала дібрати потрібну літературу, ніколи не дозволяла поверхового висвітлення проблем. І ця її здатність мала таку магічну силу, що навіть коли тепер ти залишаєшся зі своїми учнями, то намагаєшся поводитися, як вона.

Олександра Яківна безмежно шанувала тих, хто самовіддано займався своєю справою, цінувала професіоналізм, працездатність, старанність, ніколи не була

байдужою, уміла щиро радіти і співчувати. І здавалося, що вона відчувала всі наші прагнення і сподівання. Завжди знаходила слова підтримки, а її очі випромінювали добро і глибину розуміння проблем. Не було жодної зустрічі, коли б Олександра Яківна не поцікавилася справами в особистому житті, проблемами на роботі. Через усе життя буду нести її слова про те, що для жінки завжди мають поєднуватися наука й родина.

Олександра Яківна не визнавала науки заради науки. На її переконання, справжня наукова діяльність має бути з «людським обличчям». Підтвердженням цього були її слова про те, що життєвий шлях людини вимірюється формулою «від поміркованості в думках до гармонії у справах». Про цю народну мудрість давньогрецької цивілізації вона мені нагадала відразу ж після захисту докторської дисертації, наголосивши, що це тільки початок справжньої роботи, а надалі критерієм удосконалення слід вважати свій внутрішній голос, який має бути найвимогливішим і найсуворішим.

Педагогічний талант Олександри Яківни – лише одна з характеристик її неповторної багатогранної особистості. Вона була талановитою в усьому, любила й цінувала справжню красу в усіх проявах, а її душевність не залишала нікого байдужим.

Від щирого серця хочу сказати, що можливість учитися в Олександри Яківни вмінню вести науковий дослідницький пошук, відчувати її підтримку й спілкуватися з нею було справжньою нагородою долі.

Навряд чи знайдуться опоненти, які заперечуватимуть, що Олександра Яківна віддала себе до останньої миті служінню науці, реформуванню початкової освіти, підняттю престижу професії першого вчителя; виховала когорту науковців, які ще довгі роки будуть втілювати ідеї провідництва мудрого Учителя для розквіту нашої держави.

Коли Олександра Яківна відійшла у вічність, я пообіцяла собі, що буду підтримувати її родину, особливо чоловіка Віталія Григоровича. **Сьогодні можу відверто сказати, що цей рік пройшов з думками про Вас, Олександро Яківно.** Хоча й на відстані, я постійно цікавилася, як він живе, спілкувалася; обговорювали, де в квартирі розмістити ваш портрет, що робити з книгами, яких безліч; вашими незакінченими працями. Віталій Григорович, якимось згадуючи подружнє життя, сказав такі слова, які мене вразили і які я хочу повторити сьогодні: «Моя Шурочка мені подарувала 57 щасливих років, це був мій тил, моя радість, натхнення, світло і любов».

Згадуючи Олександрю Яківну Савченко – мудрого Учителя, справжнього провідника сучасної освіти і науки, багатогранну й неповторну особистість, чарівну жінку, люблячу дружину, матір та бабусю, хочу завершити перефразованими рядками її улюбленої поетеси Ліни Костенко:

І минатиме час, нанизавши
сотні вражень, імен і країн, –
На сьогодні, на завтра, назавжди –
Ви залишитесь в серці моїм...

*Кодлюк Ярослава Петрівна,
професор кафедри педагогіки і методики
початкової та дошкільної освіти
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка*

Олександра Савченко як науковий керівник / консультант дисертаційних досліджень

Народна мудрість стверджує, що в людини є три щастя: у кого народитися, в кого навчатися і з ким побратися. Вважаю, що доля подарувала мені неоціненний скарб – я маю право називатися ученицею Олександри Яківни Савченко, оскільки і кандидатську дисертацію, і докторську виконувала під її керівництвом. А загалом наша співпраця тривала понад 35 років.

Що стало уроками такої співпраці? Якщо загалом – це зразок органічного уособлення в одній людині найкращих рис жінки-вченої, що спостерігалось на кожному із етапів наукового пошуку і після його завершення.

Насамперед – це вміння вибрати для дослідження актуальну проблему.

У 1986 році затверджена тема моєї кандидатської дисертації, присвяченої формуванню загальнонавчальних умінь і навичок (рівно через рік після того, як у журналі «Початкова школа» була опублікована однойменна програма, розроблена Олександрою Яківною, що мала на меті привернути увагу науковців і практиків до розвивальних аспектів навчання в початковій школі).

У середині 90-х років ми започаткували дослідження проблеми підручникотворення в галузі початкової освіти України. «Там – вакуум», – сказала тоді Олександра Яківна, закінчивши підготовку підручника для студентів педфаків «Дидактика початкової школи» (1997 р.). Проблема варіативності постала гостро, а відтак необхідність розробки теоретичних засад побудови підручника, адресованого молодшим школярам, – очевидна. І так з кожним, хто дотичний до наукової школи академіка Савченко: пізнавальний інтерес учнів початкової школи; дослідницька, рефлексивна діяльність майбутнього вчителя цієї ланки освіти; його імідж, етична компетентність і т. ін. – це потужні напрями в педагогічній науці, що суттєво збагатили її зміст.

А потім починалося ретельне опрацювання наукових джерел. Олександра Яківна ніколи не була осторонь; вона глибоко вникала у предмет дослідження; зі своєї бібліотеки ретельно відбирала все, що стосувалося проблеми; щедро ділилася матеріалами з дисертантом. Хочу зазначити: це була не просто робота над дисертацією; не менш важливо – сформувати тебе як науковця. Я до сьогодні зберігаю пожовклий аркуш паперу, подарований Олександрою Яківною, на якому надрукована пам'ятка із промовистою назвою «Пиши і пам'ятай». Один із пунктів пам'ятки звучить так: «Не пиши про одне і те ж у різних місцях». Цю вказівку я засвоїла на все життя.

Олександра Яківна вичитувала кожен підрозділ, на перших порах – і статті, тези тощо. Від читання правлених нею сторінок захоплювало подих. Матеріал набував наукового вигляду, зміщувалися акценти, підкреслювалися деталі. І хоча відчувалася впевненість, що зміст розкрито на належному рівні, кілька разів перевірено, – виявляється, можна краще. Це справді була школа з підготовки дисертаційного дослідження. Перша докторантка цієї школи академік Н. М. Бібік зазначає (правда, ще в теперішньому часі): «Характерна риса Олександри Яківни – вимогливість передусім до себе. Вона ніколи не дозволила собі зробити щось поверхово. А ми, учні, розуміємо ту професійну висоту, на якій стоїть наш Учитель, і завжди намагаємось дотягнутися до Зразка» [1, с. 6].

Іноді я чула від Олександри Яківни: «Прочитайте, це дуже гарна стаття», іноді – «Стаття так собі». Я дивилася широко розплющеними очима то на статтю, то на свого наукового керівника і ніяк не могла зрозуміти, чим одна краща за іншу. Таке розуміння прийшло з часом, завдячуючи, звичайно, моєму Вчителю.

Наукова співпраця не закінчувалася захистом дисертації. Вона ставала багатограннішою, часто переростала у дружбу. Звичайно, наука залишалася наукою; їй відводилося перше місце завжди і всюди. Кожна моя поїздка в Київ на засідання Міжвідомчої ради з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології упродовж більше, ніж 10 років (це ще один дарунок долі, можливість побачитися, поспілкуватися з Олександрою Яківною), була знаменована щонайменше двома подіями. По-перше, у її кабінеті мене завжди чекала дібраний Олександрою Яківною стос цікавих книжок з актуальних проблем педагогіки, які я з такою ж радістю й теплом везла в Тернопіль, ділилася ними зі своїми колегами, а ще везла публікації, які знадобляться іншим її учням (я ж не одна така в Тернополі!).

Були й обговорення підручників, які тривали годинами. Сторінку за сторінкою вона гортала книгу й розказувала: «Цю марку я придбала в кіоску...», «Цю картину я запримітила на виставці...» і т. ін. Так, я бачила справжню «кухню» автора підручників, автора-фаната. Олександра Яківна доручала прочитати сигнальне видання книги, дарувала авторські примірники для науково-дослідної лабораторії шкільного підручника; я дуже горджуся тим, що була рецензентом підручника для студентів «Дидактика початкової освіти» [2]. А слова «мені цікава твоя думка», «хочу порадитися з тобою» наповнювали безмежною вдячністю своєму Вчителю за довіру.

І була людяність, завжди, в усьому: «передай синові ручку, щоб легко писалася дисертація», «ось Максимкові іграшка», «візьми в поїзд яблуко, щоб перекусити», «випий чаю, я вже заварила»... Сьогодні ці знаки уваги так гріють душу! Коли виникали якісь проблеми на роботі чи в сім'ї, хотілося найперше розказати про них Олександрі Яківні, а вона вже точно уважно вислухає, розрадить, підтримає. «Не переживай, заспокойся», – в пам'яті її голос. Так не вистачає цього тепер...

Я щаслива, що мала нагоду засвоїти уроки справжньої науки, людяності, порядності, довіри талановитого Вченого, мого наукового керівника / консультанта – Олександри Яківни Савченко.

Використані джерела

1. Науковий простір академіка Олександри Савченко / упоряд.: Я. П. Кодлюк, Т. Я. Довга, Л. М. Заліток, О. С. Покусова; за ред. Я. П. Кодлюк. К.: Богданова А. М., 2012. 312 с.

2. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти: підручник. К.: Грамота, 2012. 504 с.

*Комурзан Лілія Андріївна,
студентка педагогічного факультету
Ізмаїльського державного гуманітарного університету
(науковий керівник – Бухнієва О. А.)*

Педагогічні ідеї Василя Сухомлинського в роботах О. Я. Савченко

Олександра Яківна Савченко – професор, доктор педагогічних наук, заслужений працівник освіти України. Особистість, нагороджена орденом «Знак пошани», орденами «Княгині Ольги» II і III ступеня, Почесною грамотою Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, МОН та АПН України, знаком МОН України «Василь Сухомлинський», а також медалями А. С. Макаренка й К. Д. Ушинського. Упродовж 1995–2000 рр. була заступником Міністра освіти й науки України, а з 2000 по 2007 рр. – віцепрезидентом Академії педагогічних наук України [5, с. 5].

Професійна діяльність О. Я. Савченко є яскравим прикладом сумлінної праці в одній з найгуманніших галузей – педагогіці. За 39 років наукової діяльності професоркою опубліковано 505 наукових праць, серед яких монографії, підручники для початкової школи та педагогічних вузів, навчально-методичні посібники, програми, довідкові видання, рецензії, статті, укладені в наукових збірниках, матеріалах наукових конференцій та публікації у фахових виданнях, що друком вийшли в Україні та за кордоном.

О. Я. Савченко була головою Української асоціації імені Василя Сухомлинського, відомого педагога ХХ століття, публіциста, творця народної педагогіки, який зумів формувати і виховувати духовні й щасливі особистості через ідеї гуманної педагогіки. Згідно з аналізом творчої та навчально-методичної роботи, в сучасному освітньому просторі України близько 450 освітніх закладів різного рівня використовують у навчально-виховній роботі ідеї Василя Олександровича, з них 83 дошкільних навчальних заклади та 26 навчально-виховних комплексів, а також понад 300 середніх навчальних закладів. Отже, практико-орієнтоване освоєння ідей Сухомлинського здійснюється двома шляхами: як частина державної шкільної політики (дошкільна та початкова освіта, частково в основній школі) і через

творчість окремих шкіл і вчителів, які обирають своїми дослідницькими темами розвиток особистості й розвивають у цьому зв'язку ідеї Сухомлинського.

Значна роль у цьому процесі належить Українській асоціації Василя Сухомлинського, яка існує з 1993 року. Щорічно ця Асоціація проводить Всеукраїнські педагогічні читання «В. О. Сухомлинський та сучасність», обираючи щоразу нову актуальну проблему (екологія дитинства, батьківська педагогіка, дидактика сучасної школи, особистість у навколишньому середовищі, проблема свободи та відповідальності у вихованні особистості, культурологічні основи шкільної та педагогічної освіти, особистість вчителя та інші).

Ось і Олександра Яківна, спираючись на педагогічні ідеї Сухомлинського, велику увагу приділяла саме проблемам загальної педагогіки, дидактики початкової освіти, методики читання. На основі свого досвіду практичної роботи й досягнень педагогіки та психології вона фундаментально обґрунтовує принципи виховання учнівського колективу, розкриває методику організації його діяльності і загострює особливу увагу на створенні сприятливих умов для соціалізації кожної дитини.

У книзі «Народження громадянина» Сухомлинський писав: «З роками в моїй бібліотеці накопичилися десятки зошитів і блокнотів; кожен з них був своєрідним літописом життя маленького громадянина, його долі, – від перших днів перебування в школі до зрілості...». Пізніше в «зелені класи» і «кімнату казок» стали приходити і малюки з 4 – 5 років, а для їхніх батьків педагог створив «Батьківський університет» [2, с. 33].

У своїх книгах Василь Олександрович пише про ідеальне павлівське співтовариство. Старшокласники проходять курс «Сім'я, шлюб, любов, діти», обдуманно вступають у відносини. Батьки малюків все суцільно відвідують «Батьківський університет», а голова колгоспу відправляє у відпустку за свій рахунок батьків-невдах, щоб вони більше часу проводили зі своїми «важкими» дітьми, при цьому примовляючи: «Краще суспільству втратити сто рублів, ніж втратити суспільству одну людину».

Велика заслуга В. О. Сухомлинського і його концепції гуманної педагогіки в тому, що великий учитель на практиці показав всю дієвість своєї теорії в навчанні, яку О. Я. Савченко в своїх різноаспектних виданнях змогла донести до читачів сьогодення, адже «Педагогіка духовності» актуальна й необхідна для того, щоб виховати гідне покоління, зберегти вічні цінності культури [3, с. 52].

Однією з проблем ідеї всебічного розвитку є підготовка учнівської молоді до праці. Педагога хвилювало те, що діяльність школи оцінювалася кількістю випускників, які вступили до вищих навчальних закладів. За такого підходу до роботи школи в учнів формувалося негативне ставлення до «чорнової» буденної праці людей. Зважаючи на це, В. О. Сухомлинський підкреслив, що буденної і якоїсь звеличеної праці не буває. За його словами, кожна праця вимагає індивідуальних здібностей, таланту, обдарування, докладання фізичних і духовних зусиль. Той, у кого виховано зверхнє ставлення до «чорнової» роботи, ніколи не зможе досягти значних успіхів у жодному виді діяльності. Праця, за тлумаченням відомого діяча, не просто виконання

трудова операція із затратою певної кількості енергії, а елемент духовного життя. Звідси впливає закономірність: чим вищий рівень духовного життя дитини, тим більшу радість приносить праця. У ній розкриваються здібності, обдарування, талант, утверджується почуття людської гідності.

Також він пристрасно і переконливо стверджує думку про трудове виховання учнівської молоді як мірило моральності підростаючого покоління і всього суспільства у численних своїх виступах на наукових конференціях і нарадах, семінарах, педагогічних читаннях і на зустрічах з учительською громадськістю («Бесіда з марійськими вчителями» (1967 р.), «Про трудове виховання» (1969 р.), «Завдання у вихованні дітей» (1970 р.) та ін., що збереглися завдяки запису на плівку) [4].

Виховання слід починати якомога раніше, максимально враховуючи психофізіологічні особливості дітей. Хоч іноді й важко пізнати природу маляти, але вона може і повинна бути пізнана. В. О. Сухомлинський наголошував на необхідності вести щоденне спостереження за дитиною, її грою, стосунками з оточуючими, за всім її життям. Тільки в такий спосіб можна глибоко вивчити її задатки і відповідно будувати процес виховання, оскільки саме правильне виховання дитини з перших днів її життя є основою профілактики відхилень у формуванні її особистості, вчинення нею протиправних дій.

Особливу роль у вихованні дітей народна педагогіка відводила сім'ї та батькам. Ця проблема займала значне місце і в науково-педагогічній діяльності Олександри Яківни. За словами В. О. Сухомлинського, людина смертна, але безсмертний народ, а багатства народної душі зберігаються лише в пам'яті людей та у вчинках старших поколінь. Тому шанування старших має стати законом нашого життя, бо вони – частка нашої історії, мудріші та духовно багатші. Зважаючи на це, педагог виявила дуже важливу особливість психіки дитини – чим молодший її вік, тим вразливіша, сприятливіша вона до виховного впливу, тим легше пробудити в ній благородні почуття, виховати чи перевиховати. На основі цього педагогічного відкриття, Савченко видала книгу «Сімейне виховання. Молодші школярі», в якій висвітлюються можливості сім'ї у всебічному вихованні молодших школярів. На конкретних прикладах фахівець з педагогічних наук показала методичні прийоми застосування досягнень сучасної педагогічної науки в сімейному вихованні, а також використала дані спеціальних досліджень, приклади з життя, спостереження і власний досвід.

Необхідність цілісного розгляду формування пізнавальної самостійності в системі початкового навчання зумовлена не лише логікою розвитку дидактичної теорії. Не менш важливі потреби шкільної практики в розробці готової до впровадження методики розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів, що засвідчують численні висловлювання в педагогічній пресі вчених, педагогів-практиків та організаторів народної освіти. Таким чином, соціально задані цілі шкільної освіти, закономірності руху дидактичної теорії розвитку пізнавальної самостійності школярів та потреби педагогічної практики початкового навчання допомогли визначити О. Я. Савченко тематику розглядання аспектів формування пізнавальної самостійності молодших школярів.

У книгах, редагованих нею, висвітлено чимало гостроактуальних питань і проблем, пов'язаних із модернізацією шкільної освіти. Навчальну діяльність професорка академік О. Я. Савченко розглядала як необхідну умову формування духовно багатой особистості. Вона вважала, що діяльність має бути активною і творчою, чому допомагають спеціальна організація розумової праці на уроках і в позакласний час, включення учнів до творчості, пошуково-експедиційної роботи тощо. Вчену турбували більш сучасні методи навчання, тому актуальними досі залишаються її праці «В. О. Сухомлинський у діалозі з сучасністю» («Освітньо-виховні ідеали В. О. Сухомлинського в контексті з сучасністю»), «Проблема мети формування особистості у спадщині В. О. Сухомлинського», «Від людини освіченої до людини культури. Ціннісні орієнтири загальноосвітньої підготовки учнів», «Цілі освіти у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського», «Гуманізм дидактики В. О. Сухомлинського», «Здобутки року В. О. Сухомлинського в Україні та за її межами» тощо [1, с. 112].

Привертає увагу і здійснений О. Я. Савченко цілісний аналіз літературно-художньої спадщини В. О. Сухомлинського. Так, вона доводить, що Василь Олександрович створив «авторську педагогічну систему виховання і розвитку молодших школярів засобами художнього слова», яка була інноваційним явищем педагогічної дійсності того часу, стимулювала інноваційний рух учителів початкових класів упродовж наступних десятиліть. Олександра Яківна окреслила характерні ознаки цієї системи (перехід автора від класової моноідеології до гуманістичних засобів «піднесення особистості» вихованців, органічний зв'язок творів з життям, образне втілення в них чіткої виховної ідеї; високий виховний і розвивальний потенціал художніх творів тощо), розробила рекомендації щодо застосування творів педагога на уроках читання в початковій школі [7].

Завдяки педагогічним ідеям Василя Сухомлинського, Савченко виявила, що психологічним фундаментом розвиваючої системи є глибоке, всебічне, доброзичливе й безперервне вивчення внутрішнього світу дитини, його здібностей, характеру, волі, здоров'я, відносин до рідних, Батьківщини, природи, товаришів, книг, його мрії, потреби, почуття. Адже успіх його педагогічної системи обумовлений достовірними знаннями, розумінням світу дитинства, увагою, любов'ю до кожної дитини, незалежно від його успіхів у навчанні. Він описує сотні дитячих образів, характерів, життєвих ситуацій, які конкретно показують, як вивчати дитячу особистість, як урахувувати складність і нерівномірність її розвитку протягом тривалого життєвого шляху, від 6-річного малюка до юнака й дівчини.

Провідні наукові установи в галузі педагогічної освіти та проблем виховання досліджують цілісний підхід до дитини, розробляють інноваційні методики, що забезпечують реалізацію цього завдання на засадах гуманістичної дитиноцентрованої педагогіки. Саме педагоги можуть і мають вибудувати освітньо-виховний процес так, щоб навчити молоде покоління володіти засобами, адекватними цим середовищам, навчити «співробітництва» з ними відповідно до вікових та індивідуальних особливостей дитини.

Олександра Яківна – провідний учений у галузі загальної педагогіки і дидактики початкової школи, автор педагогічної системи формування пізнавальної самостійності молодших школярів, яка стояла у витоків реформування початкової освіти в контексті розвитку ідей Нової української школи. Особливу увагу звертала на специфіку роботи з дітьми із заниженою здатністю до навчання, бо таких учнів В. О. Сухомлинський вважає найтендітнішими, найніжнішими квітами в безмежно різноманітному квітнику людства. «З такими дітьми треба працювати тонко, делікатно, індивідуально підходячи до кожного. Ці діти не повинні відчувати своєї неповноцінності, – зазначає Савченко О. Я., – адже не їхня вина в тому, що вони прийшли до школи кволими, слабкими, з недостатньо розвиненою здатністю до розумової праці». Спираючись на педагогічні ідеї й основи в педагогіці, які представлені ім'ям і творчістю Василя Сухомлинського, вона змогла підняти Українську державу на той рівень розвитку, якого заслуговує наш працьовитий, мудрий і освічений народ.

Вивчення творчої спадщини народного вчителя дає можливість торкнутися витоків української педагогічної майстерності, заснованої на невмирущих традиціях народної педагогіки, що їх постійно використовував у своїй творчості Василь Сухомлинський. У цьому й полягає актуальність даної теми: вона повертає до витоків української педагогіки, піднімає завісу над джерелами української педагогічної думки, збагачує педагогічними ідеями та порадами учителів-практиків ХХІ століття. Цінність їхньої педагогічної спадщини завжди займала й буде займати гідне місце в триєдиній системі педагогічного процесу, слугуватиме направляючими постулатами освітнього процесу, до яких постійно звертаються фахівці педагогіки, вихователі, всі, кого цікавлять проблеми формування Людини.

Використані джерела:

1. Антонова О. Є. В.О. Сухомлинський у діалозі з сучасністю: збірн. наук. праць / за ред. проф. О. Є. Антонової, доц. В. В. Павленко. Житомир, ФОП Левковець Н. М., 2017. 252 с.

2. Заліток Л. М. Ушанування 90-річчя від дня народження Василя Сухомлинського : наук.-допоміж. бібліограф. покажчик / упоряд. Л. М. Заліток. – К.: Чертверта хвиля, 2009. – 96 с.

3. Суржикова І. Виховні та освітні ідеї С. Френе та В. Сухомлинського у світовій педагогічній думці / І. Суржикова // Вісник наукової лабораторії «В. Сухомлинський і школа ХХІ століття». Умань, 1999. Вип. I. с. 50 – 57.

4. Сухомлинська О. В. Українська педагогіка в персоналіях: навч. посібник / [ред. О. В. Сухомлинської]. К., Либідь, 2005. Т. 2. с. 380 – 388.

5. Фіцула М. Педагогіка: навч. посібник / М. Фіцула. – 3-є вид., стер. – К.: Академ-видав, 2009. – 560 с.

6. Ярмаченко М. Д. Розвиток освіти і педагогічної думки на Україні / За ред. М. Д. Ярмаченка. – К.: Вища школа, 1991. – 592 с.

7. <http://biography.nbuv.gov.ua/data/data/bibliogr/2403.pdf>

*Краснікова Алла Іванівна,
методист початкового навчання
м. Краматорська
Донецької області*

Педагогічний спадок О. Я. Савченко – невичерпне джерело професійного розвитку педагога

Я маю велику честь долучитись до слова про Савченко Олександрю Яківну, яку для мене відкрили колись мої наставники. Я не знала Олександрю Яківну особисто, але завжди було відчуття, що Олександра Яківна стоїть поруч з кожним учителем у його щоденному служінні початковій освіті.

В одному інтерв'ю Олександра Яківна сказала: «Я утверджую себе через працю». Саме ці слова обрамляють весь професійний шлях видатної педагогині сучасності. 57 років високого служіння освіті України – це, на мою думку, величезний науковий, педагогічний спадок не тільки для сьогоденних учителів, а й для багатьох наступних поколінь педагогів. Олександра Яківна завжди була і залишається понад часом, бо вона випереджала його.

Коли я замислилась над тим, що складає педагогічний спадок Олександри Яківни, то прийшла до висновку, що це надзвичайно великий ряд ціннісних речей. Це, насамперед, концептуальні ідеї та погляди щодо розвитку початкової та національної системи освіти України, наукові праці, яких майже 700, кілька поколінь підручників, посібники, методичні розробки і, як не дивно, але мені хочеться сказати, – вчителі. Так, учителі, бо їх дуже багато в межах України, які вчилися на працях Олександри Яківни, шліфували свій досвід, упроваджували ідеї Олександри Яківни і вже стали таким чином живими носіями великого спадку великого педагога.

Олександра Яківна завжди буде сучасною. Її видатні праці «Дидактика початкової освіти», «Сучасний урок у початкових класах», «Виховний потенціал початкової освіти», «Взаємозв'язок ключових і предметних компетентностей у контексті формування у молодших школярів уміння вчитися» та багато інших робіт є і завжди будуть невичерпним джерелом професійного розвитку педагогів. У цих та інших наукових доробках майстра кожен вчитель, незважаючи на досвід, знайде відповідь на свої питання. Це і як змоделювати ефективний урок, як забезпечити реалізацію компетентнісного змісту освіти, як здійснити методологічний підхід до системи уроків, як сформуванати уміння вчитись, як досягти очікуваних результатів уроку та навчання в цілому, як спрямувати формувальне оцінювання на досягнення бажаного результату навчання, як розвивати самооцінку, самоконтроль учнів, як впровадити діяльнісний та технологічний підхід до навчання в початковій школі і, звісно, як працювати над формуванням читацької компетентності молодшого школяра і багато-багато інших ключових фундаментальних основ початкового навчання. Хтось запитає, мабуть, чому невичерпне джерело мудрості, знань та любові

вміщується в образі однієї людини? Відповідь дуже проста – бо Олександра Яківна пройшла яскравий шлях від вчителя початкових класів до академіка. Тому Олександра Яківна зрозуміла і близька кожному вчителю, бо її погляди сформовані на основі пережитого, випробуваного часом і відібраного із великого арсеналу наукових та практичних досліджень.

Особливу увагу хочу приділити Типовій освітній програмі, розробленій під керівництвом Савченко О. Я., для Нової української школи. Вважаю цю програму глибоким, стратегічно виваженим документом, який увібрав найкращі ідеї вітчизняної освіти, дидактики та методики, є чітким дороговказом у реалізації компетентнісного змісту освіти і таким, що забезпечує саме якість початкової освіти, яка є національним пріоритетом і передумовою національної безпеки держави.

Олександра Яківна завжди приділяла значну роль особистості вчителя. Велика педагогиня вважала, що обравши одного разу професію вчителя, це «як забіг на довгу дистанцію» [1], людина має вчитись упродовж всього життя. Вище професійних якостей Олександра Яківна ставила людські якості педагога, підкреслюючи, що вчитель має бути гуманістом. А його робочий кабінет – майстернею гуманності. Ці особливі слова О.Я. Савченко варто закарбувати в нашій пам'яті та втілювати в життя. Так, як це робила сама Олександра Яківна впродовж багатьох років діяльності, доносячи ідеї видатного педагога-гуманіста Василя Олександровича Сухомлинського до педагогічної спільноти українських вчителів та очолюючи Всеукраїнську асоціацію Василя Сухомлинського.

Сьогодні ми живемо в світі, який постійно змінюється. Тому ми стаємо свідками частих змін в освіті. Олександра Яківна наголошувала, що «в умовах швидких і масштабних змін у масовій педагогічній практиці важливо не втратити позитивні здобутки вітчизняної освіти, чітко орієнтуватись у цінностях сучасних демократичних перетворень, щоб забезпечити належні умови для всебічного розвитку учнів та досягнення бажаних результатів початкової школи...» [2, с. 18]. На мою думку, науковий-педагогічний спадок Савченко Олександри Яківни є тим вагомим здобутком всієї вітчизняної освіти, який ми маємо постійно вивчати, плекати та повертатись до нього знов і знов, щоб наша національна освіта стала частиною національної ідеї.

Нам пощастило жити в одну епоху з великою Людиною, Вчителем, Мудрецем.

Використані джерела

1. Інтерв'ю Олександри Яківни Савченко. *Шкільний Світ*. 16 квітня 2018 р. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=cb97EholAZw>

2. Савченко О. Я. Модернізація початкової освіти: діалог з В. О. Сухомлинським. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер. : Педагогічні науки*. 2018. Вип. 171. С. 17–23. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2018_171_4

Лист до читачів майбутнього світлої пам'яті великої книжниці і читачки, натхненниці і мрійниці Олександри Яківни Савченко

Дорогі і натхненні, юні й дорослі читайлики і читайлочки!

Якщо Ви читаєте цей текст, то це означає, що мрія однієї прекрасної Людини - Олександри Яківни Савченко - збулася. Бо все своє життя вона мріяла про те, щоб виховувати і формувати покоління людей освічених і начитаних. Таких, які вміють вчитися і думати, прагнуть вдумливо читати і розуміти прочитане, намагаються зробити цей світ кращим, емоційнішим, добрішим. І не лише мріяла... Все своє життя вона втілювала цю свою мрію про покоління справжніх читачів і читачок у життя.

Напевно, кожен з нас замислюється над тим, як зробити своє життя успішним і щасливим. Відповіді - у підручниках і посібниках, програмах і статтях Олександри Яківни Савченко. Бо основна їхня ідея: успішні і щасливі люди вміють думати! Думати і самостійно приймати рішення. Але, погодьтеся, вмінню думати теж потрібно навчати. І багато поколінь українців училося думати разом із цими підручниками. Олександра Яківна була переконана: кожен урок у школі має стати уроком мислення. Освіта сучасного й майбутнього, це не тільки знання, а й розуміння! І вона, глибоко замислюючись над кожним твором і кожним реченням, закладала цей філософський зміст у кожному сторінку того, що створювалося для учнів, школи і вчителів.

Перегорнемо знайомі сторінки підручників літературного читання: і ми побачимо, як вони змінюються разом із часом, разом із країною, її суспільством; як стають більш відкритими й емоційними.

Кожен твір авторка запрошує обговорити. Глибоко продумана система запитань і завдань дає можливість кожній маленькій особистості висловити свою власну думку, погодитися чи не погодитися з автором. І перше запитання, як правило: чи сподобалося тобі прочитане?

Це, на нашу думку, найцінніше, чому навчає нас Олександра Яківна: висловлювати власну думку! Саме так формуються навички вдумливого читання, розвивається критичне мислення, плекається успішна й щаслива особистість.

Пригадаємо поширений вислів: «Ми зроблені з тих книжок, які прочитали в дитинстві» і замислимося: з яких книжок зроблені ви? А з яких буде зроблена ваша дитина? Взагалі, що читає ваша дитина? І яке місце книжки в її житті? І переконані: серед книжок, з яких зроблені українці, є і будуть підручники Олександри Яківни Савченко. Бо вона вчила, вчить і буде вчити українців й українок читати! Читати вдумливо і дружньо! А також думати, діяти, мріяти і толерантно обговорювати те, що нас хвилює, а також усвідомлювати, що в нашому житті так багато залежить саме від нас. Дякуємо, дорога Олександро Яківно, за ці уроки справжнього читання... Вони освітлюють нам майбутнє і дарують віру і надію...

Глобальний світогляд Олександри Савченко

В умовах інтеграційних процесів у сучасному світі глобальність бачення Олександрою Савченко розвитку сучасної національної освіти і педагогічної науки набуває особливої значущості. Їх синергія з Європою та світом була пріоритетом під час розбудови Олександрою Савченко Національної академії педагогічних наук України, роботи в Міністерстві освіти і науки України, наукової діяльності у відділі початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України. Ця позиція характеризується системністю та простежується у багатьох вимірах.

Переконання Олександри Савченко щодо важливості синхронізації розвитку початкової школи в Україні з Європою відзеркалено зокрема у її Дидактиці початкової школи. Формулюючи базові характеристики організації навчального процесу у початковій школі, Олександра Савченко звертається до особливостей початкової освіти в європейських країнах, виокремлює перспективні думки таких творців гуманістичних систем, як Марія Монтесорі, Рудольф Штайнер та ін. [3].

Інноваційне бачення Олександрою Савченко світових процесів в освіті відзеркалено у сприйнятті ідеї компетентнісного підходу, який на початку 2000-х років дискутувався в Європі та результувався затвердженням Європейської довідкової рамки ключових компетентностей для навчання впродовж життя (2006). Власне йдеться про усвідомлення нею важливості компетентнісної освіти в умовах глобалізації, нагальності трансформації освітніх систем на компетентнісні засади. Неоціненним є доробок Олександри Савченко, який охоплює гармонізацію понять «ключова компетентність» і «предметна компетентність», «компетентнісна освіта»; реалізацію багатокомпонентності змісту освіти, який збагачено елементами життєвого досвіду учнів; окресленням вимог до результативного складника всіх предметів початкової освіти тощо. Вперше в українській освіті Олександра Савченко, враховуючи національний досвід та спираючись на європейські підходи, виокремила у метакомпетентність таку ключову компетентність як вміння вчитися, відобразивши образне втілення якої у дереві пізнання «Що міцніше і глибше коріння, то пишніша корона», що є глибоко символічним [4].

12-річна середня школа розглядається імперативом в умовах синхронізації української освіти з тенденціями розвитку освіти в країнах ЄС. Гуманістичні орієнтири педагогіки Олександри Савченко визначили необхідність запровадження циклів для пристосування навчально-виховного процесу до потреб та можливостей дітей, вирівнювання їхніх стартових освітніх позицій. Її пропозицію щодо циклування враховано у Законі «Про освіту» (2017 р.) у Статті 12 «Повна загальна середня освіта», де визначено, що на рівнях початкової та базової середньої освіти освітній процес може організовуватися за циклами, поділ на які здійснюється

з урахуванням вікових особливостей фізичного, психічного та інтелектуального розвитку дітей [2].

Олександра Савченко наголошує, що освітня політика сучасної України покликана акумулювати європейські орієнтири, цінності, технології та практики, лише за таких умов українська освіта стане повноправним членом європейського освітнього та європейського дослідницького просторів [1]. Сьогодні це дороговказ Олександри Савченко, науковця з глобальним баченням.

Використані джерела

1. *Методологія і методика планування державної політики в галузі загальної середньої освіти* : [монографія] / МОН України. Київ : [б. в.], 2010. 130 с.

2. *Про освіту* : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Дата оновлення: 02.10.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 01.11.2021).

3. Савченко О. Я. *Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів*. К.: Абрис, 1997. 416 с.

4. Савченко О. Я. *Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра: посібник*. К.: Педагогічна думка, 2014. 176 с.

*Лук'янець Алла Максимівна,
Заслужений працівник освіти України,
головний редактор журналу «Початкова школа»
(1972 – 2020 рр.)*

Моя правда

1967 рік. Науково-дослідний інститут педагогіки Міністерства освіти УРСР. Третій поверх. З правого боку, у кутку, кабінет початкового навчання (так він тоді називався). Біля нього – лавочка. Це було місце зустрічей аспірантів або попереднього обговорення матеріалів дисертацій з науковими керівниками (найчастіше, з Богдановичем Михайлом Васильовичем).

Перша половина дня. Завідувач відділом дидактики Помагайба Василь Іванович закінчив семінар з аспірантами. Нас тоді було небагато – 5-6 осіб. На цьому семінарі Олександри Яківни не було. Коли я вийшла, то побачила її на цій лавочці з якоюсь книжкою. Я була дуже здивована. І, природно, запитала, чому вона пропустила семінар. На що Олександра Яківна відповіла приблизно так: «Я вже завершую роботу над дисертацією, і мені все зрозуміло». А тема її дисертації стосувалася дидактики початкової школи.

Це мене так вразило, що я на неї образилась на цілих 5 років. Адже лише ми з Олександрою Яківною були аспірантами В. І. Помагайби. Більше, до кінця своїх

днів, він не брав нікого. Для мене особисто – Помагайба Василь Іванович був надзвичайно дорогою людиною.

Наші шляхи з Олександром Яківною в цей час розійшлися не лише з цієї причини. Шура, як пізніше вона пояснила, зовсім не здогадувалася, чому я з нею не вітаюся під час випадкових зустрічей.

У 1971 році я захистила дисертацію. Працювала в системі Міністерства освіти інспектором з виховної роботи. Часто були відрядження в області, під час яких я відвідувати уроки в початкових класах.

І ось у жовтні 1972 р. мене Міносвіти УРСР призначає головним редактором журналу «Початкова школа», перший номер якого вийшов у липні 1969 року. Головним редактором на той час був Киричук Олександр Васильович. Його рекомендували в докторантуру. Отже, посада головного редактора була вакантною. Признаюсь чесно – журналу тоді я не читала, хоча з сім'єю Олександра Васильовича була знайома.

Я не знаю, чому вибір впав саме на мене.

25 листопада я приступила до роботи в журналі. Колектив сприйняв мене дуже негативно. Деякі навіть говорили: «Вона тут і трьох місяців не попрацює».

І ось в цей час приходять до редакції (вул. Леніна, 44) Олександра Яківна. Вона запросила мене на засідання відділу. На той час вона була завідувачкою. Представила всім присутнім. Пам'ятаю тільки М. В. Богдановича. Я вже ознайомила з змістом деяких номерів журналу, з членами редколегії.

На засіданні відділу йшлося про проблеми початкової освіти. І якби не це запрошення, я б, мабуть, дійсно не витримала і трьох місяців. І я почала вчитися у науковців: особливо допомагали М. В. Богданович, Олександра Яківна. Всі статті, які надходили до журналу, спочатку я несла у відділ. Ніколи Олександра Яківна жодним словом не дорікнула мені за необізнаність у тому чи іншому питанні. Отак – ця Людина змінила мою долю. Бо я ж готувалася бути викладачем педагогіки у виші.

Про моє становлення як головного редактора розповім колись окремо.

А ще мене Олександра Яківна власним прикладом навчила цінувати час.

Згадую таку ситуацію. Це було у 70-х роках минулого століття. Переповнений вагон київського метро. Багато людей щось читає. У мене в руках теж була якась художня книжка. І ось я бачу Олександрю Яківну, яка читає. Підходжу ближче, запитую, що саме. І що ви думаєте? – Це була «Дидактика».

Я вдруге здивувалась. А Олександра Яківна мені дуже серйозно говорить: «Я бережу кожен хвилину, мені дуже багато потрібно зробити в цьому житті, а воно таке коротке». Наче напропорочила.

Наш журнал «Початкова школа» був одним із п'яти педагогічних журналів, які були об'єднані при видавництві «Радянська школа».

1991 рік. Україна вже незалежна.

При Міністерстві освіти створюється видавництво «Педагогічна преса», і всі п'ять журналів планувалися бути під його егідою. Я знала, що наш журнал «не живе», якщо він не буде самостійним. Олександра Яківна на той час — заступниця

Міністра освіти України. Я прошу, щоб наш журнал був самостійним. І Олександра Яківна, незважаючи на опір деяких чиновників, допомагає вирішити це питання. На той час це був вчинок, який пізніше дав свої плоди.

Почала активно працювати освітянська україномовна еліта. Україномовні підручники, методичні посібники, наукові статті, дисертації. І 90% цих публікацій на теми дидактики, методики навчання і виховання молодших школярів були в нашому журналі.

Отже, Олександра Яківна дала надію на життя журналу, який активно виходив у світ до 2020 року.

Дякую долі, що в моєму житті була і завжди залишиться в моїй пам'яті Олександра Савченко, Шурочка... А спілкування з науковим колективом відділу початкового навчання Науково-дослідного інституту педагогіки НАПН України були найкращими роками мого життя.

*Ляшенко Олександр Іванович,
академік-секретар Відділення загальної
середньої освіти НАПН України,*

*Мальований Юрій Іванович,
вчений секретар Відділення загальної
середньої освіти НАПН України*

Пам'ять серця

Олександра Яківна Савченко... Масштабність цієї постаті все виразніше проступає крізь час, який не перестає додавати все нові й нові деталі до її багатогранного образу. Але нікому часу не під силу замінити її у створеному нею науковому, моральному, життєвому просторі, який живив і ще довго житиме всіх, хто зануриться в нього. Зроблене нею вражає широтою спектру діяльності, глибиною проникнення в сутність її предмета, новизною й оригінальністю запропонованих рішень. Спробуємо бодай позначити основні кольори цього спектру, не вдаючись у детальний аналіз їх змісту, що можливо й має скласти предмет окремих наукових розвідок.

Теорія навчання, а надто дидактика початкової освіти – це одна із найголовніших сфер її наукових інтересів і діяльності, у яку Олександра Яківна зробила вагомий внесок. Тут передусім слід назвати методологічні засади формування змісту освіти в українській школі, які в узагальненому вигляді позначені у Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») (1993 р.), у розробленні якої вона брала найактивнішу участь. Згодом вони були розвинені й конкретизовані у створених за її керівництва першому поколінні державних стандартів загальної середньої освіти (2001, 2004 рр.), Концепції загальної середньої освіти (12-річна

школа) (2001 р.), у її численних фундаментальних статтях, а також реалізовані у навчальних програмах для початкової школи і низці підручників за її авторства.

Досліджені нею методи і форми початкової освіти, її організація й управління нею, особливості її здійснення в малокомплектній школі детально і з новаторських позицій охарактеризовані в уже класичних творах – «Дидактика початкової школи», «Сучасний урок у початкових класах», а також «Навчально-виховний процес у малокомплектній школі».

Окремої уваги заслуговують її напрацювання, пов'язані з формуванням в учнів уміння вчитися як першооснови успішного навчання та й значною мірою самореалізації особистості в житті. Виокремимо тут із десятків її робіт, присвячених цій проблемі, ґрунтовний посібник для вчителів «Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра» і три посібники, маленькі шедеври для учнів – «Барвистий клубок», «Розвивай свої здібності», «Умій учитися», спеціально спрямовані на розвиток навчальної діяльності молодших школярів. І, нарешті, не забудьмо про ще один фундаментальний результат багаторічних наукових пошуків Олександри Яківни – дидактичну систему розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів, яка широко втілена в освітню практику.

Значним є її внесок у розвиток методики початкової освіти. Серед численних надбань у цій галузі передусім назвемо розроблену нею новаторську методику читання в початковій школі, спрямовану на формування учня як вдумливого читача, на виховання любові до рідного слова, творчий розвиток молодших школярів, формування в них критичного мислення. Практична реалізація цієї методики забезпечена створеним авторкою цілісним навчально-методичним комплектом у складі навчальної програми, серії підручників і навчальних посібників для учнів і методичних посібників для вчителів, які згодом стали основою дидактико-методичного забезпечення для початкової школи, яке в 2011 році було відзначене першою Державною премією України в галузі освіти.

Педагогічний процес Олександри Яківни завжди розглядала у єдності навчання, виховання і розвитку. І жоден із цих складників не залишився поза її науковою увагою. І хоча зараз нерідко можна спостерігати певне нівелювання виховного складника (в офіційних документах останнього періоду навіть не вживається поняття «навчально-виховний процес»), його важливість і можливості у формуванні особистості молодшого школяра переконливо продемонстровані Олександрою Яківною в її роботах «Виховний потенціал початкової освіти», «Сімейне виховання молодшого школяра», створеному за її участю і загальною редакцією циклі посібників з навчання і виховання учнів 1, 2, 3, 4 класів.

Окремо слід сказати про внесок О. Я. Савченко в теорію і практику вітчизняного підручникотворення, починаючи від налагодження відповідної системи на загальнодержавному рівні і закінчуючи обґрунтуванням концептуальних засад сучасного шкільного підручника, викладених у її численних публікаціях на цю тему і втілених у створену нею систему підручників з читання, яку вона удосконалювала

протягом багатьох літ. Принагідно варто навести тут один показовий факт, який красномовно характеризує особистість Олександри Яківни як справжньої вченої. Для того щоб пересвідчитися у продуктивності закладених у підручниках ідей, вона майже півроку регулярно за розкладом відвідувала уроки читання в одній із київських шкіл, після чого діти ще тривалий час писали їй листи про свої враження від підручника. Думається, далеко не кожен академік вважатиме за потрібне займатися такими «дрібницями».

Щасливе поєднання притаманного Олександрі Яківні наукового і масштабного, державницького мислення стали запорукою її вагомому внеску у розроблення засад розбудови національної освіти у незалежній українській державі, визначення її мети, змісту, принципів функціонування. За її активної безпосередньої участі створено низку законодавчих актів, державних національних програм, концепцій, які забезпечували і продовжують забезпечувати ефективне функціонування освітньої системи країни. До переліку вже згаданих документів такого характеру додамо Закон України «Про освіту» (1998 р.) і «Національну доктрину розвитку освіти України» (2001 р.).

Вагомим є її внесок у розбудову освітньої системи країни на посаді заступника Міністра освіти, яку вона обіймала у непрості для України часи (1995–2000 рр.), коли доводилося вирішувати численні гострі проблеми галузі, зумовлені особливостями того періоду історичного розвитку держави. Це, мабуть, лише їй краще від інших вдавалося тоді знаходити потрібні слова й аргументи, щоб пояснити розбурханому вчителю, чому, наприклад, місяцями не виплачується заробітна плата і доки вона буде такою низькою, коли нарешті побудують чи відремонтують певну школу, дитячий садок, забезпечать підвіз дітей до місця навчання і багато інших нагальних питань. Численні поїздки по країні, зустрічі з педагогічними працівниками, не завжди прості і приємні, надзвичайне почуття відповідальності за стан справ в освіті не сприяли зміцненню і не так могутнього її здоров'я. Одна з таких термінових поїздок у західний регіон країни з підвищеною температурою і недолікованим грипом спровокувала ускладнення здоров'я, з якими Олександра Яківна стійко боролась до кінця життя.

Не менш вагомим є її внесок у становлення і забезпечення ефективного функціонування Національної академії педагогічних наук України, академіком-засновником якої вона стала в 1992 році. Її діяльність на посадах головного вченого секретаря академії (1992–1995 рр.), академіка-секретаря її відділення (1998–2002 рр.), віцепрезидента (2000–2007 рр.) позначена такою ж енергією творення, високим професіоналізмом, загостреним почуттям нового, генеруванням інноваційних ідей, що, безумовно, сприяло утвердженню академії як провідної наукової установи в галузі освіти, педагогіки і психології.

Олександра Яківна Савченко і Василь Олександрович Сухомлинський – це особлива тема, зокрема і для всебічного наукового дослідження. Їх ріднили спільні погляди щодо освіти, виховання, педагогічного впливу на особистість учня. Вони

обидва сповідували у більшості своїй одні і ті самі моральні принципи, були трюдоголіками до самопожертви, життя кожного з них є яскравим прикладом самовідданого служіння обраній справі. Тому не випадково значне місце у науковій, громадській, просвітницькій діяльності Олександри Яківни посідали питання, пов'язані з науковим аналізом педагогічної, літературної, публіцистичної спадщини видатного українського педагога, дослідженням можливостей використання його ідей в нинішній освітній практиці, залученням до цього широкого педагогічного загалу. Саме вона була ініціатором створення з цією метою і незмінною очільницею Всеукраїнської асоціації В. О. Сухомлинського, натхненником всеукраїнських, які згодом стали міжнародними, педагогічних читань «В. О. Сухомлинський у діалозі з сучасністю», що впродовж уже тридцяти літ обирають новий і новий предмет діалогу з невичерпної скарбниці його ідей. Саме вона в численних своїх публікаціях на цю тему показала, як практично можна втілювати його ідеї в шкільну освіту. Так, у своїх підручниках з читання, насичених текстами творів В. О. Сухомлинського для дітей, вона з методичної точки зору розкрила можливості організувати роботу учнів з цими текстами, сповненими могутнім морально-пізнавальним підтекстом та різноманітними навчально-розвивальними завданнями.

Загалом, будучи цілісною натурою, Олександра Яківна виявляла цю цілісність у всьому, насамперед у науковій діяльності. Які б ідеї вона не пропагувала, які б теоретичні твердження не обґрунтовувала, – за цим завжди слідували конкретні рекомендації, яким чином і де можна практично реалізувати запропоноване. У цьому нас переконують власні твори автора – яскраві зразки такої реалізації.

Примітною рисою її особистості було прагнення бути попереду, високо тримати планку професійних і життєвих досягнень. Наведемо на підтвердження один із безлічі, здавалося б, незначний факт. Якось Олександра Яківна, гортаючи якийсь довідник, звернула увагу на кількість захищених докторських дисертацій за наукового консультування персонажів довідника. Маючи потужну наукову школу, вона під впливом побаченого вирішила, що докторів наук у її школі недостатньо. Цей «недолік» було вирішено негайно усунути, що й було успішно зроблено: протягом чотирнадцяти років кількість докторів у «школі Савченко» зросла на дванадцять осіб.

Кажуть, що людина залишає по собі пам'ять зробленими на Землі справами. Але є ще таке поняття, як Пам'ять Серця. Окрім великих і добрих справ вона містить також те, що важко передати словами, але що робить цю пам'ять об'ємнішою, до щему теплою, ніжною, світлою. Саме такою у наших серцях живе і житиме пам'ять про Олександрю Яківну Савченко – чуйну Людину, непересічну Особистість, видатного Вченого.

*Лящук Любов Степанівна,
заступник директора з НВР,
вчитель початкових класів
Броварської загальноосвітньої школи
I-III ступенів № 2 ім. В. О. Сухомлинського
Броварського району Київської області*

Неперевершений учитель

Кожна людина – особистість неповторна.

Саме таку: цілеспрямовану, відповідальну, порядну, доброзичливу та творчу, педагога з великої літери – мені пощастило зустріти на своєму шляху. Нею була Олександра Яківна Савченко, академік Національної академії педагогічних наук України, голова Всеукраїнської асоціації імені В. О. Сухомлинського і науковий керівник дослідно-експериментальної роботи у нашому закладі освіти з теми «Розвиток творчої особистості школяра на літературній спадщині В. О. Сухомлинського в умовах загальноосвітнього навчального закладу».

Життєвий шлях та здобутки Олександри Яківни унікальні. Кількість справ, якими займалася ця красива і тендітна жінка, одночасно відкрита й загадкова, наполеглива й вразлива, є такою великою, що їх вистачило б на декілька життів.

Для мене О. Я. Савченко – талановита вчителька, викладачка, наставниця, відома вчена із світовим ім'ям. За своє життя так багато зробила! Результатом її плідної діяльності є різноаспектні друковані видання: підручники з читання для початкової школи, навчальні посібники розвивального спрямування для молодших школярів, підручники для студентів педагогічних факультетів та незліченна кількість статей, до яких звертаються за порадами вчителі.

Відмітними Прикметними рисами О. Я. Савченко було нестримне бажання постійно саморозвиватися, самовдосконалюватися. Олександра Яківна підтримувала реформування шкільної освіти в Україні. Для учнів 1–4 класів Нової української школи створила Типову освітню програму. Сучасне покоління українських школярів буде навчатись і розвиватись завдяки її плідній праці.

Олександра Яківна була занурена у творчість видатного українського педагога В. О. Сухомлинського. Упродовж десятиліть вона цілеспрямовано і масштабно впроваджувала його ідеї, а особливо літературну творчість для дітей, в українську школу.

Про вдосконалення форм і методів роботи з учнями, розвиток творчої особистості школяра, творчого потенціалу педагогів та ще багато інших актуальних освітянських питань було обговорено при зустрічах з нею на міських Сухомлинівських читаннях, які щорічно проводяться в нашій школі.

Педагоги закладу освіти мали чудову нагоду звертатися до Олександри Яківни з питаннями та отримати вичерпну відповідь щодо підвищення професійної майстерності, впровадження нових педагогічних технологій навчання та передового педагогічного досвіду, поліпшення якості знань. Вона вмiла кожному з нас порадити,

підказати, допомогти, а при потребі заохотити, переконати. У повсякденному житті була дуже толерантною людиною, розуміла вчителів, підтримувала їх та допомагала.

Пам'ять про цю надзвичайно інтелігентну, непересічну людину залишиться з нами – її учнями та колегами. Ми назавжди збережемо у наших серцях повагу і вдячність за все, що нам передала та чому навчила Олександра Яківна. Велике спасибі і доземний уклін Вам, Учителю!

*Масоха Любов Миколаївна,
завідуюча бібліотеки
Броварської загальноосвітньої школи
I-III ступенів № 2 ім. В. О. Сухомлинського
Броварського району Київської області*

Штрихи до портрета: Олександра Яківна Савченко

Академік Савченко Олександра Яківна була особистістю неординарною. Природа наділила її глибоким аналітичним розумом, який поєднувався з раціональним підходом до вирішення будь-якої життєвої, професійної чи наукової проблеми. Вона мала велику результативність своєї наукової діяльності та безкорисливо допомагала молодим науковцям. З великою шаную ставилась до педагогічних працівників: оригінальні прийоми-знахідки, зернинки досвіду, що були помічені в роботі вчителя на уроці вона підхоплювала, давала щедрі і вичерпні оцінки у своїх методичних коментарях. Про роботу бібліотекаря на великий загаль казала: «Високий професіонал...».

Людяність і толерантність, доброта і щирість, повага до людей, вміння слухати, достойно оцінювати професійну діяльність інших, складний науковий текст розповідати просто, зрозуміло і цікаво. Все це було притаманне Олександрі Яківні.

Крім фундаментальних досліджень у галузі педагогіки Савченко О. Я. багато писала статей, які друкувались у фахових виданнях. І в них вона неодноразово згадувала про творчі здобутки нашого закладу освіти. Так через свої публікації поширювала досвід вчителів, вихователів, бібліотекарів Броварської ЗОШ I-III ступенів № 2 імені В. О. Сухомлинського далеко за межами нашого міста.

А коли їхала у відрядження – брала наші проекти і також презентувала їх серед освітян України («Улюблена дитяча книжка моєї першої вчительки» та «Моя закладинка – найкраща!»).

Згадуючи Олександрю Яківну, не можу не писати про міські педагогічні Сухомлинівські читання, на яких вона була частим гостем. Дуже уважно і з великою зацікавленістю слухала мої виступи. А потім я з хвилюванням чекала на її оцінку. Як правило, чула від неї позитивний відгук про свою роботу. Це надихало, давало поштовх до нових творчих починань.

Так народжувалося багато вдалих, цікавих проєктів. Але найбільше припав Олександрі Яківні до душі сімейний проєкт «Родинний вернісаж «Ми малюємо удвох: читаємо Сухомлинського – ілюструємо його твори».

І коли в 2017 році відбувалася презентація книги Василя Сухомлинського «Вогнегривий коник» в м. Києві, Савченко О. Я. у своєму виступі знову згадувала і нашу школу, і проєкт «Родинний вернісаж...», вміло вплітаючи інформацію про нас у загальну канву доповіді.

Олександра Яківна досконало знала творчість В. О. Сухомлинського. Протягом тривалого часу вона цілеспрямовано і масштабно впроваджувала його ідеї в життя.

Враховуючи вище сказане, можу впевнено стверджувати: вчителі та бібліотекарі нашої школи є продовжувачами справи О. Я. Савченко стосовно щодо втілення ідей Василя Сухомлинського в освітній простір закладу.

Особисто для мене знайомство з Олександрою Яківною додало мені упевненості в собі, життєвих та професійних знань і умінь.

***Новічкова Світлана Анатоліївна,**
вчитель початкових класів Броварської загальноосвітньої
школи I-III ступенів № 2 ім. В. О. Сухомлинського
Броварського району Київської області*

З нами назавжди

І знову настала осінь. Для педагогів це новий навчальний рік, а разом з ним – нові програми, нові проєкти, нові плани.

В нашій школі, що носить ім'я В. О. Сухомлинського, протягом 10 років вже стало доброю традицією розпочинати навчальний рік педагогічною конференцією «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю». І всі ці роки поряд з нами була О. Я. Савченко, академік, доктор педагогічних наук, голова Української асоціації імені Василя Сухомлинського.

Для педагогічної спільноти України О. Я. Савченко є визначним науковцем, що невтомно працював над інноваційним розвитком освітньої сфери. Але для вчителів нашої школи Олександра Яківна була мудрою наставницею, яка щедро ділилася з нами своїми знаннями, ідеями, практичним досвідом.

Мені, як вчителю початкових класів, були добре відомі друковані праці Олександри Яківни: підручники з читання для початкової школи, навчальні посібники розвивального спрямування для молодших школярів – «Барвистий клубочок», «Умій вчитися», «Розвивай свої здібності». Не одне покоління українських школярів вчилася спостерігати, слухати, мислити, самостійно працювати за книжками Олександри Яківни. Її посібники є мудрими порадиниками як для малечі, так і для педагогів та батьків.

З Олександрою Яківною я вперше зустрілася в 2002 році, коли вона стала науковим керівником дослідно-експериментальної роботи в нашому закладі освіти з теми «Формування самостійної пізнавальної діяльності школярів». Її перший виступ на нашій педраді запалив вогник творчості в серцях багатьох учителів. Олександра Яківна була талановитим оратором, вмiла просто і цікаво обговорювати наукові питання. Її хотiлося слухати, у неї хотiлося вчитися.

За роки дослідно-експериментальної роботи під її керівництвом колектив нашої школи отримав нові педагогічні знання і неоціненний досвід із формування в учнів важливих компетентностей. Перед нами постало питання шукати сучасні, творчі напрямки розвитку педагогічного колективу. У 2012 році розпочалася нова сторінка в історії нашого закладу: ми розпочали дослідно-експериментальну роботу за темою «Розвиток творчості молодших школярів за літературною спадщиною В. О. Сухомлинського». І знову нашим науковим керівником була Олександра Яківна Савченко. Саме вона спонукала нас до детального вивчення педагогічної спадщини Василя Сухомлинського та відкрила для нас світ надзвичайно потужної і напрочуд гуманістичної педагогіки, в якій усе зосереджено навколо дитини.

Під час дослідницької діяльності мені, як заступнику директора, часто випадала нагода зустрічатися з Олександрою Яківною. На той час вона займала посаду головного вченого секретаря Національної академії педагогічних наук України, працювала з дисертантами, видавала підручники, але завжди знаходила час для наших зустрічей. Олександра Яківна була дуже уважною до вчителів, завжди цікавилась їхньою думкою, цінувала зауваження і пропозиції педагогів-практиків.

За роки співпраці вона стала для нас не тільки джерелом натхнення і творчості, а й вірним другом.

Майже рік немає Олександри Яківни серед нас, але світло її високого таланту, сердечна доброта, її людяність, мудрість, неймовірна любов до дітей і їхніх наставників назавжди будуть для нас взірцем.

*Огійчук Алла Антонівна,
вчитель початкових класів
Вишнівського академічного ліцею «Основа»
Вишневої міської ради
Бучанського району Київської області*

Бувають люди, наче Сонце

Бувають люди, наче Сонце,
Що гріють вдень, вночі... завжди!
І світять радісно та ніжно,
Всіх захищають від біди.

Уміють впевненість вселити,
Дарують віру і добро.
І поруч радісно так жити,
Бо відчуваєш їх тепло.

Такою людиною в моральному кліматі моєї пам'яті назавжди залишається Олександра Яківна Савченко.

Доля звела нас у 1990 році, коли досвід моєї роботи вивчався і узагальнювався на Україну. Мені тоді було тридцять п'ять, а Олександра Яківна була теж дуже молодою. При першому знайомстві вразила поєднанням краси, мудрості та простоти. Вона тоді підійшла, обійняла та привітала з успіхом. А для мене, молодій вчительки початкових класів, це була велика честь. Кожен раз, коли я читала наукові статті або слухала виступи Олександри Яківни, була вражена чітким науковим мисленням, вмінням говорити доступно, зрозуміло, по суті. У відповідь на мої надіслані роботи Олександра Яківна завжди передавала сердечну листівочку-подяку або телефонувала і знаходила такі потрібні мені слова підтримки. Я й досі шкодую, що не знайшла в той час ресурсу навчатися в аспірантурі під її керівництвом.

Пам'ятаю, як приїхала в Київ з невеликого містечка Сміла на конференцію, де виступали провідні вчені, зайшла в залу і побачила Олександрю Яківну в їхньому оточенні. Вони щось жваво обговорювали, і я мимоволі замилувалася, бо стояла деякий час, як зачарована. Олександра Яківна залишила розмову й через усю залу направила до мене, щоб привітати та обійняти. Пройшло багато років, а її людяність та душевне тепло, викарбувані в моїй пам'яті, зігрівають серце. Адже я, проста вчителька, відчула підтримку та повагу до себе. І свій шлях у Гуманну Педагогіку, педагогіку Серця, я теж обрала з її благословення.

Минав час... Життєві дороги роз'єднали нас. А потім я переїхала на Київщину і на одній з конференцій у Боярці знову зустрілася з Олександрю Яківною. Коли я, вже шестидесятирічна, підійшла до неї, вона згадала мене, хоча минуло стільки років.

Ми домовилися зустрітися в Києві, але не судилося. Не встигли... Не пам'ятаю, кому належать ці слова: «Найкращий спосіб залишитися у вічності – це потрапити комусь у серце», але як влучно вони передають мої почуття до Олександри Яківни, яка назавжди залишається у моїй пам'яті.

*Онопрієнко Оксана Володимирівна,
завідувач відділу початкової освіти імені О. Я. Савченко
Інституту педагогіки НАПН України*

О. Я. Савченко: уроки Великого Вчителя

Доля дарувала можливість працювати поруч із Великим Учителем. Це справді був дарунок, бо для більшості освітян, як уважається, нагода зустрітися та поспілкуватися з Олександрю Яківною була омріяною подією. Людина такої величини більшості видається недосяжною і недоступною. Якою ж вона була – наша Олександра Яківна у реальних буднях роботи відділу?

Простою в інститутському побуті й вишуканою у дрібницях. У робочому кабінеті Олександри Яківни не було жодної пафосної інтер'єрної речі. Простий робочий стіл, незavidні книжкові шафи, прозаїчна підставка для численних вазонів, звичайний комп'ютер, – все як у всіх. Здається, що найбільшою цінністю кабінету вважалися картини, намальовані учнями до творів із її читанок, і монографії та посібники її учнів – колишніх аспірантів і докторантів. Та за цим невибагливим облаштуванням яскраво проглядалась вподоба Олександри Яківни до милих дрібниць – найкращого елегантного записничка, численних флешок в акуратній папочці, симпатичних канцелярських дрібничок на столі, витонченої порцелянової чашечки для чаю... Ось такою Олександра Яківна була і в спілкуванні: знаходила прості слова для розмови із звичайним учителем, залишаючись внутрішньо досконалою.

Думаю, що слово «досконалість» якнайкраще схарактеризує Олександрю Яківну в будь-яких іпостасях. Передусім, це бездоганність як жінки, як господині. Хоча робота відбирала левову частину її життя, це не позбавляло внутрішньої відповідальності зберігати родинне вогнище, бути найвідданішою дружиною, мамою, бабусею, прабабусею. Сміливо можна сказати, що родина Савченків надійно трималася на її тендітних плечах.

Олександра Яківна мала абсолютний смак у доборі свого гардеробу. Всі речі пасували одна до одної, її образ обов'язково довершувався приємним на вигляд аксесуаром – чи то брошкою, чи шаликом. Подаровані нею вишукані й надивовижу доцільно дібрані хустинки й шарфики у кожній з нас залишились теплим спомином про знак уваги від нашого Учителя. Олександра Яківна завжди пам'ятала важливу дату кожного, хто належав до її кола спілкування, заздалегідь готувала іменний подаруночок, дбайливо упакований і доповнений елегантною листівкою. Уважність до людей – ознака величчя її душі.

Та кожен, хто був дотичним до діяльності Олександри Яківни, передусім відзначить її внутрішню вимогливість до своєї роботи. Кожна справа була заздалегідь спланована й продумана. Чітка організація свого робочого часу – це один із складників, що дозволив так яскраво проявитися розуму й таланту Олександри Яківни як науковця. Ми були свідками того, як ретельно вона трудилася над кожною справою. Коли Олександра Яківна працювала над науковою статтею, то це були нескінченні вичитки, правки, вдосконалення. І так щомісяця, бо сама собі поставила завдання: кожного місяця видавати готову роботу. Якщо це був документ для шкільного навчання, то робота над ним перетворювалась на безкінечні обговорення, консультації, звірки й знову – вичитки, корективи, зіставлення, зміни... Що вже говорити про створення підручників для дітей. Весь той набір діянь над кожною сторінкою, ілюстрацією, навіть фразою доповнювався нескінченними відвідинами шкільних уроків, дитячих бібліотек, книжкових і мистецьких виставок. Олександра Яківна не вважала недостойним консультиватися у нас і в учителів, чи буде певний епізод зрозумілий дітям, чи зацікавить їх, чи вдасться ним розбудити в дитині іскру цікавості й таланту.

Про високу планку вимогливості до себе свідчить один випадок із нашого інститутського виробничого життя. Під закінчення планової теми Олександра Яківна мала оформити результати дослідження у посібник. Про завершення рукопису ми знали в травні, отже залишалася підготовка до верстки й друку. Це була, як завжди, еталонна наукова праця, написана просто, зрозуміло й водночас сучасно та переконливо. Й ось після літніх відпусток почули звістку: Олександра Яківна геть по-новому переписала свій посібник, бо він їй здався недосконалим. Це була остання наукова робота нашого Великого Учителя...

Минають дні, місяці, пройдуть роки, та кожен із нас – свідків високого служіння Олександри Яківни науці й освіті, зважатиме на високо підняту нею планку відповідальності за справу, намагатиметься вивіряти по ній своє сумління в роботі, у ставленні до людей.

*Подгорна Олександра Олександрівна,
вчитель української мови та літератури
НВК «Веселівська ЗОШ I-II ступенів –
дошкільний навчальний заклад»
Марківської селищної ради Луганської області*

Життєві домінанти Олександри Савченко

Щоб бути хорошим викладачем,
потрібно любити те, що викладаєш,
і любити тих, кому викладаєш.

Василь Ключевський

Українська педагогиня, академkinя, головна наукова співробітниця відділу початкової освіти, почесна професорка, фахівчиня в галузі загальної педагогіки і дидактики Олександра Яківна Савченко – людина, яка всією душею вболівала за розвиток освіти, науки, учня в цілому, та й за кожну людську долю зокрема.

6 листопада 2020 року на сімдесят восьмому році життя перестало битися серце заслуженого працівника освіти України Олександри Яківни Савченко.

Вона пройшла складний і творчий шлях від учителя до академіка, постійно поєднуючи педагогічну, наукову, організаційно-управлінську діяльність. Історико-педагогічний доробок Олександри Яківни потребує глибокого вивчення та осмислення. Перегортаючи з великим задоволенням та зацікавленням, розуміємо важливість їх сторінки численних праць ученої, розуміємо їх важливість як для історії педагогіки, так і для сучасної освітньої практики. Праці О. Я. Савченко 90-х років минулого століття, присвячені реформуванню освітньої галузі в Україні першого десятиліття її незалежності в умовах трансформації суспільної парадигми, переходу від авторитарної до особистісно

орієнтованої парадигми освіти. Серед них виділимо такі: «Реформування змісту початкової освіти», 1996; «Освіта має стати загальнодержавним пріоритетом», 1997; «Основні напрями реформування шкільної освіти», 1998; «Зміст шкільної освіти на рубежі століть», 1999; «Стан і завдання реформування змісту загальної шкільної освіти», 1999; «Закон про загальну середню освіту – нові умови її стабільного розвитку», 1999 та інші [1,1]. До сих пір користуємося її наробками в школі, читаємо статті, наукові праці та використовуємо на уроках.

У ХХІ столітті Олександра Яківна підтримала реформування шкільної освіти в Україні. Під її керівництвом було розроблено типові освітні програми для учнів 1–4 класів НУШ. Нове покоління українських школярів зараз розвивається завдяки роботі Олександри Яківни.

Четвертий рік впроваджують Нову українську школу в 1–4 класах. В учнів розвивається талант, здібності, самостійність, творчість, допитливість, що забезпечують її готовність до життя в інформаційному та демократичному суспільстві, а також продовження навчання в 5–11 класах.

Життєві пріоритети та цінності Олександри Яківни Савченко – яскравий приклад долі дослідниці. Вона завжди буде для нас, вчителів, провідником світлих ідеалів добра, справедливості, миру та злагоди.

Використані джерела

1. Березівська Лариса. Внесок О.Я. Савченко в розвиток історико-педагогічної науки України. сайт URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/162002593.pdf> (дата звернення 10.10.2021).

2. МОН висловлює співчуття з приводу смерті академіка-засновника НАПН України Олександри Савченко. сайт URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-vislovlyuyue-spivchuttya-z-privodu-smerti-akademikazasnovnika-napn-ukrayini-oleksandri-savchenko> (дата звернення 03.10.2021).

Пономарьова Катерина Іванівна,
науковий співробітник-консультант
УОВЦ «Оріон»

Теплий спогад із вдячністю

Кожна людина має свої цінності. Для когось цінним є фінансове забезпечення, коштовні прикраси, матеріальний достаток. Для когось – дружба, сімейне благополуччя, здоров'я і щастя рідних. Хтось дорожить враженнями від подорожей, творів мистецтва. А хтось – досягненнями в кар'єрному зростанні. Перелік людських цінностей можна продовжувати.

Однією з найбільших цінностей у своєму житті я вважаю спілкування з неординарними, креативними, талановитими людьми. Саме такою особистістю, без сумніву, була Олександра Яківна Савченко. Завдячую долі, що подарувала мені зустріч із нею.

Уперше почула це прізвище в студентські роки, вивчаючи дидактику початкової освіти. З огляду на глибину поглядів, наукових досліджень і теоретичних висновків, уявляла Олександрю Яківну сивочолою літньою професоркою. Яким же було моє здивування, коли я вперше зустріла її в Київському міжрегіональному інституті удосконалення вчителів. Адже переді мною була елегантна, струнка, красива, енергійна, досить молода і, водночас, як я пізніше дізналася, унікальна за своїм інтелектом, філософським мисленням, ерудицією, фаховим рівнем і працездатністю жінка. У 29 років Олександра Яківна захистила дисертацію кандидата, а в 42 роки здобула науковий ступінь доктора педагогічних наук.

Не знайдеться в Україні фахівця початкової освіти, який би не знав прізвища і працю О. Я. Савченко. Мені ж пощастило значно більше – я мала можливість спілкуватися з цією людиною, збагачуватися в процесі цього спілкування креативними ідеями, сучасними поглядами в педагогіці, співпрацювати над створенням нормативних документів і методичного забезпечення початкової освіти.

Не передати словами, якими були мої хвилювання, коли я дізналася, що разом з Олександрю Яківною писатиму підручник з української мови та читання для Нової української школи. Подала їй рукопис 1-ї частини підручника, щоб почути думку професіонала в галузі підручникотворення про мій доробок. Очікувала на критичні зауваження, була готова навіть почути вердикт про мою непрофесійність і неспроможність написати підручник. Натомість почула: «Катю, мені сподобався Ваш підручник...» Решти слів я вже не пам'ятаю, бо їх поглинули мої емоції. Така оцінка окрилила і, водночас, мобілізувала працювати так, щоб не підвести Олександрю Яківну. Адже на конкурс наші підручники з української мови і читання подавалися в комплекті. Перемога в конкурсі залежала однаковою мірою від кожної частини комплекту. Невимовно важко було усвідомлювати, що успіх підручника з читання залежить від того, як оцінять експерти й учителі мою частину з української мови. Але, мені думається, щаслива зірка Олександри Яківни допомогла нам пройти важкі випробування й перемогти в конкурсі.

До цього часу не усвідомлюю, що не побачу Олександрю Яківну, не почую її голос. Ще й досі, готуючись до виступів перед аудиторією, ловлю себе на думці – а що скаже про це Олександра Яківна, як вона оцінить те, що я пропоную. Думаю, ніколи не перестану звіряти своє творче життя з поглядами цієї унікальної, неперевершеної людини.

Глибоко вклоняюся долі, що мала щастя спілкуватися і творити поруч з О. Я. Савченко. Це мій кумир у вітчизняній педагогіці, ідеал, до якого прагну сама і раджу прагнути всім, хто пов'язав своє життя з початковою освітою.

*Прищепна Ольга Юхимівна,
старший науковий співробітник відділу початкової освіти
Інституту педагогіки НАПН України (до 2020 р.)*

Один з періодів життя Олександри Яківни

Вперше я познайомилась з Олександрою Яківною в Інституті педагогіки, коли прийшла влаштуватися на роботу. Враження: досить проста жіночка як зовні, так і у спілкуванні, навіть не нафарбовані губи.

У той час в Інституті відкривали лабораторію дидактичної іграшки. Вона її очолила. Це було перше завідування Олександри Яківни, а я стала у неї першою лаборанткою.

Звісно через мене проходили всі матеріали, які видавали наші співробітники. А нас було четверо.

Пригадую, як чітко, доступно Олександра Яківна обґрунтувала необхідність створення такої лабораторії, визначила напрямки її роботи, поставила завдання кожному. У неї це виходило завжди добре. І тому кожний співробітник швидко знаходив відповідні матеріали.

Планувалось створити дидактичні ігри до кожного предмета, який вивчався в початковій школі. Олександра Яківна вдумливо аналізувала кожну гру. Пам'ятаю, вона постійно наголошувала на тому, щоб ,створюючи гру, ми тримали в своїй увазі мету навчального предмета та доступність подання змісту і час гри для певної категорії учнів. Щоб гра не була тільки грою.

Їй часто доводилось виїжджати у відрядження до м. Рівного на завод, бо там виготовлялись деякі ігри електронного характеру. Отже, навчальні предмети планувалось супроводжувати дидактичними іграми і не тільки у паперовому варіанті.

Однак лабораторія проіснувала недовго, бо розпочався експеримент навчання дітей у школі з шести років, і Олександра Яківна змушена була зайнятись іншими глобальними справами.

*Прошкуратова Тамара Сергіївна,
доцент кафедри початкової освіти
Педагогічного інституту Київського університету
імені Бориса Грінченка,
Заслужений учитель України,
Герой України*

Савченко Олександра Яківна

Боляче говорити про цю визначну постать у царині вітчизняної науки в минулому часі.

Своїм особистим становленням як вчителя я в багатьох питаннях завдячую Олександрі Яківні. Я дякую долі, що мала можливість співпрацювати з Олександрою

Яківною як учитель початкових класів, як доцент педагогічного університету імені Бориса Грінченка і як депутат Верховної Ради України. Хоча вона залишила свій слід в душі кожного небайдужого педагога.

Майже чверть століття я навчала дітей за її «Читанками», а навчальні посібники «Барвистий клубок», «Розвивай свої здібності», «Умій учитися» – перші «ластівки» в системі інтегративного підходу школярів і нині є затребуваними в учительському середовищі. Не можу не відмітити її чуйного ставлення до кожного педагога, з ким їй доводилося працювати, її безкорисливу професійну підтримку. Олександра Яківна часто відвідувала уроки вчителів, виступала на педагогічних конференціях. Сама будучи пунктуальною, відповідальною не допускала поверхневості, недбальства.

Академік О. Я. Савченко неодноразово виступала на парламентських слуханнях на засіданнях комітету Верховної Ради з питань освіти і науки. Її виступи ніколи й нікого не залишали байдужими. Перу філософа Сенеці належать слова: «Є люди, які за життя мертві, а деякі залишаються безсмертними і після смерті». До таких людей належить Олександра Яківна Савченко, воістину Учитель з великої букви, Педагог, Вчений, Творець.

І нині ми схилиємо чоло перед її світлою пам'яттю.

Скворцова Світлана Олексіївна,

*завідувач кафедри математики та методики її навчання
Державного закладу «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»*

Людина в моєму житті

Я дуже радію і пишаюся тим, що в моєму житті була Олександра Яківна. Вона не була моїм науковим керівником чи консультантом, я не працювала з нею в одному відділі в Інституті педагогіки... Але, саме вона підставила своє плече тоді, коли була вкрай потрібна її допомога.

Серед членів спеціалізованої вченої ради, в якій я захищала докторську дисертацію, була Олександра Яківна. Її було включено до складу спецради як фахівця з початкової освіти. Захист був довгим і непростим. Було дуже багато запитань з боку одного з членів зі згоди голови ради. І зрозумівши це, Олександра Яківна попросила припинити і дати можливість іншим членам ради задати свої запитання. Звичайно, що така підтримка мене надихнула, захист пройшов успішно! Згодом на мене очікувало запрошення бути опонентом її докторантки – Н. Глузман. Для мене таке запрошення було свідченням про визнання Олександрою Яківною досягнутого мною наукового рівня. Пропозицію аналізувати роботу, яку консультувала Олександра Яківна, я сприйняла як велику довіру і високу честь. Я пам'ятаю нашу зустріч в Донецьку, і переїзд у Луганськ, і захист Н. Глузман у спецраді Луганського

національного університету, наше спілкування з Олександрою Яківною, і те тепло і доброзичливе ставлення, яке лунало з її боку.

За кілька років доля знову мене звела з Олександрою Яківною. 2011 року мене було включено у групу з розроблення Державного стандарту початкової освіти, керівником якої була Олександра Яківна. Ми працювали дуже злагоджено і ефективно. Олександра Яківна надала нам можливість проявити наші здібності, науковий і творчий підхід до розробки цього документа. Ми постійно відчували мудре, спокійне керівництво, працювали як одна злагоджена команда. Створеним тоді Державним стандартом ми й досі пишаємось.

Це не єдиний випадок нашої співпраці. Далі була програма (2012 рік), проект Нова українська школа (НУШ, 2016–2019 роки), робота над Державним стандартом початкової освіти НУШ, створення Типових освітніх програм (НУШ–1) під керівництвом Олександри Яківни.

Хочеться окремо зупинитися на роботі у проекті НУШ, на наших зустрічах у Львові. Робота у проекті зазвичай відбувалася наступним чином – спочатку лекції, потім ми працювали у групах з освітніх галузей, розробляючи окремі фрагменти документів. Лекції нам читали фахівці з Польщі, в тому числі й з тих питань, по яких Олександрі Яківні було багато що сказати. Але вона вчилася, дуже уважно слухаючи іноземних колег. Її природна скромність, вихованість не дозволяла демонструвати високий рівень компетентності і виділятися з-поміж інших. Але завжди вона намагалася звернути увагу на більш важливі з точки зору розроблення нормативних документів питання, зокрема на результати навчання, які мали бути виписані у нормативних документах чітко і логічно. Відверто скажу, що не все вдалося зробити так, як ми розуміли, тому подальша робота була продовжена у Києві. І тут Олександра Яківна виявила наполегливість і компетентність під час зустрічей з керівництвом МОН України з тим, щоб Державний стандарт початкової освіти дійсно був тим документом, який не лише декларує гарні гасла, а й був зрозумілим і корисним вчителям, виконував би свою функцію – презентацію результатів навчання у першому циклі загальної середньої освіти. Звичайно, постійна потреба відстоювати свою точку зору не пройшла не помітно. Олександра Яківна витратила на доведення наукової позиції багато сил, енергії і здоров'я.

Очевидно, що за таких умов робота над типовими освітніми програмами (ТОП НУШ) була вже організована у групі одностумців. У МОН України було представлено і затверджено два варіанти програм (НУШ–1 і НУШ–2), однією з яких була програма, створена колективом авторів під керівництвом Олександри Яківни Савченко.

Я радію від того, що за останнє десятиліття було багато приводів для спілкування, для співпраці з Олександрою Яківною. Завжди, коли я була в Інституті педагогіки, обов'язково заходила до неї. І не зважаючи на постійну зайнятість, у Олександри Яківни завжди був час, щоб розпитати мене про мої справи, дати слушні поради. Я завжди відчувала її душевне тепло і людяність. На жаль, зараз її кабінет порожній...

Я з вдячністю згадую той час, коли я брала участь у виборах членів-кореспондентів Національної академії педагогічних наук України по Відділенню загальної середньої освіти. Поради Олександри Яківни, її підтримку забути неможливо! І вже у статусі членкора НАПН України я постійно відчувала її увагу, турботу і надійне плече.

Я дякую долі за те, що в моєму житті була Людина, фахівець з великої літери, – Олександра Яківна Савченко, яка залишиться з нами назавжди взірцем служіння педагогічній науці, освіті України!

*Собко Валентина Олексіївна,
доцент кафедри теорії і методики початкової освіти
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка*

Науковий доробок О. Я. Савченко у підготовці майбутніх учителів початкової школи

Підготовка майбутнього вчителя до активної, ефективної, високопродуктивної професійної діяльності відповідно до пріоритетних завдань вищої освіти на сьогодні визнається як одна з актуальних проблем, оскільки саме від рівня професійної готовності педагога залежить успішна реалізація означених державою освітніх завдань.

У процесі формування професійної готовності майбутніх учителів початкової школи важливе місце займає науковий доробок видатної української вченої, дослідниці проблем загальної педагогіки, дидактики початкової освіти й методики читання Олександри Яківни Савченко.

Досягнення якості освіти на сучасному етапі потребує компетентного вчителя, який має успішну дидактичну підготовку, володіє дидактичними технологіями й уміннями, може забезпечити навчальне середовище, спрямоване на вироблення і розвиток у здобувачів освіти умінь діяти, застосовувати досвід у різних життєвих ситуаціях [1]. Оновлення змісту освіти та організації навчального процесу, як зазначає О. Я. Савченко, ґрунтується на нових підходах до формування професійної компетентності вчителя, домінуювальним серед яких є компетентнісний [2].

Ознайомлення майбутніх фахівців із педагогічною спадщиною Олександри Яківни здійснюється на лекційних, практичних заняттях із педагогіки і фахових методик, під час самостійного опрацювання окремих тем курсів та у науково-дослідній роботі; одержані знання, вироблені вміння й навички, результати досліджень студенти використовують у процесі педагогічної практики.

Вивчаючи науковий доробок видатної вченої, майбутні вчителі дізнаються, що особливе значення у характеристиці якості початкової освіти має оволодіння молодшими школярами такими новоутвореннями цього віку, як *уміння вчитися, готовність (операційна, змістова) для продовження навчання в основній школі, моральна вихованість, позитивний соціальний досвід*; на якість освіти впливає багато чинників, зокрема: створення і «окультурення» освітнього середовища на засадах загальнолюдських і національних цінностей; якість змісту освіти; повноцінна реалізація ідей особистісно зорієнтованої освіти; сформованість у молодших школярів ключових компетентностей; технологічність методики початкового навчання [3]. Дослідниця у своїх працях наголошує, що прийняття компетентностей (та їх результативної складової – компетенцій) як цілей освіти зумовлює те, що зміст освіти має набувати орієнтації на особистісні досягнення кожного школяра, а предметні знання і вміння стають не метою навчання, а лише основою у засвоєнні ключових і предметних компетентностей [4].

Забезпеченню належного рівня теоретичних знань студентів із методики навчання літературного читання в початкових класах, формуванню практично-методичних умінь, необхідних для активної професійної діяльності майбутніх учителів у системі початкової мовно-літературної освіти, опануванню здобувачами вищої педагогічної освіти ефективних форм організації освітнього процесу з літературного читання, методів і прийомів формування ключових і читацької компетентностей молодшого школяра на сучасному етапі розвитку школи сприяє робота з підручниками Олександри Яківни з літературного читання та методичними посібниками: «Методика читання у початкових класах», «Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра», «Система міжпредметних зв'язків на уроках з літературного читання» та ін.

У фаховій підготовці учителів до організації освітньої діяльності на уроках читання значну увагу приділяємо ознайомленню студентів із рекомендаціями О. Я. Савченко щодо впровадження програми з літературного читання у 2–4 класах, роботи з новими підручниками автора (методичний коментар і тематичне планування матеріалу), використання інтерактивних методів і прийомів, розуміння молодшими школярами літературних творів (сутність процесу і засоби формування) тощо. Особливо активізує діяльність здобувачів освіти підготовка інформаційних повідомлень з актуальних проблем реалізації завдань мовно-літературної освітньої галузі (змістова лінія «Читаємо»; змістові лінії «Літературного читання») у контексті Концепції «Нова українська школа на основі творчого доробку видатної вченої: розвиток творчої діяльності учнів на уроках літературного читання; варіативність побудови уроків читання; забезпечення доступності знань і якісного засвоєння програмового матеріалу, всебічного розвитку школярів; формування духовно-моральних цінностей учнів.

Олександра Яківна брала активну участь у науково-методичних конференціях, семінарах на базі Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, зокрема це:

всеукраїнські науково-практичні конференції: «Актуальні проблеми підготовки вчителя початкових класів з фахових методик у вищих педагогічних навчальних закладах» (2003 р., 2010 р.), «Реалізація нових технологій навчання, виховання та розвитку молодших школярів у творчому досвіді учителів початкових класів» (2007 р.), «Вища педагогічна освіта в Україні: історія та сучасність» (2009 р.);

науково-методичні семінари: «Науково-методичне забезпечення контролю й оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів на засадах компетентнісного підходу» (2009 р.); «Методика формування ключових і предметних компетентностей у молодших школярів» (2013 р.); «Підготовка майбутніх учителів до реалізації Концепції «Нова українська школа»» (2018 р.); «Формування критичного мислення в процесі освітньої діяльності в контексті Концепції «Нова українська школа» (2019 р.) та ін.

На формування особистості майбутнього вчителя початкових класів, становлення його громадянської позиції, розвиток педагогічних творчих здібностей значний вплив мали доповіді О. Я. Савченко, присвячені проблемам: гуманізація педагогічної освіти; моделювання як засіб опрацювання художніх творів на уроках читання; розуміння тексту – стрижнева якість читацької компетентності; компетентнісна спрямованість нових навчальних програм для початкової школи; компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутнього вчителя та ін.

Використання наукового доробку О. Я. Савченко у підготовці майбутніх учителів початкової школи сприяє мотивації методичної діяльності студентів, опануванню здобувачами вищої педагогічної освіти теоретичної бази фахових дисциплін, компетентнісного підходу, новітніх технологій навчання та навичок їх практичного застосування, формуванню у них здатності до творчої педагогічної діяльності, безперервної самоосвіти та професійного самовдосконалення.

Використані джерела

1. Савченко О. Я. *Дидактика початкової освіти: підручн. К. : Грамота, 2012. 504 с.*
2. Савченко О. Я. *Компетентнісний підхід як чинник якості професійної підготовки майбутнього вчителя. Формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів у навчальному процесі: теоретичні аспекти: Дайджест 1 / Укл. О. В. Онопрієнко. Донецьк : Каштан, 2011. 98 с. С. 15–22.*
3. Савченко О. Я. *Якість початкової освіти: сутність і чинники впливу. Формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів у навчальному процесі: теоретичні аспекти: Дайджест 1 / Укл. О. В. Онопрієнко. Донецьк : Каштан, 2011. 98 с. С. 5–14.*
4. Савченко О. *Системний підхід до модернізації змісту загальної середньої освіти. Рідна школа. 2010. № 1–2. С. 3–7.*

*Сухомлинська Леся Віталіївна,
науковий співробітник
відділу педагогічного джерелознавства та біографістики
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського*

Онлайн-проект «Казки В. О. Сухомлинського у підручниках та посібниках О. Я. Савченко»

Наукові інтереси академіка О. Я. Савченко нерозривно пов'язані з початковою школою, свій трудовий шлях вона почала вчителем молодших класів. Починаючи з 1980-х років до шкільних програм входять її підручники з читання для початкової освіти – збірник творів для позакласного читання «Струмочок» (1978) (у співавторстві з Н. Ф. Скрипченко), численні читанки для різних класів початкової школи (1983–1993), збірки «Первоцвіт» (1994), «Барвистий клубок» (1996), «Умій вчитися» (1995), «Розвивай свої здібності» (1995). Впродовж багатьох років уся ця підруничкова література неодноразово перевидавалася, що відображено у біобібліографічному покажчику «Академік АПН України О. Я. Савченко» [1].

У цій навчальній літературі неабияке місце належить художнім мініатюрам, автором яких є В. О. Сухомлинський. У статті «Грані дидактичної системи В. О. Сухомлинського» О. Я. Савченко докладно пояснює, чому обрала саме казки павлівського педагога: «Звертаючись до читачів, автор писав, що... школа – джерело живої думки і слова, а казка – дитинство думки. Своїми дидактичними казками, зверненими і до дорослих, і до малих, В. О. Сухомлинський розкрив розмаїття та своєрідність уявлень дитини про навколишній світ... Їх висвітлює пульсуючий розум, дивотворний дар самого педагога, який опоетизував думки і почуття кількох поколінь дітей» [2, с. 115].

Упродовж 2021 р. ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського реалізувала проект «Казки В. О. Сухомлинського у підручниках та посібниках О. Я. Савченко», поміщуючи на фейсбуці казки та оповідання Василя Сухомлинського, відібрані й включені педагогинєю в її навчальні книги. Проект адресований педагогам початкової та дошкільної освіти, студентам закладів педагогічної освіти, науковцям, працівникам шкільних бібліотек, батькам, широкому загалу з метою популяризації художньої спадщини В. О. Сухомлинського та вшанування пам'яті О. Я. Савченко серед якомога ширшої аудиторії [3].

Проектом передбачено розміщення щомісяця однієї казки чи оповідання, супроводжуване дитячим малюнком або малюнком професійного художника до цієї казки. Тут же подається бібліографічний опис, з якого саме підручника чи посібника взято казку. За 12 місяців заплановано оприлюднити такі твори: «Квітка сонця», «Все в лісі співає...», «Іменинний обід», «Який слід повинна залишити людина на землі?», «Соловей і Жук», «Моя мама пахне хлібом», «Скільки ж ранків я проспав!», «Співуча пір'їнка», «Усмішка», «Горбата дівчинка», «Смітник», «Як міняється колір снігу?».

Першим було оприлюднено оповідання «Квітка сонця» (23.01.2021), в якому описано квітку соняшника, що повертає свою голівку за сонцем упродовж дня. Воно

побачило світ у другому виданні навчального посібника авторства О. Я. Савченко «Барвистий клубок» (1996). Ця збірка мала на меті допомогти вчителям і батькам розвивати пізнавальні здібності дітей та формувати у них основні загальнонавчальні вміння, активізувати життєві спостереження дітей, інтегрувати навчальний матеріал з різних предметів. Публікацію на фейсбуці було супроводжено малюнком шестикласниці Мотренко Ірини.

Наступні публікації підібрані нами з підручкової літератури різних років, які Олександра Яківна вважала й сьогодні актуальними і важливими для сучасної української школи, як-от «Іменинний обід» – про виховання поваги до старших людей, «Який слід повинна залишити людина на землі?» – про пошуки своєї справи і гідного місця у житті, «Моя мама пахне хлібом» – про важливість професії пекаря, «Усмішка» – про навчання ввічливості і поваги до інших, «Смітник» – про привчання до виконання дитиною трудових обов'язків, «Горбата дівчинка» – про приклад доброти й сердечності до дітей з інвалідністю у шкільному виховному процесі, «Все в лісі співає...», «Скільки ж ранків я проспав!», «Як міняється колір снігу?» – про спостереження і замишування красою природи тощо.

Дописи проілюстровані дитячими малюнками або ілюстраціями професійних художників, які оформлювали казки В. О. Сухомлинського у різних виданнях – Л. В. Белякової, К. В. Самойлова [5] та ін.

Аналіз активності відвідувачів сторінки засвідчує, що проект користується популярністю та отримує схвальні відгуки (загалом на кожну публікацію реагують від 30 до 300 осіб), що надихає нас і надалі розповсюджувати і популяризувати художню спадщину В.О. Сухомлинського, поміщену в навчальних книгах О. Я. Савченко для школярів молодшого віку, за допомогою соціальних мереж та інших медіа.

Використані джерела

1. Академік АПН України О. Я. Савченко: Біобібліогр. покажч. / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; вступ. стаття Бібік Н. М.; упоряд.: Ворон Л. М., Заліток Л. М., Печенежська О. А.; наук. ред. Букишина Т. Ф. ; бібліогр. ред. Пономаренко Л. О. Наукова школа академіка Олександри Савченко / Ін-т педагогіки, АПН України. упоряд.: Кодлюк Я. П., Довга Т. Я.; за заг. ред. Кодлюк Я. П. К.: Пед. преса, 2007. 132 с.

2. В.О. Сухомлинський у роздумах сучасних українських педагогів : монографія / упоряд. : О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко ; авт. кол. : О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко, В. С. Курило, І. Д. Бех та ін. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. 504 с.

3. Казки В. Сухомлинського у підручниках та посібниках О. Я. Савченко: онлайн проект. URL: https://www.facebook.com/hashtag/%D0%9A%D0%B0%D0%B7%D0%BA%D0%B8_%D0%A1%D1%83%D1%85%D0%BE%D0%BC%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE

4. Савченко О. Я. Барвистий клубок : дивись, міркуй, відповідай : навчання і розваги. Вид. 2-ге, допов. К.: Бліц, 1996. 111 с.: іл.

5. Сухомлинський В. Бути людиною / мал. Л. В. Белякової, К. В. Самойлова. Харків : Белкар-книга, 2016. С. 34.

*Сухомлинська Ольга Василівна,
головний науковий співробітник
відділу педагогічного джерелознавства
та біографістики ДНПБ України
ім. В. О. Сухомлинського*

Прочитання Олександром Савченко праць Василя Сухомлинського

Олександри Яківна Савченко – відомий український дидакт, фахівець з початкової освіти, автор «дидактичної системи розвитку пізнавальної активності і самостійності молодших школярів, – зазначається в біографічному довіднику «Національна академія педагогічних наук України». – Вона створила підручники з читання і літературного читання для учнів початкових класів, методичні посібники для вчителів початкових класів, дидактичних посібників з розвитку навчальної діяльності молодших школярів» [1, с. 111].

Поле діяльності Олександри Яківни було дуже широке, воно включало і громадську, просвітницьку роботу. Так, вона не лише брала активну участь у роботі Всеукраїнської асоціації Василя Сухомлинського, а й очолювала її впродовж майже 30 років, поєднуючи організаційну роботу з творчою. Ще у 1974 році вона разом зі своїми колегами долучилася до висунення на здобуття Державної премії УРСР Василя Сухомлинського за книгу «Серце віддаю дітям» [2]. З 1993 року, з часу проведення Міжнародної науково-практичної конференції «Європейська педагогіка і Василь Сухомлинський як сучасний педагог-гуманіст» почала писати і публікувати статті, присвячені творчій спадщині педагога. Загалом ми нарахували 23 наукові статті авторства Олександри Яківни, які було поміщено в різних часописах і монографічних виданнях. Їх тематику і зміст підрозділяємо на декілька груп.

Передовсім назовімо цикл статей О. Савченко, пов'язаних з розкриттям загальнопедагогічної спадщини павлівського вчителя, і серед них такі: «Цілі освіти у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського» (1996), «Навчально-виховне середовище сучасної школи і діалог з В. О. Сухомлинським» (2004), «Психодидактичні аспекти реалізації здоров'язбережувальної функції шкільної освіти: діалог з В. О. Сухомлинським» (2008), «Школа культури – діалог з В. О. Сухомлинським» (2013), «Толерантність як цінність шкільної освіти» (2014). У цих та інших працях авторка веде розмову з Василем Олександровичем про функції, мету і завдання шкільної освіти та

перелічує їх – це розвивальна, особистісно орієнтована, трудова, діяльнісна, а також і широка культуротворча функція, тобто висвітлює підходи педагога до організації і діяльності загальноосвітнього закладу як до єдності освіти, виховання і розвитку дитини. Особливу увагу дослідниця приділяла питанням створення і функціонування освітньо-виховного середовища, позиції В. Сухомлинського щодо цього явища як єдності освітніх, соціальних, культурних, географічних, інформаційних умов життєдіяльності дитини та підкреслювала їх актуальність в наш час. У 2004 році вона зазначала, що «для сучасного шкільництва характерним є бурхливе оновлення умов навчання і виховання. Цей процес, на наш погляд, відбувається переважно спонтанно, без концептуального бачення різних підходів до моделювання оптимального середовища для різних типів шкіл. Ми вважаємо, що саме звертання до досвіду Сухомлинського дозволить нам розглянути, як за його керівництва в Павлівській школі було створене діяльне, різнопланове і водночас цілісне за своїм педагогічним впливом навчально-виховне середовище. Правильніше говорити у цьому випадку про освітній простір: шкільне містечко, природне і соціальне довкілля» [3, с. 129]. Називаючи його складові – навчальне, природне, соціальне, ігрове, господарське, технологічне, інформаційне, – вона виокремлює мету організації довкілля – всебічний розвиток дитини через різні види діяльності – навчальної, дозвіллевої, творчої з чітко визначеною місією вчителя, яка полягає в педагогічній інструменталізації цього процесу. Олександра Яківна була переконана, що «вивчення педагогічної системи В. О. Сухомлинського в контексті проблеми проектування, створення і педагогічного використання освітнього простору відкриває науковцям і практикам нові резерви в модернізації сучасної шкільної освіти» [3, с. 135].

До наступної групи публікацій належать статті, де О. Савченко аналізує дидактичні погляди В. Сухомлинського. Яскравим прикладом такого звернення є перша стаття з цього циклу – «Грані дидактичної системи В. О. Сухомлинського» (1993), де авторка стверджує, що впродовж усього педагогічного шляху «виняткову увагу він приділяв проблемі всебічного розвитку особистості у різних видах діяльності, постійному і планомірному формуванню пізнавальних здібностей дітей» [4, с. 111]. Вона оцінює дидактичні ідеї педагога з точки зору їх успішної реалізації в українській школі та виділяє ті, які необхідно впроваджувати в початковій освіті в подальшому. До останніх учена зараховує наступні: «1) постановка перспективних цілей розвитку дітей в процесі навчання з урахуванням індивідуальних особливостей; 2) необхідність інтелектуалізації трудової діяльності; 3) взаємозв'язок чуттєвого і логічного елементів пізнання; 4) проведення уроків мислення в природі; 5) педагогічна система розвитку літературної творчості дітей різного віку; 6) стимулювання інтелектуальних почуттів та пізнавальних інтересів учнів» [4, с. 112–113]. Відзначимо, що це було написано у 1993 році, і не втілені у ті роки ідеї нині вже становлять складову діяльності Нової української школи.

Олександра Яківна окреслює головні складові дидактично-методичної системи Сухомлинського: органічний зв'язок навчання і розвитку дитини як культурологічної

функції освіти, позитивна мотивація, вміння вчитися, залучення національної культури, мистецтва, стимулювання до самопізнання.

До цієї «дидактичної» сухомліністики відносимо і статтю О. Савченко «Джерела мотивації навчальної діяльності учнів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського» (2000), де вона наголошує на таких чинниках, виділених педагогом: знати дитину, навчити вмінням учитися, що складаються з 12 комплексних умінь; особистісна зорієнтованість навчання, етика навчального спілкування тощо [5]. Дидактичним проблемам присвячена і стаття Олександри Яківни «Розвиток особистості школяра – стрижнева проблема творчості В. О. Сухомлинського» (2011), в якій вона наголошує, що педагог працював згідно розробленої ним системи розвитку особистості, яка складалася з таких компонентів: цілі і цінності навчально-виховного процесу, система впливу, яка включає 9 складових – від вивчення дитини до створення розвивального середовища, розуміння світу дитинства, увага і любов до кожного учня, мотивація розвитку і саморозвитку, розвиток мислення, мовленнєвих умінь, відповідний процес оцінювання діяльності учня, виходячи з індивідуальних особливостей його розвитку [6].

Наступний напрям розгляду Олександром Яківною творчої спадщини В. Сухомлинського полягав у популяризації та включенні його художніх мініатюр до підручників для читання для учнів 1–4 класів. Вона оцінювала цю грань творчості педагога як розвивальну, навчальну і виховну, а також як «міжпредметну систему завдань і художніх засобів для вироблення в учнів умінь аналізувати, порівнювати, виділяти головне, узагальнювати, встановлювати причину і наслідок... Своїми дидактичними казками, зверненими і до дорослих, і до малих, В. О. Сухомлинський розкрив розмаїття та своєрідність уявлень дитини про навколишній світ» [4, с. 115].

Особливо цінувала дослідниця великий виховний потенціал художнього доробку педагога. У статті «Художні твори Василя Сухомлинського для дітей як джерело виховання цінностей» (2011) вона стверджує, що він створив «авторську педагогічну систему виховання і розвитку молодших школярів засобами художнього слова, яке він уважав найкращим виразником складних морально-етичних ідей. Ця система була якісно новим явищем того часу, що стимулювала інноваційний рух вчителів початкових класів впродовж наступних десятиліть» [7, с. 441–442].

Звернення вченої до художніх мініатюр В. Сухомлинського відбулося ще у 1978 році, коли оповідання «Легенда про піонера» було включене укладачами (Н. Скрипченко, О. Савченко) до збірника творів для позакласного читання у другому класі «Струмочок» [8, с. 132]. У подальшому, «працюючи в цьому напрямі впродовж тривалого часу, ми прагнули побудувати систему впровадження літературної спадщини педагога у зміст і методіку предмета читання у 2–4 класах шкіл з українською мовою навчання. Вона передбачала передусім обґрунтування переліку творів, які необхідно відібрати для засвоєння учнями сутності базових цінностей життя. Всього було відібрано і включено в зміст підручників 28 текстів...» [9, с. 443].

У посібнику для вчителя «Методика читання у початкових класах» (2007) Олександра Яківна виділила в окремих параграфів тему «Уроки-роздуми за творами Василя Сухомлинського», де аналіз змісту і спрямованості художніх мініатюр пов'язала з реалізацією змістових ліній програми навчання та структурою змісту читання, й на цій основі – з методичними прийомами проведення занять за включеними у читанки оповіданнями та казками у їх тематичній різноманітності [9]. Вона, зокрема, зазначила: «Уся творчість В. Сухомлинського, як дитячого письменника, є своєрідною програмою виховання і розвитку дитини. Кожна казка, кожне оповідання, що включені до підручників, є основою для морально-етичних роздумів, висловлювання учнями власних оцінних суджень, імпульсом до самоаналізу. Благодатним матеріалом для читання й аналізу є твори “Як Наталя у Лисиці хитринку купила”, “Сьома дочка”, “Покинуте кошеня”, “По волосинці”, “Горбатенька дівчинка”, “Красиві слова і красиві діла”, “Кінь утік”, “Гвинтик”, “Як Павлик списав у Зіни задачу”, “Який слід повинна залишити людина на Землі”» [9, с. 244].

Навіть із частковою зміною програм для початкового навчання, зі створенням нового покоління підручників для початкової освіти, О. Савченко незмінно включала художні мініатюри Сухомлинського до підручників, відбираючи кожного разу все нові із багатой скарбниці педагога.

Ідеї, оприлюднені В. Сухомлинським і сприйняті Олександром Яківною, були суголосні її теоретико-методологічним позиціям, стали певним відліком для власних пошуків і знахідок, були розвинуті, збагачені й ускладнені в її загальнопедагогічних, загальнодидактичних та методичних працях.

Використані джерела

1. Національна академія педагогічних наук України. Біографічний довідник. К.: Вид. дім «Сам», 2017. 272 с.
2. Всенародне визнання / Богданович М., Савченко О., Скрипченко Н., Коваль Г. // Рад. освіта. 1974. 28 вересня.
3. Савченко О. Я. Навчально-виховне середовище сучасної школи: діалог з В. О. Сухомлинським // В кн.: В. О. Сухомлинський у роздумах сучасних українських педагогів. Луганськ, 2012. С. 127–136.
4. Савченко О. Я. Грані дидактичної системи В. О. Сухомлинського // В кн.: В. О. Сухомлинський у роздумах сучасних українських педагогів. Луганськ, 2012. С. 111–116.
5. Савченко О. Я. Джерела мотивації навчальної діяльності учнів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського // Педагогіка і психологія. Зб. наук. праць. Харків: Харківський ДПУ, 2000. С. 55–58.
6. Савченко О. Я. Розвиток особистості школяра – стрижнева проблема творчості В. О. Сухомлинського // Животворча сила пед. спадщини В. О. Сухомлинського. Донецьк, Витоки, 2011. С. 17–22.

7. Савченко О. Я. Художні твори Василя Сухомлинського для дітей як джерело виховання цінностей // Пед. дискурс, 2011. Вип. 10. С. 441–444.

8. Василь Олександрович Сухомлинський: до 100-річчя від дня народження: біо-бібліографічний покажчик / упоряд. О. В. Сухомлинська, Л. Д. Березівська, Л. І. Страйгородська та ін. Вінниця: Твори, 2018. 395 с.

9. Савченко О. Я. Методика читання в початкових класах. Посібник для вчителя. Київ: Освіта. 2007. С. 245–292.

Тарасенко Галина Сергіївна,
професор кафедри екології,
природничих та математичних наук
Вінницької академії безперервної освіти

Екологія душі Олександри Савченко

Про Олександрю Яківну Савченко я думаю часто. Думки про неї світлі, як прозорість весни. Адже вона завжди залишала по собі лише світло – ідей, пропозицій, турбот і прагнень.

Якось натрапила на мудрі філософські міркування. Людина, яка на може створювати, хоче зруйнувати (Е. Фромм). Це дійсно так. Спрацьовує огидний комплекс Герострата (зруйнувати те, до чого не можеш дострибнути – чи то храм, чи то пам'ятник, чи то чийсь авторитет. Людина ж, яка може створювати, вміє і прагне це робити щодня, така людина, як правило, поважає храм чужої душі, відкриває для себе її у всіх гранях, допомагає самоствердитись у цьому світі.

Саме таким творцем завжди була і досьогодні є Олександра Яківна Савченко (не можу і не хочу думати про неї в минулому часі). Творила щогодини і щоднини. Ліпила невпинно і невтомно образ майбутнього української школи. Підручникотворення стало її повсякчасною турботою. А її наукова школа створювалась десятиліттями на найвищому рівні наукової добротності.

Власне по-іншому й не могло бути. Науковий шлях самої Олександри Яківни був стрімким, чесним і вражає плідним. Працювала вчителем початкових класів, викладачем педагогічного інституту, захистила дві дисертації – кандидатську і докторську. Притому останню захистила зовсім молодою, коли їй було трохи за 40 років. Мені пощастило тоді бути присутньою на захисті. Для аспірантки першого року навчання це були незабутні враження і недосяжний приклад. Під час блискучого захисту Олександра Яківна виставила на виставковій полиці в залі засідань спеціалізованої ради десятки своїх уже знаних в Україні книжок, які репрезентували її наукові ідеї і були високо оцінені освітянами. Тоді це було зрозуміло і аксіоматично. Олександра Яківна не крапа чужих ідей, не «їздила на чужих плечах», не створювала собі штучний авторитет. Все було справжнє.

Такою була до останнього подиху – чесною перед собою і людьми, принциповою, незламною і безкінечно відповідальною за справу, якій віддала життя.

Олександра Савченко є і буде своєрідним медіумом між величчю ідей видатних педагогів минулого і нашим карколомним часом, коли моральна ентропія знецінює безцінне. І байдуже спостерігати це неможливо. Власне Олександра Яківна ніколи й не спостерігала – вона діяла. Як активний член Всеукраїнської асоціації Василя Сухомлинського, як фундатор цієї Асоціації, Олександра Савченко об'їздила всю Україну для зустрічей з вчителями, викладачами вишів, студентами. В таких зустрічах гартувалась її чиста і мудра душа. Через полум'яне слово Олександри Савченко, крізь призму її морального авторитету освітяни швидше і точніше наближувались до розуміння величчю духовного спадку Василя Сухомлинського.

Вінниччина пам'ятає численні зустрічі з Олександрою Яківною. Її тут завжди чекали друзі, колеги, однодумці. Серед них яскрава постать відомої дослідниці історії вітчизняної освіти, активної сухомлінки Валентини Яківни Волошиної. Тісна дружба і наукове взаєморозуміння навіки пов'язали їхні життєві шляхи. У 1997 році у Вінниці відбулись Четверті Всеукраїнські педагогічні читання імені В. О. Сухомлинського, завдячуючи саме цьому плідному науковому тандему.

Олександра Яківна була частим гостем інших Вінницьких наукових форумів. Її виступи на науково-практичних конференціях завжди збирали численні аудиторії вчителів і студентів. Вона вміла запалити освітян ідеями Істини, Добра і Краси. І це були зовсім не пафосні промови. В її думках відлунювала жива етика і жива естетика Василя Сухомлинського.

Олександра Савченко була хранителькою пам'яті про Василя Сухомлинського і дуже раділа кожному пам'ятнику на його честь, збирала їх світліни і планувала оформити карту розташування в Україні. Ряд світлин погруддя педагога Олександра Яківна зробила у Вінниці на території педагогічного університету під час перебування на науковій конференції.

Крім того, перебуваючи у Вінниці, Олександра Савченко завжди знаходила час для живого спілкування з педагогами-практиками, відповідала на їх запитання, давала поради, проводила численні консультації. Ніщо не проходило повз її увагу – нова книжка, новий регіональний буквар, нова технологія, які народились на теренах вінницької освіти. І треба підкреслити, що увага ця була щира, доброзичлива і делікатна. Ніколи не вдавалась до огульної критики. Підтримувала вогник творчості в інших, адже сама творила і цінувала творців.

І, насамкінець, сердечне зізнання у вдячності – від моєї душі про її душу. Олександра Яківна стала для мене абсолютно рідною людиною, хоча я не належу офіційно до її наукової школи. Завжди приймала, підтримувала, надихала, захищала. Під її материнськими крилами завжди було тепло і безпечно. І справа навіть не у величчю її наукового таланту. Так промовляла до людей її душа – чиста, не заплямована гординою, заздрістю та інтригами. Душа трудівниці, запліднена любов'ю до людей і до освітянської справи. Ніби про Олександрю Яківну написані ці рядки: «Душа, як

і серце, як батько і мати, дається з народження тільки одна. Отож в чистоті її треба тримати, з поверхні до серця, до самого дна» (Г. Акулов).

Душа Олександри Савченко завжди житиме поміж нас в ідеях, книгах, підручниках, учнях і буде мірилом наукової чесності і плідності педагогічної праці.

Ткаліч Райса Іванівна,
вчитель початкових класів
Броварської загальноосвітньої
школи I–III ступенів № 2
ім. В. О. Сухомлинського
Броварського району
Київської області

Людина народжується, щоб лишити по собі слід вічний (пам'яті О. Я. Савченко присвячується)

Багаторічна співпраця нашого закладу освіти з Національною академією педагогічних наук України дала позитивні результати і мені. Особливо з лабораторією початкової освіти Інституту педагогіки і, зокрема, з Олександрою Яківною Савченко. Кожна зустріч із нею на звітних наукових конференціях збагачували мою педагогічну майстерність. Творчий потенціал і майстерність О. Я. Савченко полягали в умінні поєднувати сердечність із мудрістю та високим професіоналізмом. Лише творча особистість може створювати, управляти, пропонувати нові технології, нові теорії, нові напрями розвитку. Саме такою була Олександра Яківна.

Особистий приклад видатного педагога, а ще відвідування нею моїх уроків, їх глибокий аналіз та індивідуальні бесіди про сутність педагогічної праці надихали мене на творчу діяльність.

Предметом особливої уваги у роботі О. Я. Савченко була робота з учителями. Вона завжди давала мудрі поради педагогам. Я вважаю, що ті «золоті зернята», які посіяла Олександра Яківна в душах класоводів нашої школи, багато-багато років будуть давати безцінні сходи.

«Людина народжується на світ не для того, щоб зникнути безвісною пилинкою. Людина народжується, щоб лишити по собі слід вічний» (Сухомлинський В. О.).

*Усик Любов Миколаївна,
вчитель початкових класів
Лисичанської загальноосвітньої школи I-II ступенів № 9
Лисичанської міської ради Луганської області*

Науково-педагогічна спадщина Олександри Савченко

Початкова школа — корінь усієї освіти, від якого залежить,
яким зеленим і пишним буде все дерево пізнання.

О. Я. Савченко [1].

Педагогіка початкової школи України є широковідомою і визнаною в усьому світі завдячуючи праці Олександри Яківни Савченко. Нові ідеї розвитку української освіти гартуються під крилами відомих науковців, серед яких завжди сятиме ім'я Олександри Яківни.

Олександра Яківна – відомий вчений у галузі загальної педагогіки та дидактики початкової школи, автор оригінальної педагогічної системи формування та розвитку пізнавальної активності та самостійності школярів. Є фундатором потужної наукової школи. Олександра Яківна є автором або співавтором понад 700 наукових праць та низки підручників. Брала активну участь в атестації кадрів вищої кваліфікації в якості члена спеціалізованих вчених рад [2].

Олександра Яківна підтримувала реформування шкільної освіти в Україні. Типові освітні програми для учнів 1 – 4 класів Нової української школи було розроблено під її керівництвом. Нове покоління українських школярів також буде навчатись і розвиватись завдяки роботі Олександри Яківни [3].

Олександра Яківна Савченко народилася 8 травня 1942 року в місті Ізмаїл Одеської області. У 1963 році закінчила Ізмаїльський державний педагогічний інститут, факультет педагогіки і методики початкового навчання. З 1963 по 1967 роки Олександра Яківна працювала вчителем початкових класів шкіл м. Києва та викладачем Київського державного педагогічного інституту імені О. М. Горького.

Молодою вчителькою у 1967 році вона вступила до аспірантури Українського науково-дослідного інституту педагогіки Міністерства освіти УРСР і відтоді наукова діяльність стала для неї не просто роботою, а одним із найважливіших і найцікавіших складників життя; так про своє ставлення до науки говорить сама Олександра Яківна. Сходінки її професійного життя від молодшого, старшого, завідувача відділу початкової освіти до головного наукового співробітника Інституту педагогіки охоплюють державну й активну громадську діяльність. Упродовж 1995–2000 років Олександра Яківна працювала заступником міністра освіти України; у 1992 році вона стала академіком-засновником Академії педагогічних наук України і головним ученим секретарем, а з 1998 до 2002 року – академіком-секретарем Відділення дидактики, методики та інформаційних технологій в освіті АПН України. Сім років (2000–2007 рр.) Олександра Яківна обіймала високу посаду віцепрезидента АПН України.

Наукова діяльність О. Я. Савченко охоплює сферу концептуального та нормотворчого супроводу розвитку загальної середньої освіти в Україні; вона є автором педагогічної системи формування пізнавальної самостійності дітей молодшого шкільного віку. Дидактична система О. Я. Савченко визнана науковими колами України (вона – почесний професор Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Київського університету імені Бориса Грінченка, Миколаївського державного педагогічного університету імені В. О. Сухомлинського, Ізмаїльського гуманітарного університету, Хмельницької гуманітарної академії). За наукового керівництва Олександри Яківни підготовлено Концепцію державних стандартів загальної середньої освіти для 11-річної та 12-річної школи, Концепцію 12-річної школи, Концепцію початкової освіти, Державні стандарти для початкової і основної школи. Вона є одним із розробників Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття»), Національної доктрини розвитку освіти тощо. Також значним є внесок О. Я. Савченко в розвиток історико-педагогічної науки України. Олександра Яківна є автором понад 700 наукових праць, серед яких численні монографії, навчально-методичні посібники, декілька поколінь шкільних підручників. Серед друкованих видань: Український педагогічний журнал, підручники з читання для початкової школи; навчальні посібники розвивального спрямування для молодших школярів – «Барвистий клубочок», «Розвивай свої здібності», «Умій вчитися» (уперше в історії вітчизняного підручникотворення); підручник для студентів педагогічних факультетів «Дидактика початкової школи»; посібники для вчителів «Урок у початкових класах», «Сучасний урок у початкових класах», «Читання в 4 класі», «Виховний потенціал початкової освіти»; книга для батьків «Сімейне виховання. Молодші школярі» та багато інших. Відомий український вчений у галузі загальної педагогіки і дидактики початкової школи О. Я. Савченко підготувала 15 докторів та 32 кандидати педагогічних наук, її учні завжди з теплом і вдячністю відгукуються про свого наукового керівника. «Якщо стиснути до афоризму особистісну характеристику нашого вчителя, то можна сказати: талановита, справжня, вимоглива, доброзичлива, духовна. І коли зустрінеш у житті таку Людину – Особистість, то час переростає у щось невимовно значне, що вивищує тебе над самим собою, зумовлює професійну наснагу і відповідальність» – так про Олександру Яківну пишуть її учні Н. М. Бібік, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, і М. С. Вашуленко, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, у книзі «Науковий простір академіка» (2012 р.) [4, с. 5–6].

Наступним поколінням вона залишила не тільки наукові праці, підручники й дидактичні посібники з читання для учнів початкових класів і студентів, а й дуже цінні поради для молодих вчителів: «Найперше — бути терплячими й оптимістичними відносно самих себе (адже не одразу все вийде добре), а найбільше — до вихованців. Молодий учитель не знає, до якого класу потрапить, він ще не знає дітей і не працював зі шкільним підручником, бо в бібліотеках вищих закладів освіти, як правило, їх немає. Учитель, котрий попрацював рік, два чи три, ще в стані становлення. Як би

це не банально звучало, учитель той, хто повинен постійно вчитися. А молодий спеціаліст, який хоче стати справжнім учителем, повинен розраховувати пробігти довгу дистанцію, бути марафонцем.

Не соромтесь радитися з колегами, не «заганяйте» складну проблему вглиб, а прагніть скоріше в ній розібратись. По-друге, учитель за своєю сутністю повинен бути гуманістом. Коли дитина після хвороби прийде до школи, гуманний учитель скаже: «Тебе довго не було. Ми за тобою сумували. Підійди до мене на перерві, я розповім тобі про щось». А якщо вчитель не любить дитину, він зреагує: «Ось ти прийшов, і знову Оленка на тебе скаржиться». Як бачимо, різна реакція на одне й те саме... Василь Сухомлинський у книжці «Серце віддаю дітям», що видана у 55 країнах світу, тепло, емоційно, образно розкриває сутність гуманного вчителя. Читайте його твори, там неперехідні цінності вчительської праці. По-третє, дуже важливо бути організованим. В організованого вчителя організовані учні, а головне, він не загубить суті. Зараз кажуть про те, що діти в перших класах мають переважно гратися. Проте дитина стомлюється від надмірної активності. Тому вчитель повинен бути дуже уважним і чергувати різні за навантаженням завдання, уміти прогнозувати реакції дітей, завчасно планувати роботу над проектами, які вимагають тривалих зусиль від школярів. Якщо учитель працює на межі своїх можливостей, діти відчують його нервозність, надрив. На мою думку, особистісні якості вчителя, його загальна культура важливіші за методичну навченість» [1].

Олександра Яківна – завжди намагалася наблизити активну наукову діяльність до вирішення практичних проблем. Вона акцентувала увагу молодих вчених на необхідності підтримки інноваційного розвитку освітньої сфери насамперед шляхом впровадження педагогічних концепцій та методик у реальну шкільну практику. Одночасно звертала увагу на необхідності знаходження нових нестандартних рішень, закликала застосовувати раціональні підходи у вирішенні будь-якої педагогічної або життєвої ситуації.

Життя Олександри Савченко – яскравий приклад долі дослідниці, яка свідомо обрала собі шлях бути провідником світлих ідеалів добра та справедливості. [3]

Використані джерела

1. Журнал «Директор школи. Шкільний світ». 2018. № 7 (липень).
2. <http://academia.vinnica.ua>
3. <https://mon.gov.ua>
4. Український педагогічний журнал. 2017. № 2.